

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**GAZİANTEP'TEKİ AMERİKAN HASTANESİ,
HASTANEYE BAĞLI TIP VE SAĞLIK OKULLARININ
TARİHİ VE ÇEVREYE ETKİLERİ**

GÜLKIZILCA YÜRÜR

**DANIŞMAN
PROF. DR. NURAN YILDIRIM**

**DEONTOLOJİ VE TIP TARİHİ ANABİLİM DALI
DEONTOLOJİ VE TIP TARİHİ PROGRAMI**

İSTANBUL-2013

TEZ ONAYI

İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Deontoloji ve Tıp Tarihi Programında Gülkızılca Yürür tarafından hazırlanan "Gaziantep'teki Amerikan Hastanesi ve Hastaneye Bağlı Tıp ve Sağlık Okullarının Tarihi ve Çevreye Etkileri" başlıklı Doktora tezi, yapılan tez sınavında Jürimiz tarafından başarılı bulunarak kabul edilmiştir.

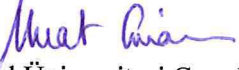
07 / 01 / 2013

Tez Sınav Jürisi

Ünvanı Adı Soyadı (Üniversitesi, Fakültesi, Anabilim Dalı) İmzası

1.Prof. Dr. Nuran Yıldırım (Tez Danışmanı), İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

2.Doç. Dr. Adil Baktıaya (İkinci Tez Danışmanı) İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

3.Doç. Dr. Murat Civaner (Tez İzleme Komitesi Üyesi) Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı.

4.Doç. Dr. Gülten Dinç İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

5.Yard. Doç. Dr. Hakan Ertin (Tez İzleme Komitesi Üyesi) İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmayla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını, beyan ederim.

Gülkızılca Yürür

İTHAF

Bu tez çalışmasını Yunus Yürür'e ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Prof. Dr. Nuran Yıldırım'a, Doçent Dr. Murat Civaner'e, Doçent Dr. Hakan Ertin'e, Doç Dr. Adil Baktıaya'ya,

Yunus Yürür'e, Prof. Dr. Ahmet ve Carol Yürür'e, Nurtüre Cerit'e,

Pınar Şenoğuz, Nurşin Değerbilir, Metin Kahraman, Selda Canan ve Bertal Gerçek'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	ii
BEYAN.....	iii
İTHAF.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT.....	ix
1. GİRİŞ VE AMAÇ.....	1
2. GENEL BİLGİLER	6
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	10
4. GENEL ÇERÇEVE: OSMANLI DEVLETİ'NDE AMERICAN BOARD	12
4.1. Osmanlı Devleti'nin ABCFM'nin Tıp ve Sağlık Çalışmalarına Yaklaşımı	12
4.2. ABCFM'nin Osmanlı Devleti'nin Tıp ve Sağlık Alanlarına Yaklaşımı	21
4.3. ABCFM'nin Osmanlı Devleti'ndeki Sağlık Faaliyetleri.....	24
4.3.1. Koruyucu Sağlık hizmetleri	28
4.3.2. Muayene ve Tedavi Hizmetleri.....	29
4.3.3. Osmanlı Coğrafyası'ndaki Sağlık Kurumları	30
4.3.4. Tıp eğitime Katkıları.....	33
4.3.4.1. İstanbul Kız Koleji Tıp Bölümü.....	35
5. ABCFM'NİN ANTEP'E GELİŞİ VE ŞEHRİN GENEL DURUMU	39
5.1. ABCFM'den Önce Antep'teki Sağlık Hizmetleri.....	43
5.2. ABCFM Geldiğinde Antep'te Hangi Hastalıklar Vardı?.....	53
5.3. ABCFM Misyoner Doktorlarının Antep'teki Faaliyetleri	55
5.3.1. Azariah Smith	55
5.3.2. Henry Lobdell	58
5.3.3. Andrew T. Pratt.....	59
5.3.4. Henry Lee Norris	61
5.3.5. Dr. Shepard'dan önceki kadrolar	62
5.3.6. Fred Douglas Shepard.....	63
5.3.7. Fanny Shepard.....	67

5.3.8. Caroline Hamilton.....	70
6. ABCFM’NİN ANTEP’TE EĞİTİME VE TIP EĞİTİMİNE KATKILARI.....	73
6.1. Merkezi Türkiye Koleji.....	76
6.2. Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu	83
6.3. Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu Hocaları	92
7. ABCFM ANTEP AMERİKAN HASTANESİ.....	95
7.1. Antep Amerikan Hastanesi ve Burada Verilen Tıp Hizmetleri	95
7.2. Antep Amerikan Hastanesi’nde Çalışan Kadınlar ve Kadın Hastalar	109
7.3. Antep Amerikan Hastanesi Hemşirelik Okulları	112
8. ANTEP AMERİKAN HASTANESİ’NİN ŞEHRE KATKILARI VE ETKİLERİ ..	115
9. TARTIŞMA	121
KAYNAKLAR	142
EK 1: MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİ TIP OKULU DERS PROGRAMI, 1886.....	156
EK 2: MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİ ÖĞRENCİLERİ (1876-1900)	157
ÖZGEÇMİŞ	158

ÖZET

Yürür, Gülkızılca (2012). **Gaziantep'teki Amerikan Hastanesi, Hastaneye Bağlı Tıp ve Sağlık Okullarının Tarihi ve Çevreye Etkileri**

İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı.
Doktora Tezi. İstanbul.

Bu çalışmada, Antep kentindeki sağlık hizmetlerinin modernleştirilmesinde Antep Amerikan Hastanesiyle, ona bağlı tıp okulu ve hemşire okulunun tarihleri ve işlevleri incelenmiştir. Antep'te kurulan hastane, diğer örnekler arasında en uzun ömürlüsü olmuştur ve halen bir vakıf hastanesi olarak hizmet vermektedir. Bu kurum Antep kentinin ticari, sinai ve demografik özellikleri dikkate alınarak tartışılmış, Amerikan Protestan misyoner örgütü ABCFM ile ve Osmanlı devletiyle ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışmada, kurumların misyoner örgütü ABCFM tarafından işletildiği, başlangıcından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelen dönem değerlendirilmiştir.

19. yüzyılın ortalarında Antep kentinde çalışmaya başlayan, ABCFM misyonerlik örgütüne bağlı misyonerler, bu kentte bir Protestan cemaat oluşturmuş, matbaa, okul ve hastane işletmişlerdir. Bu çalışmada, misyonerlerin modern tıp alanındaki faaliyetleri ele alınmış, bu çerçevede, misyonerler tarafından kurulan bir tıp okulu ve tıp okuluna bağlı olarak kurulan bir hastane, daha sonra açılan hemşire okulu, tarihi anlatisıyla tanıtılmıştır. Kurumların hangi amaçlarla, nasıl açıldığı, kimler tarafından idare edildiği ve yürütüldüğü, okullarda verilen dersler ve hastanede sunulan hizmetler, olabildiğince ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Tıp Okulunda ve Hastanede çalışan tıp uzmanları hakkında bilgi verilmiş, bu kişilerin Antep'e geldiklerinde karşılaştıkları ortamı nasıl algıladığı, bu ortamı ne yöne doğru ve nasıl değiştirmeye çalıştıkları incelenmiştir.

Bu tezde varılan genel sonuca göre, ABCFM misyonerlerinin temel hedefi, Protestan doktrinini yaymak ve çalıştıkları ülkelerin modern dünya pazarına eklemlenmesine katkıda bulunmaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da amaçlardan biri, Sanayi Devrimi sonrası, dünya piyasasının gereksinimlerine uygun üretici ve tüketicileri yetiştirmektir. Sağlık alanındaki kurumsal çalışmalar, bu toplumsal dönüşümü sağlamak için, eğitim çalışmalarıyla beraber, temel bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Bu örnekten yola çıkarak, şu genellemeyi yapmak mümkündür: Modern tıbbın Osmanlı topraklarında yayılmasına katkıda bulunan önemli dinamiklerden biri, Protestan misyonerlerin faaliyetleri olmuştur. Ancak, Antep'te misyonerlerin dini dönüştürme çabaları sadece Ermeni nüfus arasında başarılı olmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Antep şehri, misyonlar ve misyonerler, sağlık hizmetleri, din ve tıp, sosyal değişim

ABSTRACT

Yürür, Gülkızılcıca (2012). **The History and Impacts of the American Hospital and the Connected Faculty of Medicine and Health Schools in Antep.**

İstanbul University, Institute of Health Sciences, Department of History of Medicine and Medical Ethics, PhD Thesis. İstanbul.

This thesis investigates the inputs of the American Hospital and the connected faculty of medicine and nursing school, in the modernization of health care services in Antep. The hospital in Antep is the longest-lasting example among its kind and is still serving as a foundation hospital. The reasons behind the success of this institution are discussed with an eye on the commercial, industrial and demographic features of Antep. The links and relations between the hospital, the school of medicine and the school of nursing and the ABCFM, as well as the Ottoman government, are discussed. In this study, the period, when the ABCFM had the direct management of those institutions, which covers their beginnings and the time until the First World War, is taken under consideration. The missionaries of the ABCFM being active in Antep by mid. 19th century, created a Protestant community there and run a printing house, schools and a hospital. In this study, missionary activities in the field of medical education and practice are being discussed. The historical narratives of a medical school, a hospital connected to this school and the school of nursing, which later on was founded, are presented. Details and information about the services provided in the hospital, classes held in the medical and nursing schools, who directed and run those institutions, how and which purposes they served are provided. The deeds and lives of the medical professionals who served in the medical and nursing schools and at the hospital are investigated, as well as how they perceived of the environment in Antep, and how and to which direction they tried to influence their surroundings.

According to the general conclusion of this thesis, the main goal of the ABCFM missionaries was, besides spreading the Protestant doctrine, contribute to the integration of the localities they worked in to the global market. One of the goals in the Ottoman Empire was to train and educate a labor force and a mass of consumers adequate for the needs of the world market that emerged after the Industrial Revolution. To achieve this social transformation, the field of healthcare was, together with the field of public education services, their main domain of work. Based on this example, it is possible to say that the actions and institutions of Protestant missionaries were among the most important dynamics for the spread and the increasing domination of modern medicine in the Ottoman Empire. However, the missionary effort towards religious conversion through medical services was only successful among the Armenian population.

Key words: Ottoman Empire, city of Antep, missions and missionaries, health services, religion and medicine, social change

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Bu çalışma, 19. Yüzyılın sonlarında, Antep'te Protestan misyonerler tarafından kurulan Antep Amerikan Hastanesi ve Tıp Okulu'nun tarihini ve Antep kentiyle etkileşimini inceleyecektir.

Araştırılan konunun baş aktörleri: American Board Kurumu, Osmanlı topraklarında çalışan Protestan misyoner bireyler, Antep halkı ve Osmanlı iktidarındır. Konunun içine oturduğu çerçeveyi, Osmanlı iktidarının dağılma süreci oluşturmaktadır.

Antep, tüm Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en büyük Protestan cemaatine sahipti. Modern tıp alanında, Tıp Okulu (1878-1888) de bulunan Merkezi Türkiye Koleji ve Amerikan Hastanesi gibi büyük ve etkili misyoner kurumlarına ev sahipliği etti. Amerikan Misyonerlerin sağlık kurumlarından günümüze kalan iki hastanenin biri İstanbul, biri Antep'tedir. Üstelik, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi artık bir özel şirket tarafından idare edilirken, Antep'teki, 1880de kurulan Amerikan Hastanesi, hayır amaçlı çalışan bir vakıf kurumu olmaya devam etmektedir. Böylece, Amerikan misyonerlerin Anadolu'da kurduğu sağlık kurumları arasında tek kalıcı olan da, bu hastane olmuştur.

Antep'te Protestan misyonerler büyük bir cemaat kurabilmiş ve kentin sanayi çağının gereklerine ayak uydurmasına, dünya piyasasına eklenmesine önayak olmuştur. Sağlık hizmetleri ve eğitiminin bu sonuçta önemli bir rolü vardı. Öte yandan, Antep'in ticaret ve üretim ağları içindeki özel konumu, demografik yapısı ve burada çalışan tıp misyonerlerinin bireysel başarısı, bir sürekliliğin sağlanmasında belirleyici olmuşlardır. Bu çalışmada, Antep'te misyonerlerin sağlık alanında yaptıkları çalışmaların nasıl bu kadar etkili ve başarılı olabildiği, ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Çalışmaların hangi alanlarda hedefine ulaştığı, hangi alanlarda hedefinden uzaklaştığı, değerlendirilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kitlelere yönelik modern sağlık hizmetleriyle yeni tanıştığı bir dönemde, bu başarılı örneği incelemek, bize:

- 1) 19. yüzyılda üretim ve hizmet sektörünün her alanında karşılaştığımız değişimin dinamiklerini sağlık alanında takip etmek için,

- 2) Antep özelinde, Protestanlığı yaymak için tıp hizmetlerinden faydalanan misyonerlerle Osmanlı halklarının karşılaşması sonucu ortaya çıkan gerilimleri anlamak için,
- 3) Antep özelinde, Protestan misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili önyargı ve algısının tıp alanındaki pratik çalışmaları nasıl etkilediğini, bu etkileşimin yerel halka neler getirdiğini ve neler götürdüğünü değerlendirmek için, faydalı bilgiler sunabilir.

Antep Amerikan Hastanesi'nin geçmişi, çeşitli kitap, dergi makalesi ve kongre bildirileriyle, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tıp Okulunun de dahil olduğu Merkezi Türkiye Koleji üzerine Faruk Taşkın'ın yazdığı, ayrıntılı bir Yüksek Lisans tezi bulunmaktadır. Neredeyse kendi başına bir edebiyat türü oluşturacak kadar zengin misyoner anıları, American Board arşivleri, American Board'un süreli yayını *Missionary Herald* ve yıllık misyon raporları, Antep'teki misyonu kurumlar tarihi açısından araştırmak isteyenlere bol birincil kaynak sunmaktadır. Antep üzerine yazılmış hatıralar, önemli bir kısmı latin alfabesine çevrilerek basılmış olan Antep Şer'i mahkeme sicilleri, Antep'teki sağlık kurumları ve hizmetleri üstüne zengin veriler sunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde, Antep Merkezi Türkiye Koleji'nin diplomasının tanınması ve mezunlarının okulda eğitim verebilmesi için yapılan yazışmalar, hastaneye yapılmak istenen ek binalar ve çalışan doktorların diplomasının tanınması için girişilen çabalarla ilgili belgeler bulunmaktadır.

Bu araştırmada, birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak, Amerikan Protestan misyonerlerin Antep'te yürüttüğü dinsel telkin odaklı çalışmalar, gerçekleştirdikleri tıp eğitimi ve tıp hizmeti uygulamaları çerçevesinde değerlendirilecektir. Dinsel telkin kavramı, şu şekilde anlaşılmalıdır:

Dinsel telkin, bir dine mensup kişileri, başka bir dinin daha üstün olduğuna ikna ederek, bu kitlelerin dinî ve millî sadakatlerinden vazgeçirilmesi çalışmasıdır. Yeni dini kabul eden kitlelere, çeşitli ayrıcalıklar, fırsatlar ve hizmetler sunulur. Örneğin, 19. yüzyılda, modern çağın yenilikleri, İslami geleneklere bağlı grupları Hıristiyanlığa döndürmek için seferber edilmiştir. Bu şekilde, İslamiyet gerici olarak nitelendirilip, marjinalleştirilmeye çalışılmıştır. ABD kökenli Protestan misyonerler de, Antep'de, modern tıbbın teknolojilerini Hıristiyanlığın bir başarısı olarak tanıtmış ve yerel halk tıbbına karşı mücadele ederken, halkın İslamiyetin kadercî anlayışına bağlı olması

dolayısıyla geri kalmış ve binlerce yıldır değişmeyen bir grup olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Amerikan Protestan misyonerlerin Antep kentine gelmesi ve buraya modern tıp hizmetlerini taşıması, sağlık, hastalık, hijyen ve beden bütünlüğü konusunda bölgede hakikat kabul edilen bazı anlamların sorgulanmasına ve dönüşmesine katkıda bulunmuş olmalıdır. Bu dönüşüm incelenecektir. ABCFM misyonerleri, Merkezi Türkiye Koleji'nin tıp bölümü ve Antep Amerikan Hastanesini kurmakla, Antep'te sağlık hizmetlerinde, otoritenin halk hekimliğinden, modern tıba kayması sürecini hızlandıran bir kurumsal yapı meydana getirmişlerdir. 19. yüzyılda Antep'te Amerikan kökenli Protestan misyonerlerin sağlık alanındaki çabaları modern tıbbın kurumsallaştırılması yönünde olduğundan, "modern tıp" kavramı tartışma içinde önemlidir. Bu çalışma bağlamında "modern tıp" kavramı, şöyle anlaşılmalıdır:

Tıbbi araştırmalar, 19. yüzyılda özellikle Almanya ve Fransa'da önem kazandı. 1) Laboratuvar araştırmaları, 2) Deney ve gözlemler, 3) Fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimi dallarının insan bedeninin çevresiyle etkileşimini anlamak için kullanılması ve 4) Klinik verilerin toplanarak, aynı soruyla ilgili çok sayıda verinin sadece belli ve izole bir soru çerçevesinde değerlendirilmesi, modern tıbbın araştırma yöntemleri olarak belirginleşti. ABD'de de, 1847'de New York tıp akademisinin kurulması, Filadelfiya'da Patoloji Cemiyeti'nin kurulması, modern tıp camiasının bilgi alışverişi alanlarının oluşturulmasının örnekleridir¹. 1870'den itibaren, Virchow, Pasteur, Koch gibi avrupalı deneysel tıp uzmanlarının hastalık etiyolojisi, hücre fizyolojisi ve bakteriyoloji alanında temel kavramları yerleştiren çalışmaları, ABD'li doktorların da, Alman ve Avusturya üniversitelerinin laboratuvarlarında eğitim alabilmek için, Avrupa'ya akın etmesine yol açmıştı². Bu çalışmada, temel tıp bilimi araştırmalarına temel vurgu yapılan John Hopkins Tıp Okulu'nun açılmasıyla 1893 yılında olgunlaşan ve, hem laboratuvar bilimlerinin, hem de araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin, klinik faaliyetler kadar ağırlıklı olduğu Amerikan tıbbının, bu eğitimi almış misyoner tıp uzmanları yoluyla, Osmanlı topraklarında işlerlik kazanması süreci incelenecektir.

---

¹ Sigerist, H.E., 1934, s.267-73

² Stevens, 1971, s.40

Hangi tarihsel durum, böylesi bir çalışmayı, böylesi bir örgütlenmeyi gerekli ve anlamlı kıldı? Bu çalışmayı destekleyenler, çalışmadan kendileri ve diğerleri için ne gibi faydalar umuyordu? Çalışmalar, dönemin çatışan kuvvetlerinin, toplumsal eğilimlerin hangilerini besliyor, hangilerinden besleniyordu? Bu gün baktığımızda, çalışmaların hedefine ulaştığını söyleyebilir miyiz? Bu hedefler sonuçta, ilk başta dile getirilen hedeflerden farklı bir hale mi geldi? Bu tezde, misyonerlerin kendi anlatılarına ve Antep Amerikan Hastanesi üzerine ülkemizde yazılan değerlendirmelere dayanılarak ve bu anlatılar, somut tarihsel olayların akışına yerleştirilerek, bu sorular cevaplanmaktadır.

Antep Amerikan Hastanesi'nin tarihi üstüne kitap yazan Uğurȯl Barlas, Turhan Baytop ve American Board Kütüphanesi Başkanı Brian Johnson, çalışmalarında hastane ve kent arasındaki etkileşime değinmişlerdir. Hatta, Uğurȯl Barlas *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları* başlıklı kitabının sonuna, "Yabancı Eğitim ve Sağlık Kurumlarının Gaziantep'te Kuruluş Nedenleri" başlıklı bir bölüm ekleyerek, burada hastane ve tıp okulunun Antep'te neleri değıştirdiğini ele almıştır³. Uğurȯl Barlas, Antep kenti üzerine hazırlanan bir derlemede yer alan, "Gaziantep Kültürünün Yabancıları Çekiş ve Onlarla Etkileşimi" başlıklı yazısında, ağırlıklı olarak Antep Amerikan Hastanesi'nin ve Merkezi Türkiye Koleji'nin kentle etkileşimine odaklanmıştır⁴. Fakat, Antep'in Anadolu'da ilk modern hastane ve tıp okulunun açıldığı kent olması, sadece Antep'in kimliğini, bölgesindeki konumunu tanımlayışını derinden etkilemekle kalmayıp, Türkiye tıp tarihinde de, modern tıbbın yayılmasında önemli bir örnek olduğundan, bu çalışmada da ele alınması faydalı olacaktır.

Amerikan Hastanesi ve Tıp Okulunun kent yaşamında bıraktığı derin ve uzun vadeli etki, bu çalışmada sadece misyoner anılarından ya da American Board kaynaklarından değil, bir yandan da, Antep'linin dilinden anlatılacaktır. Bunun için, 50 ila 60'lı yıllar arasında, 10 yıldan uzun bir süre çıkmış olan *Gaziantep Kültür Dergisi*'nde yayımlanan yazılara başvuruldu. Dergide hastane ve fakülteyle ilgili çıkan yazıların çokluğu bile, Antep halkının kent kimliğini tasarlar ve sunarken hastanenin varlığına ne kadar önem verdiğinin kanıtıdır. Antep'e bir tıp okulu kurulması talebi,

---

³ Barlas, U., 1971, s.5-6

⁴ Özpallabıyıklar, s., 2011

daha 60'lı yıllarda, eskiden var olan tıp okulu ve hastanenin varlığıyla desteklenmiş ve dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e sunulan raporlarda, büyük bir kendine güvenle, bu tarihsel bağlantı dile getirilmiştir. Antep kentinin, bölgesindeki ekonomik, sınai ve kültürel liderlik konumunu üstlenmesi ve koruması, çeşitli kaynaklarda (örn. Aytekin, H., 1999; Çukurova, B., 2007, Taşkın, F., 2007), burada yürütülen misyoner faaliyetlerinin kışkırtıcı ama canlandırıcı etkisiyle de açıklanmaktadır. Bu kaynaklarda, bölgede misyonerlerce yürütülen eğitim çalışmaları, siyasi, toplumsal ve maddi etkileri açısından, ayrıntılı analiz edilmiştir. Bu çalışmada ise, tıp alanındaki çalışmalar bu etkiler açısından analiz edilecektir. Böylece, tıp tarihi alanında, birincil kaynakların taranması ve kurum, kişi ya da hastalıkların kronolojik tarihinin çıkarılmasının ötesinde, bir analiz, bağlama oturtma ve değerlendirme çalışması yapılması hedeflenmektedir.

2. GENEL BİLGİLER

1720'lerde, ABD'de, "Büyük Uyanış" (*The Great Awakening, The Great Revival*) diye adlandırılan dini örgütlenme hareketi, bu yeni kıtada kök salmaya başlayan yerleşimcileri dini cemaatler altında toplamaya başlamıştı⁵. İngiltere kökenli Metodistlerin, Alman kökenli Baptistlerin ve Hollanda kökenli Kalvinistlerin kurdukları yerel kiliselerin çalışmalarına bağlı olarak, daha 1700'lerde bile %8 ila %10'u bir cemaate bağlı olan yerleşimciler, kongregasyonist ve benzeri yapılarda örgütlendi⁶. Bunların attığı tohumlarla, 19. yüzyılın ilk yarısında, ABD'de dini konulara ilgi arttı⁷. Kilise üyeliklerinin sayısındaki artış ve dini toplantıların gözle görülür şekilde daha fazla insanı çekmesi, bu artışın işaretleriydi⁸. 1793-1810 arası gerçekleşen İkinci Büyük Uyanış, ABD'nin en başarılı misyonerlik kurumu olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'nin de, 1812 yılında, kurulmasını sağladı.

ABCFM, Kongregasyonistlerin bir okulu olan Williams College mezunları tarafından kurulmuş olsa da, Presbitaryen ve Hollanda Reformist Kiliseleri tarafından düzenlenen misyonları da desteklemiştir. 1812 ile 1840 yılları arasında, ABCFM önce Tennessee bölgesindeki Çeroke Kızılderililerinden başlayarak, Hindistan, Sri Lanka, Hawaii adaları, Çin, Singapur ve Tayland'a misyonerler gönderdi⁹.

Çoğu kırsal kesimden, hırslı, inançlı ve gelir seviyesi yüksek olmayan ailelerin çocukları olan misyonerler arasında, en erken dönemlerden itibaren, kadınlar da vardı. 1830'dan itibaren, evli olmayan kişilerin misyonerlik yapması kurum tarafından

---

⁵ Maxfield, C., erişim: 15.1.2012

⁶ Sweet, W.W, 1939, s.37-42

⁷ "Büyük canlanmanın "Great Revival" tesir ve neticeleri, Amerika'nın devam eden dinî gelişiminde büyük bir etki yapmıştır. Aynı zamanda bu uyanma dalgası, sadece büyük dinî umutların değil, bilakis millî ve ekonomik inkişafın da büyük ilham kaynağı olmuştur. İlerlemenin dinî, ekonomik ve politik tandansları, büyük bir istikbal umudu olan "Millenium" (Hz. İsa'nın 1000 yıllık saltanatı) fikrinde birleşmiştir "Millenium" adı altında; Yahudilerin ve bütün putperestlerin Hıristiyan olacağı, hiç bir savaşın olmayacağı ve dünyanın Hıristiyan kanunlarına göre yönetileceği 1000 yıllık huzur hükümrânlığı anlaşılmaktadır. Bu bin yılın bitiminde İsa'nın yeryüzüne dönüşü, ölümlerin dirilişi ve mahkeme edilmesi beklenmiştir. Bu öğretinin esas kurucusu XVIII. yüzyılda yaşamış olan Daniel Whitby (1638-1726)'dir. Whitby'nin bu teorisi, bütün Avrupa Protestanlığı'nda hızla yayılarak 1800'lü yıllarda Kuzey Amerika ülkelerine hakim olmuştu." (Özkan, Rafet, 2007, s.34)

⁸ "Religious Revivals and Revivalism in 1830s New England", www.teachushistory.org, erişim tarihi: 15.1.2012

⁹ Andrew John, A., III., 1992

yasaklandı ve misyoner çiftlere, yola çıkmadan iki ay önce evlenmiş olmaları şartı getirildi. Misyoner kadın ve erkeklerin, dini eğitimin yanı sıra, pratik konulara da hakim olması bir avantaj kabul ediliyor ve özellikle tıp, ziraat ve mühendislik eğitimi almış olanlar destekleniyordu. Bazı durumlarda, misyonerlere alana çıkmadan önce kısa bir tıp eğitimi de veriliyordu¹⁰.

Misyonerliğin erken dönemlerinde, tıp uzmanı misyonerlerin birincil görevi alanda çalışan misyonerlere tıp hizmeti vermek idiyse de, zaman içinde, ABCFM tıp misyonerliğinin halklarla temas kurmadaki gücünü keşfetti¹¹.

Modern tıp, Avrupa kültür alanı dışındaki halkların binlerce yıllık bilgisini sorgulama ve güçsüzleştirme gücüne sahip bir uygulama alanıydı. Modern tıbbın doğaya, insan bedenine bakışı, “iyilik” hali ve “hastalık”ların neden ortaya çıktığı konusundaki açıklamaları, eski yaşam tarzlarını değiştiren düzenlemelere kapı açıyordu. Bu düzenlemelerle, gerek devlet bürokrasisinin, gerekse tıp uzmanlarının, insanların gündelik yaşamı üzerindeki kontrolü ve gücü artıyordu¹².

Yaşam alanlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği, hastalık durumunda nereden, nasıl şifa aranması gerektiği, salgın hastalıklarda, ölümler defnedilirken neler yapılması gerektiği, artık yasa ve hükümlerle, idari kurumlarca düzenli olarak yapılan tetkiklerin, sıhhiye meclislerinin alanı haline geliyordu. Böylece, halkların içinde yaşadığı doğada bulunan bitkilere ilişkin bilgisi, kendi içinden yetiştirdiği ve iyileştirme bilgisini uygulayan ailelerin sağlık alanındaki otoritesi, eski zamanda insan bedenini içinde yaşadığı dünyayla ilişkilendiren her çeşit teori, efsane ve inanç, sıfırlanıyordu. Toplumsal ağlardan koparılan insan bedeni, doktorların ve sağlık kurumlarının nesnesi haline geliyordu¹³.

Hindistan, Çin, Osmanlı İmparatorluğu gibi bölgelerde, kadim iktidar ve kültürleri değiştirmek amacıyla yola çıkan misyonerler, modern tıbbın bu eski düzeni parçalayan gücünden başarıyla faydalandı¹⁴.

---

¹⁰ Penrose, Stephen B., 1941, s.36-37

¹¹ Dennett, T., 1918, s.111-113

¹² Fanon, F., 1965, s. 121-145

¹³ Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bak.: Foucault, M., 2002

¹⁴ Lock, M., Nguyen, V., 2010, s.147-151

19. yüzyılın sonlarında artık, tıp uzmanı misyonerlerin esas görevi, gittikleri bölgelere modern tıp hizmeti ve eğitimini taşımak ve buralarda, Protestan, İngilizce bilen, bilimsel düşünceye hakim yerli hekim ve sağlık personeli yetiştirmektir. Yerel halklardan modern tıp uzmanları yetişirken, tıp hizmetini alan ve giderek daha fazla bu hizmetlere açılan, bunları talep eden hastalar da, modern hastalara dönüşüyordu. Modern tıbbın hastalıklara karşı etkili ve hızlı yöntemleri, insanları çekiyor ve bir ihtiyaç yaratıyordu. Tıp hizmetlerinin başarısı ve popülerliği, algı ve alışkanlıkları dönüştürmekte etkili ve hızlı bir şekilde kullanılabilirirdi¹⁵.

American Board misyonerleri, 1820 yılında Osmanlı topraklarında çalışmaya başlamıştır¹⁶. Okul kurma ve eğitim alanında yoğunlaşan misyoner çalışmaları, bazı öğrencilerin ABD'de okumaya gönderilmesiyle de, destekleniyordu. Sağlık alanı, eğitim alanını takip etmiştir. ABCFM'nin ilk tıp misyoneri, 1833 yılında Beyrut'ta çalışmaya başlayan Dr. Asa Dodge olmuştur. Onu, Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun dört bir köşesine yayılan bir doktor ve hemşireler ordusu takip etti.

ABCFM'nin, Osmanlı topraklarında üç misyon merkezi vardı. Bunlar, Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu idi. Ayrıca, Nasturi misyonu, Bulgar misyonu gibi, belli etnik gruplara yönelik misyonlar da, zaman zaman kurulup dağılmıştır. Misyonların altında, Trabzon, Bursa, Antep, Harput, Maraş gibi, misyon istasyonları bulunuyordu. Antep istasyonu, Merkezi Türkiye Misyonuna bağlıydı.

ABCFM, Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlık ve eğitim alanındaki faaliyetlerinin yanı sıra, Antep, Maraş, Bursa ve Harput'ta büyük yetimhaneler açmış, Malta, İzmir, İstanbul, Beyrut ve Antep'te de, matbaa açarak, yoğun bir basın-yayın çalışması yürütmüştü. Bu matbaalarda İncil ve dini propaganda metinlerinin yanı sıra, ders kitapları, popüler bilim kitapları ve dergiler de basılıyordu. Antep İstasyonuna 1831 yılında İzmir'den getirilen misyon matbaası da, 1915 yılına kadar, Antep'in tek matbaası olmuştur ve burada misyon-dışı yayınlar, gazeteler de basılmıştır¹⁷. Merkezi Türkiye Misyonu, en hızlı büyüyen misyon merkezi olmuştur. Bu misyona, Antakya, Tarsus,

---

¹⁵ Brown, 1979, s.585-595

¹⁶ Alan, G., Gülbadi, P., 2011, s.105-117

¹⁷ Öztürk, A., 2007, s.63-74

Adana, Antep, Maraş, Urfa ve Halep istasyonları bağlıydı. Taşkın'ın verdiği bilgilere göre, bu merkezde, 1860 yılında Amerikalı sayısı 16, yerli eleman sayısı da 61 kişiden oluşmaktaydı. 1914 yılında ise Amerikalı misyoner sayısı 39, yerli eleman sayısı da 403'e ulaşmıştı. Yine 1860 yılında bölgede faaliyet gösteren Protestan Kilise sayısı 12 ve bu kiliselerin 722 de üyesi bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra, 23 ibadet yeri de hizmet vermekteydi. Bu ibadet yerlerindeki pazar cemaat sayısı ortalama 3000 kişiyi bulmaktaydı. 1914 yılına gelindiğinde ise, ibadet yeri sayısı 77'yi bulurken, cemaat sayısı da 13.000'i bulmuştu¹⁸.

Dr. Azariah Smith, 1847-48 yıllarında kentin ilk Protestan kilisesini kurdu. 1850 yılında, kentin ilk Protestan lisesi eğitime başladı. 1871 yılında Adana'da toplanan Kilikya Kiliseler Meclisi'nde alınan karar uyarınca da, 1871 yılında, yüksek okul düzeyinde eğitim veren Merkezi Türkiye Koleji açıldı. Bu kolej dahilinde kurulan tıp okulunun uygulama hastanesi olarak, 1880 yılında Antep Amerikan Hastanesi'nin binaları tamamlandı¹⁹.

---

¹⁸ Taşkın, F., 2007, s.60

¹⁹ Johnson, B., 2008, s.16-24

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu tez çalışmasında, birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunlar arasında, Cemil Cahit Güzelbey tarafından, Latin harfleriyle yazılmış ve Türkçe olarak çevrilmiş 19. yüzyıla ait Antep Şer'i Mahkeme kayıtları, taranmıştır²⁰. H. Şıvgın'ın kitabında ve F.Taşkın'ın yüksek lisans çalışmasında yer verdiği, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki, hastane ve tıp okuluna ilişkin resmi izinleri içeren kaynaklardan yararlanılmıştır²¹. Antep Amerikan Hastanesi, Merkezi Türkiye Koleji, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Antep bölgesinde Amerikan Misyonerlerin örgütlenme çabaları, Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyan misyonerlerin sağlık alanındaki hizmet ve eğitim faaliyetleri üzerine yazılanlar ve bölgede çalışan misyonerler üstüne yazılmış biyografyalar gibi ikincil kaynaklar ve misyoner otobiyografileri, American Board'un misyoner çalışmalarını desteklemek üzere hazırladığı kılavuzlar, Board raporları, yazışmaları, süreli yayınları ve propaganda materyali gibi birincil kaynaklar bulunmaktadır. Bunların arasında, 1917 yılında yazılmış ve Rockefeller Vakfı'ndan destek almak üzere hazırlanmış, "Türkiye'de Tıp Eğitimi ve Tıp Uygulamaları" başlıklı bir American Board Raporu, mali kaynak aramak üzere hazırlandığından, son derece somut veriler içermektedir. Ayrıca, misyoner gözünden Osmanlı topraklarındaki sağlık hizmetlerinin nasıl görüldüğünü yansıtmak açısından da, faydalıdır.

Önemli bir ikincil kaynak, 1950'ler ile 60'lar arasında yayınlanmış, *Antep Kültür Dergisi* olmuştur. Önemli ikincil kaynaklar arasında, Osmanlı'daki misyoner faaliyetleri üzerine yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerini de sayabiliriz. Yine bu tez çalışması kapsamında başvuru alan, post-kolonyal çalışmalar kategorisine sokabileceğimiz medikal antropoloji araştırmaları, bütün dünyadaki misyoner çalışmalarının değiştirici etkisini ve bu çalışmalarla hem misyonerlerin, özellikle de kadın misyonerlerin, hem de çalıştıkları bölgelerdeki bireylerin yaşamdaki rollerinin ve kimliklerinin nasıl dönüştüğünü göstermeleriyle, zihin açıcıdır.

---

²⁰ Güzelbey, C.C., 1966, s.252

²¹Şıvgın, H., 1997 ve Taşkın, F., 2007

Antep ve Kilis'te üç görüşme yapılmış, az sayıdaki bu görüşmeler, özellikle hastanenin geçmişine ilişkin anıların ne kadar taze olduğunu göstermiştir.

Seçilen sorular ve girilen kavramsal çerçeve kurma çabasının gereği olarak, bağlam oluşturmak ve bağlamın içindeki hareketleri, etkileşimleri analiz etmek yöntemi kullanılmıştır. Yoğun bir arşiv çalışmasına girilmemiş ve kullanılan birincil kaynakların "birbiriyle konuşması" hedeflenmiştir. Bu yöntemin zayıf yanı, arşivlerde bulunan ve gözden kaçması tartışma açısından kayıp oluşturacak verilerin değerlendirilememesidir. Güçlü yanı, mevcut çerçevenin dar tutulabilmesi ve tartışmayı belirsizleştirecek detayların üst üste yığılmasından kaçınılabilesidir.

Çalışmanın temel sorusu, "Antep Amerikan Hastanesi ve Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp okuluyla, American Board misyonerleri, objektif ve sübjektif planlarda, ne yapmayı hedefliyordu? Bu kurumlar yoluyla, nihayetinde ne yapıldı? Bu yapılanlar, nasıl yapıldı? Çevreye etkileri ne oldu?" oldu. Bu soruyu cevaplamak için, ilgili tarafların ve günümüzde bu konu üstüne yazan araştırmacıların Hastane ve Fakültenin varlığı ve tarihi üzerine anlattıkları, birbirinin söylediğini açacak ve bazen sorgulayacak şekilde, yeni bir anlatının içine örüldü. Burada, bir yandan konuşanın anlattığı kendi iç mantığından çıkarılarak, parçalanırken, bir yandan da, yeni bir bütünlüğün parçası haline geldi. Siyasi konular gereği anlatının geçiştirilen anları, örneğin Antep'teki Tıp Okulu'nin gerçek kapanma nedeni olan, mezunların diplomalarının merkezi iktidar tarafından kabul edilmemesi durumu, olayların dokusu içindeki yerine yerleştirilerek, değerlendirildi.

Burada, neden-sonuç bağlantılarının sadece siyasi değil, kültürel çatışma ve güç çekişmelerine bağlı olarak da iş gördüğü dikkate alındı. Böylece yeni kurulan anlatı, sadece uzlaşma ve gönüllü etkileşimlerle değil, çatışma ve çelişkilerle de yüklü bir sürece odaklandı. Ele alınan yüzyıl dönümü, tüm yerkürenin halklarını sanayi devrimi ve burjuva siyasal devrimlerinin ekonomik ve siyasi süreci içine katma hareketiyle belirlenmiştir. Bu kuvvetli değişim ortamında, çatışma ve çelişkilere odaklanmak, verimli bir yöntem olarak görülebilir.

4. GENEL ÇERÇEVE: OSMANLI DEVLETİ'NDE AMERICAN BOARD

4.1. Osmanlı Devleti'nin ABCFM'nin Tıp ve Sağlık Çalışmalarına Yaklaşımı

Antep'te Protestan Amerikan misyonerlerin, bağlı oldukları ABCFM'nin kaynaklarını kullanarak, kurdukları tıp kurumlarının tarihini ve kentle etkileşimini ele almadan önce, bu karşılaşmanın en genel çerçevesini tanımlamakta fayda vardır. Osmanlı topraklarında yürütülen bu tıp faaliyetlerinin en üst katmandaki aktörleri, ABCFM kurumu ve Osmanlı iktidarındır. Misyonerlerin ve bağlı oldukları yapının çalışma yöntemleri, somut faaliyetleri ve gelecek planları, ilerleyen kısımlarda ayrıntılı tartışılacaktır. Konuya, Osmanlı devleti'nin ABCFM'nin çalışmalarına yaklaşımı değerlendirilerek, girilecektir.

Ele aldığımız dönemde, ABCFM'nin yürüttüğü faaliyetlere, Osmanlı hükümetinin yaklaşımını belirleyen unsurlar, şu şekilde sıralanabilir: a) Misyonerlerin dönüştürmeyi hedeflediği halkların siyasi iktidarla ilişkisi, b) Bu halkların İmparatorluğun rakibi ya da müttefiki olan ülkeler açısından oynadığı rol, c) Misyonerlerin sunduğu hizmetlerin, siyasi iktidarın otorite ve itibarını nasıl etkilediği, d) Misyonerlerin halkları dönüştürme faaliyetlerinin somut sonuçları.

Osmanlı hükümetinin, ABCFM misyonerlerini sınır dışı etmek, tutuklamak gibi şiddetli tepkileri, ancak merkezi iktidar ve Müslümanlarla çatışan Ermenilere destek verilmesi durumunda gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak, ABCFM kurumlarının resmen ve serbestçe çalışabildiği bir ortam da, kendilerine sunulmamıştır. Yüksek okulların diplomalarının tanınması, kurum arazilerinin tapularının verilmesi, sosyal hizmet sunan kurumların vergiden muaf tutulması, gibi meselelerde, sürekli bir pazarlık ve çekişme hali söz konusu olmuştur.

Esra Danacıoğlu Tamur, Osmanlı hükümetinin ABCFM'ye karşı tutumunu şöyle özetliyor:

“19.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu, Müslümanlara yönelmedikçe ve cemaatler arası huzur ve barışı bozmadıkça (daha açık bir ifade ile Doğu Kiliseleri tarafından şikâyet edilmedikçe) misyoner faaliyetlerini Hıristiyan dünyasının kendi iç sorunu gibi algılayarak herhangi bir engelleyici girişimde bulunmadı. Protestan misyoner okulları ve faaliyetleri aşağı yukarı 19.yüzyılın

son çeyreğinde, II. Abdülhamit dönemiyle birlikte imparatorluk için bir tehdit olarak algılanmaya başlandı...²²»

İmparatorluğun, Rusya tehdidine karşı İngiltere'nin desteğini alabilmek için verdiği tavizler arasında, Protestan milletinin resmen tanınması, Protestan misyonerlerin görece bir serbestlikle çalışabilmesi de, yer alıyordu. Ancak, Osmanlı hükümetinin modern eğitim ve tıp kurumlarının yaygınlaşmasını hedefleyen politikaları da, misyonerlerin çalışmalarına şüpheyle yaklaşmakla beraber, bunların süregitmesine izin vermesine yol açmış olabilir. Bu çerçevede, özellikle sivil tıp hizmetlerinin ve eğitiminin Anadolu'da yayılmasında ve kök salmasında, Protestan misyonerlerinin tıp ve hemşirelik okullarının, hastanelerinin, gerçekten de belirleyici bir rolü olmuştur. Antep örneğinde olduğu gibi, bu hastane ve tıp eğitimi kurumları, yerel idarenin ve ayânın desteğini de almış, Müslümanlar tarafından da, kullanılmıştır.

1908 yılında Sultanların iktidarının, reformcu subaylarca kırılarak, İttihat ve Terakki örgütünün iktidarı ele geçirmesinden sonra yaşanan etkileşime de, ayrıca bakmakta fayda olacaktır. İttihat ve Terakki ile, ABCFM misyonerleri arasında yaşanan gerilimler, Osmanlı topraklarını çağdaştırma hedefinin çelişkili, siyasi ve ekonomik çıkarlara bağımlı yapısını da gözler önüne sermektedir ve bu nedenle ilginçtir.

Osmanlı siyasi iradesi, ABCFM'nin misyonerlik faaliyetlerini sınırlandırmak için ne gibi önlemler almıştı? Bu bölümde, merkezi iktidarın misyonerlik çalışmaları karşısında geliştirdiği hukuki düzenlemelere ve ABD hükümetinin misyonerleri korumak için geliştirdiği siyasi manevralara kısaca değinilecektir.

S. Akgün, ABCFM misyonerlerinin Rusya'nın himayesine girmeye meyilli Ermeni nüfuslara, ilgi göstermesini Osmanlı hükümeti'nin olumlu karşıladığını belirterek, oluşan Protestan cemaatinin resmen kabul edilmesinin kolaylığını bu duruma bağlamıştır²³. Buna göre, ABD hükümetinin diğer Avrupalı kuvvetlere göre daha tarafsız olduğunu ve kendi topraklarına karşı Rusya gibi emperyalist emeller beslemediğini düşünen Osmanlı hükümeti, Amerikalı misyonerlerin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetlerine karşı da olumlu tavır sergilemişti. Oysa başında, Osmanlı hükümeti

---

²² Danacıoğlu Tamur, E., 2006, s.12

²³ Akgün, S., 1992, s.3

misyonerlik çalışmalarının erken aşamalarından itibaren, ABCFM kadrolarına şüphayle yaklaşmış, çalışmaları tamamen yasaklamasa da, kısıtlamaya gayret göstermişti.

Sağlık ve eğitim hizmetleri konusundan yola çıkarak, hükümetin ABCFM çalışmalarına olumlu bir tavırla yaklaştığı genellemesi yapılamaz. Daha ziyade, hükümetin denetleme ve sunulan hizmetlere alternatif yaratma konusunda yetersiz kalması, ABD diplomasisinin baskı ve tehditleri karşısında çaresiz duruma düşmesi ve yerel idarelerin oldukça bağımsız hareket edebildiği bir dönemde, yerelde ortaya çıkan işbirliğine müdahale edememesi söz konusudur. Hükümetin istikrarlı bir şekilde yasal düzenlemeleri dayatamaması ve sürekli siyasi kararların değişmesi de, misyonerlerin karşılarına çıkan engelleri çeşitli manevralarla aşmasını mümkün kılmıştır.

İstikrarlı bir siyasi iradenin eksikliği ve siyasi kararların sürekli değişmesi, hükümetin üzerinde kapitülasyonlar ve ikili anlaşmalarla uygulanan baskılarla şüphesiz ilgilidir. 19. Yüzyılın sonlarında, İmparatorlukta 700'den fazla yabancı ülke okulu olabilmesi de, bu baskıların gücüne bağlıydı²⁴. Ancak Sultan'ın fermanıyla açılabilen bu okullar, vergiden muaf tutuluyor ve doğrudan, bağlı oldukları ülkelerin ilgili kurumları tarafından desteklenebiliyor, yurtdışındaki bu kurumlar, okulların yönetiminde söz sahibi oluyordu. Bu 700 okulun 550si, yani yaklaşık %77'si, Amerika ve İngiltere'den destek gören Protestan misyoner okullarıydı. Bu okullar, Anadolu'ya yayılmış ve görece denetimsiz bir şekilde faaliyet göstermekteydi. 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*²⁵ ile, bütün bu okullara ruhsat alma şartı getirildi. Bu ruhsatı almak kolay değildi ve pek çok okul, ruhsatsız çalışmaya devam etti. Çıkan sorunlar, genellikle diplomatik temaslarla çözülmüyordu²⁶.

II. Abdülhamit hükümeti, yabancı eğitim ve sağlık kurumlarına denetimlerin sıklaştırılmasına önyak oldu. Bu dönemde, Maarif Nezareti'nde "Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettisliği İdaresi" kuruldu ve kurumların kullandığı eğitim materyali, müfredatı, ruhsatları teftiş edilmeye başlandı²⁷. Ancak, misyoner örgütleri genellikle, ruhsat ve denetleme prosedürlerini beklemektense, bir gayrimenkul

---

²⁴ Öksüz, M., 2010, s. 151

²⁵ İbnü'ş Şeyh Nâfi, M.C., 2001, s. 424-459.

²⁶ Ortaylı, İ.,1981, s.89.

²⁷ Kodaman, B.,1999, s. 33-36

satın alıyor, bunu misyonerlere yakın bir Osmanlı tebaası şahıs üstüne kaydediyor, bu arsa üzerinde kurumlarını işletmeye başlayarak, yasal süreci zamana bırakıyordu. Örneğin Robert Kolej'in üzerine kurulduğu arsa, Cyrus Hamlin'in karısı Meryem Binti Toma üstüne, bu şekilde kaydedilmişti²⁸.

Yüzlerce hastane, kilise ve okulun bu şekilde ruhsatsız olarak çalışmaya devam etmesi, Osmanlı iktidarının ruhsat vermek konusundaki isteksizliği ve sürecin zorluğuyla bağlantılıydı. Ancak, Osmanlı hükümeti bu isteksizliğini tutarlı şekilde sürdürecekti konumda değildi. İçinde bulunduğu bağımlılık ilişkisi dolayısıyla, 1901 yılında, Fransa ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldı ve bu anlaşmanın, Osmanlı topraklarındaki Fransız kurumlarını ilgilendiren maddeleri, zaman içinde diğer ülkelerin de talepleri haline geldi. Bu maddeler şöyleydi:

- 1- Önceden tanınmış olsun veya olmasın, Fransız okullarının veya Fransa koruması altındaki okulların hukuki olarak tanınması ve bunlara Osmanlı tarafından gümrük dokunulmazlığından yararlanma hakkının verilmesi.
- 2- Hayır işlerine veya dini işlere adanan Fransız kuruluşlarının veya Fransa'nın koruması altında bulunan kuruluşların tanınması ve bu kuruluşların emlak vergisinden muaf tutularak gümrük dokunulmazlığının verilmesi.
- 3- Belli sayıda Fransız veya Fransız koruması altında bulunan kuruluşların inşasına, genişletilmesine veya onarımına izin verilmesi ve bunların varlıklarının gelecekteki ilaveleriyle kanunen kabulü.
- 4- Bu anlaşmada, Osmanlı tarafına düşen Fransızlar veya Fransa'nın himayesinde bulunan kişilerce ilerde Müslüman mahallelerinden ziyade gayrimüslimlerin yerleştiği mahallelerde yaptırılacak eğitim, dini veya benzer amaçlı kuruluşların emlak vergisi muafiyetine ve gümrük dokunulmazlığına verilen izin tanınması. Ayrıca mevcut kuruluşlara benzer kuruluşların onarımı veya gelecekte genişletilmeleri söz konusu olduğunda, Fransız Elçiliği'nin verdiği tebliğden sonra 6 ay içerisinde bir itiraz yapılmazsa,

---

²⁸ Tozlu, N.,1999,s.168.

burada bahsedilen sebepler yüzünden Babiâli'nin herhangi bir yazılı itirazda bulunmayacağı.²⁹

Fransa ile yapılan bu anlaşma, ülkede faaliyet gösteren diğer ülkelerin kurumları tarafından, tüm yabancı kurumlara verilmiş yasal haklar olarak kabul edilmişti. Öyle ki, 1912 tarihinde American Board yönetimine verilen bir raporda, "Fransızları Türkiye 'de dini, hayır ve eğitim kurumları olan diğer devletler takip etmiştir. Her biri kendi listesini veya listelerini sunmuş ve Babiâli ile Fransızlarınkine benzer anlaşmalar yapmışlardır" deniyordu³⁰. Osmanlı hükümeti, benzer bir anlaşmayı, 1907 yılında ABD ile de yapmıştır. Daha sonra, kurumların vergi muafiyeti konusunda bir takım pürüzler oluşsa da, esas sorunlar, ABCFM okularının, özellikle Beyrut Amerikan ve Antep Amerikan Tıp Fakültelerinin diplomalarının, Babiâli tarafından tanınmaması dolayısıyla çıkmıştı.

ABCFM, özellikle tıp eğitimi alanına büyük önem veriyordu. Böylece, hem Osmanlı halklarına modern tıp hizmetlerini götüren, geniş bir doktor kadrosu Protestan misyonerlerin tedrisatından geçecek, hem de, geleceğin elit ve iktidara katılabilir donanımda profesyonelleri, misyonerlere ve onların taşıdığı Amerikan kültürüne yakın zihniyet içinde yetişecekti. Adil Baktıaya, Osmanlı hükümetinin, sağlık hizmetleri alanını kendi kadrolarıyla doldurmak istediğine değinerek, misyonerlerin yerel tıp uzmanlarını yetiştirmesine özellikle şüpheyle yaklaştığını vurgulamaktadır³¹. Baktıaya'ya göre, hükümet tıp uzmanı yetiştirme tekelini kendi elinde tutmak istiyordu. Kısa süre sonra Osmanlı idaresini eline geçirecek olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurucularının da, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Askeri Tıp Okulu) öğrencileri olduğu düşünüldüğünde, bu dönem açısından modern tıp uzmanlarının nasıl bir iktidar konumunda bulunduğu daha iyi anlaşılabilir.

Ateşli silahlar ve kalabalık orduların siyasi gücün belirleyici etmenleri olduğu yüzyıl dönümünde, doktorlar sadece salgın hastalıklar ve silah yaralarıyla zayıf düşen orduların tedavisi açısından belirleyici öneme sahip olmakla kalmıyordu. Fransız Devrimi'nin ve İngiliz liberal düşüncesinin beslediği ve olgunluğa erdirdiği yeni devlet düşüncesinde, devlet iktidarının dayandığı zemin, temsil ettiği halka verdiği hizmetle

---

²⁹ Öksüz, 2010, s.156-157

³⁰ NARA. 767. 68119 / 0- 201. 7 Mart 1912 tarihli rapor, s. 5. Kaynak: Öksüz, 2010, s.158

³¹ Baktıaya, A., 2008, s. 26

güçleniyordu. Aynı zamanda, Avrupa ve ABD'de koyu bir rekabet içinde olan ulusal sermayelerin güçlenmesi için de, sağlıklı bir çalışanlar ordusunu hazır tutmak bu tür bir devletin göreviydi. Tıp uzmanları, artık bir devletin en temel varoluş nedenlerinden biri olmuşlar ve diğer devletlerle rekabette, devletin sahip olduğu asker ve işçi varlığını besleyen kadrolar haline gelmişti. Bu temel öneme sahip kadroların hangi ideolojiyi benimseyeceği, sadakatlerini hangi taraftan yana kullanacağı, belirleyici öneme sahipti.

Tüm bu nedenlerle, 1898'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezareti, Fransız ve Amerikan Tıp okullarının diplomalarının tanınması yerine, bu okulların hemen kapatılmasının daha iyi olacağını beyan etmişti³². Ancak, okulların kapanması "özel nedenlerle" mümkün olmadığından, mevcut düzenleme olan, mezunların İstanbul'a gelerek, özel bir sınavdan geçmesi uygulamasına devam edilmişti. Baktıaya'ya göre, İstanbul'da sınava girme zorunluluğu, pek çok öğrenciyi Amerikan okullarında tıp eğitimi almaktan vaz geçirdiği için, Merzifon, Sivas ve Antep'te açılan tıp okulları birer birer kapanmış, Beyrut'taki Tıp Okulu da, ciddi zorluklarla boğuşarak ayakta kalabilmişti. 1907 yılında, Amerikan kurumlarına da Fransız kurumlarına tanınan ayrıcalıkların tanınmasıyla, Beyrut'taki Tıp Okulu diploma verebilir konuma geldi. Ama bu arada diğer okulların ayakta kalamamış olması, Baktıaya'ya göre, tam da Osmanlı hükümetinin istediği bir durumdu ve fiilen kapatmaya gücü yetmediği bu okulları, böylece engelleyebilmişti³³.

1908 yılında, Sultan 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe soktu. Böylece dini inançlara özgürlük ve eşitlik ve parlamenter sistem yeniden tesis edilmiş oluyordu. Balkanlardaki ordu kuvvetlerinin askeri gücünü kontrolünde tutan İttihat ve Terakki, Kasım ayında parlamentonun toplanmasını sağladı ve vergi sisteminden, adli sisteme ve eğitime kadar, Fransız modern devlet modeline yakın bir yapıya geçildi.

Amerikan Misyonlarının, bu yeni dönemin oluşmasında etkisi vardı. İzmir'de, üst düzey bir American Board yetkilisi olan Mr. MacLahian ile görüşen Enver Paşa, Türkiye'deki Amerikalıların ve Amerikan kurumlarının dönüşüm sürecindeki yapıcı etkisine işaret ederek, kendinin ve yol arkadaşlarının reform hareketine girişmek için Türkiye'deki bu kurumlarca cesaretlendirildiğini ve zihnen beslendiğini söylemişti. Türk

---

³² ibid. s.33

³³ Baktıaya, A., 2008, s.34

hükümet kadroları, Ermenileri, anayasal hükümetin nimetlerini anlamak ve bu düzenlemeleri benimsemek açısından daha donanımlı oldukları için kutluyor ve misyonerlerden öğrendiklerinin, burada önemli rol oynadığını belirtiyordu³⁴.

American Board tarihini kaleme alan W. Strong, Türkiye'deki gelişmeleri izleyenlerin yorumlarına göre, amaç ve arzularında son derece dürüst ve kararlı olan İttihat ve Terakki'nin yolunun önündeki engellerin çok büyük olduğunu belirtmektedir. Yazarın, İttihat ve Terakki'ye büyük sempati beslediği ve ortak amaçlar doğrultusunda çalıştıklarını düşündüğü anlaşılıyor. Misyonerlerin, Doğu illerindeki çatışmaları örgütlü ve merkezi hükümet tarafından yönlendirilen faaliyetler olarak görmesi, bunları Sultan ve ona bağlı ulema ekibine bağlaması, II. Abdülhamit'in ortak bir bileşen olarak Müslümanlık kimliğini ön plana çıkarmasıyla da bağlantılıdır. İttihat ve Terakki'nin artan gücü karşısında, Sultanın güç elde etmek için Müslüman tebaasını kışkırttığına ima edilmesi, olayların “modernleşme yanlısı bir rejimle, gerici kuvvetler arasında bir çatışma” olarak yorumlandığını gösteriyor. Burada, Ermenilerin modernleşmeye açık, Hıristiyan ve çağdaş vatandaşlık algısı yüksek bir halk olduğu için saldırıya uğradığı fikri vardır. Yazar şöyle devam ediyor:

“Şeyhülislâm anayasal düzenin İslami kurallarla çatışmadığını ve Hıristiyan ve Müslümanların anayasayla aynı yasal haklara sahip olmasının caiz olduğunu belirtse de, Türklerin farklı inançlardan insanlarla barış ve adalet içinde yaşayabileceğinden şüphe duyan kesimler vardır. Öte yandan, yeni rejimin Türkiye'nin her yanında harika değişiklikler sağladığına ilişkin de, ortak bir görüş mevcuttur. Adana'daki yeni vali, hem sözleri, hem eylemleriyle, misyonerlere dostluk göstermiştir. Çoğu toplumu temsil eden konumlarda 50 Müslüman erkeğin olaylardan sorumlu tutularak idam edilmesi, Müslüman adaletinin bir göstergesi olmuştur. Bütün imparatorlukta okulların ve üst düzey kurumların liderleri daha fazla özgürlüğün onlara tanıdığı imtiyazların farkındadır ve tüm ırklar arasında yeni bir yaşam ve amaç hissi yayılmıştır. Bu durumlardan misyonerler, çok daha büyük kazanımlar vaad eden, çok daha

---

³⁴ Strong, 1910, s.418

büyük girişimlere atılmak çağrısını almaktadır. Türkiye'deki Board'un gözetleme kulelerinde oturan adamlar, günün gerçekten de ağardığını görmekte-dirler³⁵.”

Öyle görünüyor ki, misyonerlerin algısında, Osmanlı hükümeti ve ona bağlı “bağnaz” Müslüman halk ile, yeni çağın gereklerine uygun bir devlet kurmak isteyen İttihat ve Terakki, İmparatorluğun Hıristiyan milletleri ve özellikle Ermeniler ve Protestan misyonerler, iki karşıt taraftı. ABCFM misyonerleri, Sultanın egemenlik döneminin yakında sona ereceğine ve Osmanlı topraklarında kurulacak yeni, modern devletin inşasında, kendilerinin belirleyici rol oynayacağına inanıyordu.

Ancak, İttihat ve Terakki'nin iktidara geldikten sonra Almanya'yla yakınlaşmayı seçmesi, bu inancı haksız çıkarmıştır. Ayrıca, İttihat ve Terakki hükümetinin 1915 yılında yabancı misyoner kurumlarına, özellikle okullara, sıkı denetim ve kısıtlamalar getirmesiyle de, yeni iktidarın ulusalcı niteliği kendini göstermişti. 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla beraber, Osmanlı Hükümeti bütün kapitülasyonları kaldırdı ve savaştığı devletlere bağlı tüm kurumlara el koydu. Ancak, ABD henüz savaşa girmediğinden, Amerikan kurumlarının çoğu çalışmalarına devam etti. Antep'te olduğu gibi, bazı hastaneler bu dönemde Osmanlı ordusunun kullanımına açılmış ve hastane çalışanlarından da, askerlere hizmet vermesi beklenmişti. 1911'den, 1923'e kadar, Osmanlı topraklarında sürekli savaş durumu hüküm sürdü. 1911'de, Libya ve Kuzey Afrika'da İtalyanlara karşı açılan cepheyi, 1912'de Balkan isyanları, 1914'de Birinci Dünya Savaşı, 1919-1923 arası tüm Anadolu ve İstanbul'da süregiden Kurtuluş Savaşı takip etti. ABCFM misyonerlerinin ulusalcılık akımlarının güçlü olduğu azınlıklar arasındaki çalışmaları, onların İmparatorluğun dağılmasına katkıda bulunan ajanlar olarak görülmesini tetikliyordu. Nitekim, Ankara hükümeti de, ABCFM'nin Anadolu'daki kurumlarını birer düşman üssü gibi değerlendirmeye meyilliydi. Fransız işgali altındaki Antep'te bulunan ve Fransız kuvvetlerinin üs olarak kullandığı Merkezi Türkiye Koleji hakkında, 1920 yılında, TBMM'de yaptığı bir konuşmada İsmet İnönü şöyle demişti:

“Ayıntap civarında Amerikan mektepleri, kolejleri vardır. Bu Amerikan kolejleri Fransızlar'ın bugün üssülharekesidir. Bizim canımızı yakmak için ve ahalimizi

---

³⁵ ibid. S.418-420

öldürmek için Amerikan mekteplerini üssülhareke ittihaz ediyorlar. Taarruz ederler ve oraya top yerleştirirler, ambar olarak kullanırlar. Hasılı mektep değil, memleketimizin içinde bir kale olarak inşa edilmiş zannolunur...³⁶”

ABCFM, Birinci Dünya Savaşını takiben haritası tamamen değişecek Avrupa'nın, kısa süre içinde bir kanlı savaşa daha sürükleneceğini biliyor olabilir miydi? İki Dünya Savaşı, geride parçalanmış İmparatorluklar, boğazına kadar ABD'ye borçlanmış bir Avrupa ve çok sayıda eski koloni, yeni ulus devlet bırakacaktı. ABD'nin, misyonerler yoluyla dünya piyasasına ve yeni üretim teknolojilerine açmaya çalıştığı koloniler, İkinci Dünya Savaşından sonra, Marshall yardımları, Nato üyelikleri ve askeri üslerle hizaya sokulacaktı.

Ancak, ABCFM misyonerlerinin Osmanlı milletlerini modern vatandaşlara dönüştürmeye yönelik çabaları, sundukları sosyal hizmetler, Sultanın tebalarını dönüştürmüş, sağlık ve eğitim kurumlarından beklentilerini değiştirmiştir. Misyonerlerin eğitim kurumları, Avrupa ve ABD'nin dünyasından haberdar, Batı piyasasında iş görmeye hazır genç nüfuslar yetiştirmişti. Aynı şekilde, ABCFM'nin tıp fakülteleri de, uluslar arası ilaç piyasasının ürünlerini Osmanlı topraklarında kullanıma sokabilecek, modern tıp teknolojilerini uygulayabilecek doktorlar yetiştirmişti. ABCFM'nin hastaneleri de, fabrika üretimi ilaçları ve yeni tıp teknolojilerini talep edecek hastalara hizmet verecekti.

Osmanlı İmparatorluk yapısı, modernleştirmeye giriştiği halk sağlığı hizmetleriyle, kamu kaynaklarıyla açtığı hastanelerle, Anadolu'nun her tarafına yayılmaya başlayan bu ilk sivil sağlık kurumlarının yarattığı ihtiyacı karşılayabilir miydi? Misyonerler, bir yandan sağlık hizmetleri sunarken, öte yandan yarattıkları yeni üretici ve tüketici kültürü İmparatorluk açısından bir tehdit oluşturmaktaydı. Kendilerini “ileri”, Osmanlı toplumu da, “geri” olarak tanımlamak için gönderme yaptıkları yeni teknolojiler ve organizasyon yöntemlerini, ticaret, ziraat, tıp gibi pratik alanlarda uygulama ve örneklerle yaymak, siyasi bir hedefe de hizmet etmekteydi. Böylece, toplumun modern bir Protestan hükümetin iktidarıyla daha iyi örgütleneceğini de, kanıtlama çabasındaydılar.

---

³⁶ Akça, B., 2004, s.45

4.2. ABCFM'nin Osmanlı Devleti'nin Tıp ve Sağlık Alanlarına Yaklaşımı

Protestan misyonerler, Osmanlı topraklarında sağlık hizmeti vermeye giriştiklerinde, nasıl bir durum algılamışlardı? Bu durumu nasıl değiştirmeyi planlıyorlardı? Bununla ilgili, elimizde kıt da olsa, kaynak vardır. Misyonerlerin Antep ilindeki sağlık faaliyetlerine daha yakından bakmadan önce, algıladıkları genel durumu ve oluşturdukları genel müdahale planını incelemek faydalıdır.

Brian Johnson, Antep Amerikan Hastanesi ve ilgili kurumların tarihini yazdığı eserinde, bölgeye ilk varan misyoner doktorların Osmanlı topraklarındaki tıp profesyonellerine ve tıp bilgisine büyük şüpheyle yaklaştığını, bu şüpheyi yerel doktorların anatomi bilgisinin eksikliği, cerrahi müdahale deneyiminin azlığı ve tıp bilgisine ulaşmanın zorluğu gibi nedenlere dayandırdığını belirtiyor³⁷. Örneğin, Suriye-Lübnan bölgesinde görev yapan ve İncil'i Arapçaya çeviren, daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde eğitim veren ve Amerikan klasiklerini Arapçaya çevirmenin yanı sıra, El Razi'nin çiçek ve kabakulak hastalıkları hakkındaki kitabını İngilizce'ye çeviren Dr. Cornelius Van Dyck, "halk arasında tıp bilgisinin çok az, bu bilgiye ulaşma olanağının daha da az" olduğunu kaydetmişti³⁸.

Van Dyck, Ortadoğu'daki tıp anlayışının hala "hıltlar teorisi" temelinde yükselmesini eleştiriyordu ve "ölüleri zedelemek konusundaki batıl bir dehşet"ten dolayı, yerli doktorların otopsi yapmak ve diseksiyondan uzak durduğunu belirtiyordu³⁹. Ancak, yerli halkın soğuk algınlığı ve grip geçiren bir hastanın bardağından ya da nargilesinden içmeme ve tüberküloz hastalarından olabildiğince uzak durma alışkanlıklarını, kağıt parçalarına dua yazarak hasta etme, bir kurdun nefes borusunu boyuna asarak kabakulaktan korunma, bir bakışla çiçek hastalığı bulaştırma, gibi batıl inançların arasında sayıyordu. 1800'lerin ortasına denk düşen bu erken dönemde, henüz "enfeksiyon teorisi" genel kabul görmediğinden, evrim teorisini bir akademik yılın açılış konuşmasına dahil etmek istediği için Beyrut Amerikan Üniversitesi'ndeki görevine son verilen Van Dyck gibi aydınlanmacı bir Protestan bile, ancak anatomi ve cerrahi bilgisi ve modern ilaçlara erişimi ile yerel iyileştiricilerden ayrılıyor olmalıydı.

---

³⁷ Johnson, B., 2008, s.12

³⁸ ibid.

³⁹ ibid. s.13

Rockefeller Vakfı'na 1917 yılında Board sekreteryası tarafından sunulan "Türkiye'de Tıp Eğitimi" Raporunda, Osmanlı topraklarında modern tıbbı rağbet edilmediği vurgulanıyor ve şöyle deniyordu:

“Ülkede, “en güçlü olanın hayatta kalması” prensibi geçerlidir. Çocuk ölümü oranları %50'ye yakındır ve sunulan ebelik hizmetleri barbarcadır. Sıtma yıllarca tedavi edilmeden kalır, her yıl binlerce insanın ölümüne ve çalışmaktan geri kalmasına yol açar. Kitleler koruyucu tıp yöntemlerinden bihaberdir, neredeyse herkeste bağırsak kurdu vardır ve hali vakti yerinde olanlar bile, bunu katlanılması gereken bir dert olarak görür.

Karantina uygulamaları, enfekte evlere işaretler konması ve evlerin içine biraz ilaçlı su serpilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Sahtekarlık, kötü cerrahlık uygulamaları, ve düşük bir tıbbi etik standardı ülkede hakimdir. Ülkenin içlerindeki hükümet hastanelerinde hizmet o kadar kötüdür ki, bence hiç olmasalar daha iyiydi ve zaten halk da bu hastanelere sahip çıkmamakta ve desteklememektedir. Hemşirelik mesleğine, küçük düşürücü bir iş olarak bakılmaktadır⁴⁰.”

Ancak burada, hemşirelik mesleğinin, İki Dünya Savaşıyla beraber itibarı artana kadar, Avrupa ve Amerika ülkelerinde de, şüpheyle bakılan bir meslek olduğunu, örneğin dünyaca ünlü hemşire Florence Nightingale'in, bu mesleği uygulayabilmek için, ailesiyle mücadele vermesi gerektiğini, not düşmek gerekir⁴¹.

Rapora göre, halk Amerikalı misyonerlerin sağlık alanındaki çalışmalarını takdir etmekte ve desteklemekteydi. Bu, halkın Amerikan Hastanelerine sahip çıkmasında ve desteklemesinde, Amerikan cerrahi uygulamalarına güvenmesinde, Amerikalılardan hasta tedavi etme yöntemlerini, annelerin çocuk bakımı yöntemlerini, öğrenmek istemelerinde, kendini gösteriyordu. Bu ilgi, ırk, din, dil ve yaş fark etmeksizin, halkın tüm kesimleri tarafından gösterilmektedir. Aynı rapora göre, Osmanlı topraklarında modern tıbbın yayılmasının önündeki engellerden biri hastanelerin kötü durumu, halkın cerrahi yöntemlerine güvensizliği ve modern ilaçlara erişimin imkansızlığıysa, bir diğeri

---

⁴⁰ Meyer,1917, s.38-39

⁴¹ Bak. Bostridge, M., 2008, s.88-112

de, doktorlar açısından, çalışma koşullarının son derece zor ve riskli olmasıydı. Bu, hem mali zorluklarla, hem de adli yapının doktorları korumayan yaklaşımıyla bağlantılıydı:

“30 ila 40 bin sakini olan bir kentte bile, üç doktorun geçimini sağlaması zordur. Kadın hastalıkları ve doğumlarda sadece ebelere başvurulur ve doktorlar neredeyse hiçbir zaman çağrılmaz. Zaten, ülkenin yasal düzenlemeleri de, doktorların mesleğini yapmasını çok zorlaştırmaktadır. Bir doktora karşı garezi olan herhangi biri, malpraktis iddiasıyla, doktoru şikayet ederse, söz konusu doktor anında tutuklanır. Doktorların çalışabileceği bir hastane ve dispanserler sistemi yoktur. Büyük merkezlerde hastaneler olsa da, o kadar verimsiz işletilmektedir ki, insanlar bu kurumlara gitmeden iki defa düşünmektedir.”⁴²

American Board misyonerleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sağlık hizmetlerini geri kalmış, doktorları yetersiz, yasal düzenlemeleri işleyişi zorlaştırıcı buluyordu. Bu yaklaşımın taraflı olduğunu, misyonerlerin gözlemlerini dile getirirken, kendi çalışmalarına ne kadar çok gereksinim duyulduğunu vurgulamaya çalıştıklarını da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, burada alıntılanan, 1917 tarihli rapor, ABCFM'nin Osmanlı Devleti'ndeki çalışmalarına, Rockefeller Vakfı'ndan mali destek alabilmek için yazılmıştı. Böylece, sadece siyasi açıdan Osmanlı Devleti'nin yetersizliğini savunma çabası bir yana, misyonerlerin, çalıştıkları alanın ne kadar çaba ve yatırım gerektirdiğini vurgulamakta, ekonomik bir çıkarı da vardı.

Osmanlı Devleti, 1914 yılında kurulan Sıhhiye Nezareti yoluyla, sağlık hizmet ve kontrollerini merkezi bir yapı içinde topraklarına yaymaya çalışmıştır⁴³. Kamu sağlığının düzenlenmesi için tüm Anadolu ve Balkanlara müfettişler gönderilmesi, koruyucu sağlık önlemlerini uygulama ve denetleme, örn. defin işlemlerinin kurallara uygun ve hijyenik şekilde yapılması, salgın hastalıklara müdahale, modern sağlık uygulamaları ve yaklaşımları konusunda halkın bilgisini artırmak, bu nezaretin görevleri arasındaydı⁴⁴. Doktorların halk ile temasları, görevleri ve yetkileri konusu da, misyonerlerin dile getirdiği keyfiyette bırakılmamış, 1849 yılında çıkarılan “Taşradaki Doktorların Hareket ve Tedavilerine Dair Nizamname” ile, Sıhhiye Nezareti'nin

---

⁴² ibid. s.41

⁴³ Koylu, Z., Nihal, D., 2010, s.209-210

⁴⁴ Tetik, F., 2007, s.24-26

üstlendiği, halk sağlığının korunması ve yaşam alanlarının hijyenik standartlarına uyulması, halkın bilgilendirilmesi ve sağlıkla ilgili verilerin toplanması, sağlık hizmetlerinin koordineli ve düzenine uygun yürütülmesi görevleri, doktorlara aktarılmıştı⁴⁵. Ayrıca, 1861’den itibaren ülkedeki hekimlerin nitelik ve sayı itibarıyla kayıt altına alınması, 1871 yılından itibaren, memleket tabipliği uygulamasına başlanması, il merkezlerinde Sağlık Müdürlükleri kurulması, modern tıp düzeninin devlet eliyle tesis edilmesi çalışmalarının birer parçasıdır⁴⁶.

Aşağıdaki bölümde, misyonerlerin bu tablo karşısında nasıl bir strateji izlediği, ne gibi çalışmalar yürüttüğü konusu ele alınacaktır.

4.3. ABCFM’nin Osmanlı Devleti’ndeki Sağlık Faaliyetleri

1918 yılında yazdığı, “Asya’da Demokratik Hareket” isimli kitabında, misyoner Tyler Dennett, “misyoner doktor”un Asya’daki görevlerini şöyle açıklıyordu:

“Japonya dışında, Asya’nın her yerinde ve Afrika’da, sağlığın sınırları yabancıların, ya kolonyal görevlinin ya da misyonerin elindedir. Bu alandaki tek rakipleri, ki bunlar oldukça ciddiye alınması gereken rakiplerdir, tıbbi ilaç mümessilleridir...Misyoner doktorun önemi nedir? Dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluşturan, geri kalmış ırkların sağlığı, diğer üçte birin sağlık seviyesine yükseltilebilseydi, dünyanın gıda, hammadde ve mamül ürün üretimi, şimdi olduğunun iki katı olurdu...Güney Amerika ya da Java’daki çocuğun da, potansiyel bir üretici olarak, Amerika’daki çocuk kadar değeri vardır...Geri kalmış ırklar, ülkelerindeki kaynaklar fakir olduğundan değil, sahip oldukları muazzam zenginlikleri kârlı şekilde kullanmadıkları için fakirdir. Geri kalmış ırklar, yeterince üretmedikleri için fakirdir. Fakirliklerinin nedeni aşırı nüfus değil, üretimin azlığıdır...Geri kalmış ülkelerin sorunlarının çözümü fazla nüfusu silip süpürecek salgınlar değil, nakliye olanaklarının artırılması, emeğin çeşitlendirilmesi ve doğal kaynakların daha iyi kullanılmasında yatar. Üretimi artırmakta pek çok faktör rol oynar, ama birinci faktör, üreticilerin sağlığının iyileştirilmesidir... Avrupa’daki savaşın insan ve materyal birikimi açısından

---

⁴⁵ İbid. s.32

⁴⁶ Aydın, E., 2004, s.185

neden olduğu hasar düşünüldüğünde, geri kalmış ırkların düşük üretim kapasitesini geliştirmek, daha da önemli hale gelmektedir. Dünya, eksik gereksinimlerini bir yerlerden tedarik etmelidir. Avrupa’da giderek daha fazla insan tarım ve hammadde üretiminden kopmakta, mamül ürün üretimi için makinelerin başına çekilmektedir. Afrika, Asya ve Güney Amerika boyunca kurulan yeni tren yolları, sayısız ton mal taşıyabilen deniz taşımacılığı kapasitesi, şimdi geri kalmış ırkların elinde bulunan kaynakların, daha önce görülmemiş bir şekilde, uygarlığın kullanımına açılmasını sağlayacaktır...Bu insanların yüksek ölüm ve hastalık oranlarından dolayı uygarlığın neler kaybettiğini düşünürken, iyi yaşama kurallarını bilmediklerinden dolayı, sessizce tahammül ettikleri inanılmaz fiziksel acıları da, göz ardı etmemeliyiz...Artık, misyoner doktorun yeri sadece misyon hastanesi değildir, o, etrafını saran, günün birinde doktor ya da hemşire olacak öğrencilerini de yetiştirmektedir. Misyonun amacı, modern tıp ve cerrahiye yerelleştirmektir. Hastanede ve tıp okulunda, köylere yaptığı ziyaretlerle, doktor etkisini şahsi çevresinin çok ötesine taşısa da, halk sağlığı konusunda verdiği profesyonel danışmanlık hizmetleriyle, yeni çağ için en büyük katkıları sunmaktadır.⁴⁷”

Bu uzun alıntıda, Dennett ABCFM’nin misyon alanlarında tıp misyonerlerinden beklentilerini, nedenleriyle açıklayarak, özetlemektedir. 1901 yılında New York’da toplanan ökümenik misyonerlik konferansının “Misyonlarda İnsanseverlik” raporunda ise, “yerlilerin tıbbi eğitimi” başlığı altında, yerli tıp asistanlarının yetiştirilmesi konusunda şu öğütler verilmekteydi:

“Geri kalmış durumdaki bir toplum için, basit, pratik ve bir şekilde empirik bir eğitim en iyisidir. Sahip oldukları yetersiz araç-gereç ve kaba-saba ortam düşünüldüğünde, tıp öğrencileri için “eski moda” diyebileceğimiz bir eğitim, en uygunu olur. Pratik farmakoloji’ye özel önem verilmelidir. Ülkenin *materia medica*’sı bilimsel yöntemlerle incelenmeli, daha kolay ulaşılabilir ve daha ucuz ilaçların üretimi için uğraşılmalıdır...genel olarak, kendi uygarlığımızda tıp mesleğinin sosyal önemini düşünürsek, Doğu’daki medeniyete yeni bir yaşam vermek için, böylesi bir öğenin önemini daha iyi anlarız. Hıristiyan bir

---

⁴⁷ Dennett, 1918, s.111-116

medeniyet kurmak istediğimiz toplumlarda böylesi gerekli bir sınıfın oluşturulması, adeta dini bir görevdir...⁴⁸”

Misyoner doktorların, Beyrut ve Antep'teki tıp okullarında verdikleri eğitimin niteliği konusunda değerlendirme yapmaya yetecek veri mevcut değildir. Ancak, Tunceli bölgesinde, 1800'lerin sonundan, 1940'lı yıllara kadar yaşamış, Mıstafa-e Sılij isimli bir yerel hekim ve cerrah hakkında yapılan alan araştırmasında, sağlık bilgisine hakim bir aileden gelen bu genç halk hekiminin, 14-15 yaşlarındayken, Amerikalı bir doktor ekibine, Munzur dağlarında rehberlik yaptığı anlatısına ulaşılmıştır. Mıstafa-e Sılij'in çocuklarının anlattığına göre, bu Amerikalı doktor ekibi, Munzur dağlarından ot örnekleri topluyordu ve özellikle, “adam otu”⁴⁹ olarak bilinen bir şifalı otu aramaktaydı. Altı aydan uzun bir süre, dağlardan şifalı ot örnekleri toplayan ekip, bu esnada, Mıstafa-e Sılij'e de, ailesinden öğrendiği şifalı otların hangileri olduğu, bunlarla nasıl ilaç yapıldığı, konularında danışmış, kendileri de ona modern tıp yöntemleri, yanlarındaki tıp aletlerinin kullanımı ve getirdikleri bazı ilaçların neye yaradığı, konusunda bilgi vermiş, hatta sonunda, aradıkları otları bulup, bölgeden ayrılırken, bu alet ve ilaçların bir kısmını bu yetenekli buldukları gence bırakmıştı⁵⁰. Bu Amerikalı doktorların, yakın çevredeki Harput misyon merkezinden geliyor olmaları, kuvvetle olasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, misyoner doktorlar, kendilerine sunulan çalışma şemasına oldukça sadık kalmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ABCFM'nin verdiği sağlık hizmetleri, 1830'larda ilk doktor misyonerlerin bölgeye ulaşmasıyla başlamış, ilk kurulan revir ve dispanserler, halka ilaç dağıtmak ve misyonerlerle, misyoner okullarındaki öğrencilere sağlık hizmetlerini sunmak için kullanılmıştı. Hastanelerin kurulmasıyla beraber, cerrahi müdahalelerin yapılması da mümkün oldu. Ayrıca, hastanelerde bulaşıcı hastalıklara karşı karantina uygulamaları yapılmış ve halka öğretilmiş, bulaşıcı hastalıktan muzdarip köylüler köylerine gönderilmeyerek, hastanede izole edilmiştir⁵¹.

---

⁴⁸ Ecumenical Missionary Conference Studies, 1901, s.38-39

⁴⁹ Bir çeşit *ginseng* olabilir

⁵⁰ 2012 Haziran ve Temmuz aylarında, Dersim merkeze bağlı Sılij köyü'nde Mustafa-e Sılij'in oğulları Celal Çiçek, Rıza Çiçek ve torunu Şahin Çiçek ile yapılan sözlü görüşmeler.

⁵¹ 3.6.2012 tarihinde, Kilis'te, 73 yaşındaki Feride Bebekoğlu'yla ve 5.6.2012 tarihinde, Gaziantep'te Josef Kerkesyan ile, yapılan sözlü görüşmeler.

Erken dönemlerden itibaren, erkek Amerikan doktorlar at sırtında köylere giderek, kadın doktorlar ise, kadın koşulları açılmadan önce de, ev ziyaretleriyle kadın hastalara ulaşarak, hastanenin dar alanının dışında da hizmet vermişti. Misyonerlerin kendi anılarından ve misyoner hayatlarıyla ilgili biyografilerden, doktorların koruyucu tıp ve halk sağlığı uygulamalarına ağırlık verdiğini öğrenmekteyiz. Suların temizliği, salgın hastalık durumunda alınması gereken önlemler, hasta bakımı ve ana çocuk sağlığı konularında, hastanelerin bulunduğu bölgelerdeki halk sürekli modern tıp bakışına aşina kılınyordu.

Örneğin, 1891 yılında Antep'te patlak veren kolera salgını esnasında, Dr. Shepard ve etrafına topladığı doktor arkadaşları, cami ve kiliselerde toplantılar yaparak, halka katı yiyecekleri pişirmeden yememelerini, sularını kaynatmalarını ve açıktan akan suyu doğrudan kullanmamalarını öğütledi. Alice S.Riggs'in anlatısına göre, halk arasından, "suyu kaynar sıcaklıkta içmemiz şart mı?" gibi sorular gelmesine rağmen, Hıristiyan nüfuslar öğütlere uydu ve onların arasında ölümler giderek azaldı. "Alnımıza ölmek yazıldıysa, ölürüz. Suyu, yiyecekleri kaynatmanın ne anlamı var?" diyen Müslüman nüfuslardaysa, ölümler çok daha fazla oldu⁵². Kadercı Müslümanları terbiye etmenin zorluğuna değinen bu anlatı, alttan alta, Hıristiyanlığın modern düşünceyle daha uyumlu bir doktrin olduğu iddiasını da desteklemektedir. Ancak, hangi dinden olursa olsun, yerel halkın örneğin hastalık nedenleri ve hastalık durumunda ne yapılması gerektiğiyle ilgili alışkanlıklarının bu dönemde ve misyonerlerin çabalarıyla kırılmaya başladığı, "hastalıkların mikroplarla bulaşması" teorisinin pratik uygulamayla anlatıldığı ve yayıldığı görülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda atılan önemli adımlar, kurulan tıp, eczacılık ve hemşirelik okullarıydı. Anadolu'da örülen tıp hizmetleri ağının içinde, bu okulların mezunları, Amerikan kurumlarında personel olarak da değerlendiriliyor, ayrıca modern eczanelerin açılması, pek çok kentte, Antep ya da Beyrut eczacılık okullarından diploma almış Ermenilere bağlı olarak gerçekleşiyordu.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan doktorların hasta muayene etmesi yasaklandı. O zamana kadar

---

⁵² Shepard Riggs, A., 1920, s.60

Türkiye'de çalışma izni bulunan yabancı doktorlar bu düzenlemeden muaf tutulmuş, ancak yeni çalışma izinleri verilmemiştir. Anadolu'da bulunan Amerikan hastanelerinden, sadece Antep ve İstanbul'daki hastaneler Cumhuriyet sonrası dönemde hizmet vermeye devam etmiştir. Bu hastanelerin de, idari ve teknik kadroları, doktor ve hemşireleri, zaman içinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşacak şekilde değişti ve bu hastanelerin hiç biri, günümüzde resmen bir Amerikan kurumuna bağlı değildir.

4.3.1. Koruyucu Sağlık hizmetleri

American Board'un Rockefeller Vakfı'na sunduğu “Türkiye’de Tıp Eğitimi ve Tıp Uygulamaları” Raporunda belirtildiğine göre, Türkiye halkları henüz koruyucu tıp uygulamalarının benimsenmesi için gereken özveri ve işbirliği ruhuna ulaşmamıştı⁵³. Osmanlı toprakları muazzam Hac hareketlerine sahne oluyordu ve hacılar gittikleri her yere en korkunç bulaşıcı hastalıkları taşıyor, Müslümanların kendine has adet ve dini gelenekleri, hastalıkların yayılması için ideal kanallar oluşturuyordu. Kolera, veba, tifus, dizanteri ve sıtma, yaygın ve sık görülen salgınlardı ve bu salgınlar Türkler kadar, Avrupalıların ülkelerine kadar ulaşmış, Avrupalıları da etkiliyordu. Ancak, Avrupa-Amerika uygarlığıyla temas, Türkleri tüberküloz ve sifilis hastalıklarıyla da tanıştırmıştı. Öyleyse, Batı uygarlıkları, Türk İmparatorluğu'na bulaştırdıkları bu belâların bedelini ödemek için, buradaki insanları Batı'nın temsil ettiği medeniyetle tanıştırmakla yükümlüydü. Bunun için, iki alanda çalışılabilirdi⁵⁴.

- 1) Tıp okulları ve bunlardan mezun olan kişiler arasında daha sıkı bağların örülmesi ve sürekli mesleki eğitim için, iyi bir tıbbi dergi ve mezun cemiyetleri oluşturulmalıydı. İmparatorluğa dağılan uzmanların son tıbbi gelişmelerden haberdar olması için, bu tip bir ağ şarttı ve bu sayede, mezunlar sürekli mesleklerinin ideallerini ve görevlerini de hatırlayacaktı. Koruyucu tıbbın önemini anlamaları ve kişisel hırs ve çıkar zaaflarına düşmemeleri için de, tıp alanında misyonerlerin (Rockefeller Vakfı'nın mali desteğiyle) bu tip yapıları kurması öneriliyordu.

---

⁵³ Meyer, 1917, s.9-10

⁵⁴ ibid., s.11-12

- 2) Öte yandan, sistematik bir koruyucu tıp yapısının toplumda örgütlenmesi, sadece misyoner okulları ve laik tıp okulları eliyle yapılamazdı. Misyonerler zaten çok büyük olan sağlık hizmeti ihtiyacına zar-zor yetişiyordu ve ayrıca, koruyucu tıp fazla bir propaganda ve prestij imkanı sunmadığından, uzun vadede misyonerlerin tıp hizmetlerini bu noktaya yoğunlaştırmaları beklenemezdi. Burada Osmanlı hükümeti ve kamu yapılarının desteğinin alınması gerektiği söylenirken, bu desteğin Hıristiyan misyonerlik örgütlerince kazanılamayacağı, zira bunların niyetleri öyle olmasa da, sonuçta verdikleri sağlık hizmetleriyle aslında Türk hükümetinin otoritesini sarstıkları ve bunun yerine, bir Hıristiyan sosyal örgütlenmesini güçlendirdikleri söylenmektedir⁵⁵.

Buradan yola çıkarak, hükümetin böylesi yapıların kurulacağı bir koruyucu sağlık hizmetleri ağına destek vermeyeceği, bu işin başka kanallar (laik örgütlenmeler) yoluyla tetiklenmesi önerilmektedir. Bunun için, Türk tıp okullarıyla işbirliği şarttır, zira canlı ve kalıcı bir koruyucu tıp çerçevesi, yerli Müslüman dokunun içinden gelmeli ve buradan beslenmelidir. Burada büyük olasılıkla, dolaylı olarak, Rockefeller Vakfı'nın ülkedeki mevcut tıp okulları ve hükümetle temasa geçmesi vurgusu vardır, zaten raporda da, İmparatorluk'taki tıp okullarının ayrıntılı ve açıklamalı bir listesi verilmiştir. Buradaki yaklaşımda, American Board'un sadece doğrudan tıp hizmeti ve eğitimi vermekle yetinmediği, ABD kökenli ilgili kurumlara, bölgeyle ilgili danışmanlık verdiği de kendini göstermektedir.

4.3.2. Muayene ve Tedavi Hizmetleri

Rockefeller Vakfı'na, American Board tarafından hazırlanan, yukarıda da değinilen Raporda, ABCFM misyonlarının hastanelerine bağlı olarak dispanser (poliklinik) hizmetleri verildiği, hatta bazen iki-üç dispanserin bölgenin farklı noktalarına yayılarak, doktorların buralara gezici hizmet vermesiyle, daha yaygın bir ağ kurulma çabası verildiği belirtiliyor. Hiçbir hastanenin gerekli donanıma sahip olmadığı, gezici hizmetin düzenli verilebilmesi için her hastanede en az iki erkek doktor bulunması gerektiği ve bunun çoğu yerde eksik olduğu, oysa gezici hizmetlerin halka

---

⁵⁵ ibid., s.12-13

modern tıbbın faydalarını taşımak açısından en verimli yöntem sayılabileceği belirtilerek, mevcut durumda hastane hizmetlerinin ancak kendi masraflarını karşılayabildiği vurgulanıyor.

Misyoner doktorlar, hastane hizmetleri, ameliyatlar ve ilaçlar için ücret almanın doğru bir yöntem olduğuna karar vermişlerdi. Ücret, hastanın mali durumuna göre belirleniyor ve fakir hastalara ücretsiz bakılıyordu. Raporda vurgulandığına göre, Türklere, ödedikleri ücret karşılığında, fakir hastalara parasız bakılacağı söylendiğinde, sorunsuzca ödemeyi kabul ediyorlar, hatta zengin hastalar, ameliyatlar için fazladan bile para veriyordu. Dispanserlerde dağıtılan ilaçlar, stokları yenilemek ve görevli ücretlerini ödemek için gereken paraları sağlayacak şekilde bir gelir getiriyordu. Misyonerlerin deneyimlerine göre, Asyalılar, kendilerine bedava verilen ilaçları ciddiye almıyor, bunların gerçek ilaç olmadığını düşünüyordu. Ona bedava verilen bir şeyin bir değeri olmayacağına inandığından, bedava aldığı ilaçlara da, değersiz şeyler muamelesi yapıyordu. Bu nedenle, doktorlar hastaların ilaçlarını almasını sağlamak için, ilaçlardan belli bir ücret talep ediyordu⁵⁶.

4.3.3. Osmanlı Coğrafyası'ndaki Sağlık Kurumları

W. Strong, 1910 yılında yazdığı American Board Tarihi kitabının ekler kısmında, Osmanlı topraklarında bulunan şu misyon hastane ve dispanserlerini sayıyor:

Hastaneler: Van, Erzurum, Mardin, Diyarbakır, Harput (Annie Tracy Riggs Memorial Hospital), Marsovan, Sivas, Talas (American Christian Hospital), Adana, Antep (Azariah Smith Hospital). Dispanserler: Sivas, Talas, Marsovan, Van, Erzurum, Mardin, Harput, Diyarbakır, Antep, Adana⁵⁷.

Strong, 1909-1910 yılında, Balkanlar ve Trakya İstasyonunda (1859'da kuruldu) doktor bulunmadığını, burada herhangi bir sağlık kurumu da bulunmadığını kaydetmiş. Batı Türkiye Misyonunda (1819'da kuruldu) altı doktor bulunuyordu ve üç hastaneyle, üç dispanser vardı. Bu sene içinde, burada 43.133 hasta tedavi görmüştü. Merkezi Türkiye Misyonunda (1847'de kuruldu), iki doktor ve iki hastane, iki dispanser bulunuyordu. Burada, bu bir sene içinde 70.475 hasta tedavi görmüştü. Doğu Türkiye

---

⁵⁶ Ibid.s.36

⁵⁷ Strong, 1910, s.91

Misyonunda (1836'da kuruldu) üç doktor bulunuyordu ve beş hastane ile, beş dispanser vardı. Bu sene içinde, burada 17.416 hasta tedavi görmüştü. Unutmamak gerekir ki, bu sağlık kurumlarında modern tıp eğitimi almamış ve profesyonel doktor olmayan, misyoner ve yerli halktan yetiştirilmiş kişilerden oluşan, geniş bir kadro da çalışıyordu ve doktorların görevleri arasında, gençlerden sağlıkçı kadroları eğitmek de vardı. Bu asistanlar da, doktorların işinde yardımcı oluyor ve daha sonra, bazı merkezlere atanıyordu⁵⁸.

Edward Meyer, Rockefeller Vakfı'na sunduğu 1917 tarihli raporda, Osmanlı topraklarında American Board tarafından kurulan ve işletilen hastaneler hakkında, şu bilgileri veriyor :

Anadolu Hastanesi, Marsovan: Pratisyen doktor Jesse K. Marden idaresindeki hastanede, bir yerli asistan, iki yabancı hemşire ve iki yerli hemşire bulunuyordu. Burada, 10 kişilik bir hemşirelik eğitimi sınıfı da vardı. 70 yataklı hastanede, 1916 yılında 14.000 hasta tedavi görmüş ve 896 büyük ameliyat yapılmıştı. 1916 sonbaharında, yeni ve daha kullanışlı bir hastane binası inşa edildi ve kullanıma sokuldu.

Amerikan Hastanesi, Talas: Burada bir yerli ve bir yabancı doktor hizmet veriyordu ve pratisyen hekim Alden R. Hoover, 1917 yılında, geçici olarak izinli olduğundan, hastanede bulunmamaktaydı. Bir yabancı, yedi yerli hemşirenin hizmet verdiği hastanede, 80 yatak vardı. 1916 yılında 18.000 tedavi yapılmış ve çok sayıda büyük ameliyat gerçekleştirilmişti.

West Memorial Hastanesi, Sivas: Pratisyen hekim Charles E. Clark ve yarım zamanlı çalışan bir yerli doktor, bir yabancı, altı yerli hemşireyle beraber çalışıyordu. Hastanede 25 yatak vardı ve 1916 yılında, 5400 hasta tedavi edilmiş, 167 büyük ameliyat yapılmıştı. Dr. Clark, raporun yazıldığı dönemde, cephede savaşan yaralı askerlere hizmet etmek üzere, cepheye gitmişti.

Azariah Smith Memorial Hastanesi, Antep: Bu hastanede üç yabancı doktor, pratisyen hekim Fred D. Shepard, Pratisyen hekim Caroline F. Hamilton ve pratisyen hekim Mark H. Ward, üç yerli doktorla beraber çalışıyordu. Hastanede, iki yabancı ve

---

⁵⁸ İbid. s.105-106

yedi yerli hemşire ve bir hemşirelik okulu vardı. 50 yataklı kurumda, 1916 yılında 48.000 kişi tedavi edilmiş, 517 büyük ameliyat yapılmıştı. Yeni bir ek bina, rapor yazıldığında yapım aşamasındaydı.

Uluslar arası Hastane (International Hospital), Adana: Pratisyen doktor Cyril H. Haas, bir yerli doktor ve iki yabancı, üç yerli hemşireyle beraber çalışmaktaydı. 34 yataklı hastanede, 14.000 kişi tedavi edilmiş ve 256 büyük ameliyat yapılmıştı.

Amerikan Hastanesi, Van: Pratisyen doktor Clarence D. Ussher, bir yabancı hemşire ve yerli hemşirelerle beraber, çok sayıda hastaya hizmet veriyordu. Hastane, raporun yazıldığı sırada, yüksek sayıda yaralı ve hasta askeri tedavi ediyordu.

Annie Tracy Riggs Memorial Hastanesi, Harput: Pratisyen hekim Henry H. Atkinson ve Pratisyen hekim Ruth A. Parmelee, iki yabancı hemşire ve yedi yerli öğrenci hemşire ile çalışıyordu. 60 yataklı hastanede, 1916 yılında 26.000'den fazla kişi tedavi edilmiş ve 273 büyük ameliyat yapılmıştı.

Amerikan Hastanesi, Mardin: Pratisyen hekim Daniel M.B. Thom, bir Amerikalı ve bir yerli hemşireyle hizmet veriyordu.

Amerikan Hastanesi, Erzurum: Pratisyen hekim Edward P. Case ve Pratisyen hekim Ida S. Stapleton, erkek bir doktor bulunmadığından uzun süre çalışmalarına ara vermek zorunda kalan bu hastanede, yaralı hasta askerleri tedavi etmekteydi.

Amerikan Hastanesi, Diyarbakır: Yerel halktan bir destekçinin bağışıyla açılan bu hastanede, pratisyen hekim Floyd O. Smith çalışıyordu. Yeni bir binanın yapımı için, yine yerel halktan bir bağışçı, 12.000 dolar vermişti ve dört yıllık aradan sonra, hastane yeniden açılabilmişti.

Amerikan Hastanesi, Konya: Bu hastane, New York'daki bir özel şirketin desteğiyle çalıştırılmaktaydı ve doğrudan American board'a ait olmasa da, Board ile yakın işbirliği içinde çalışıyordu. Üç-dört yıldır çalışmakta olan kurumda hizmet veren pratisyen hekimler William S. Dodd ve Wilfred M. Post, daha önce American Board misyonerliği yapmış doktorlardı⁵⁹.

---

⁵⁹ Meyer, 1917, s.83-86

4.3.4. Tıp eğitimine Katkıları

1917 yılında, ABCFM tarafından Rockefeller Vakfı'na sunulan, "Türkiye'de Tıp Eğitimi ve Tıp Uygulamaları" Raporunda, Osmanlı hükümetinin modern tıba yaklaşımına dair oldukça taraflı bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Osmanlı idaresinin modern tıp eğitimi konusuna öncelikli olarak orduya hekim ve cerrah yetiştirilmesi için eğildiği ve böylece, imparatorluk topraklarında açılan ilk tıp okulunun askeri nitelik taşıdığı bilinen bir gerçektir. Ancak, askeri tıp okulunun açılmasından hemen 40 yıl sonra bir sivil tıp okulunun açılması, yine bu dönemde cerrahi (1827), ebelik (1843), veteriner hekimlik (1842) ve hastabakıcı ve hemşirelik (1912) alanlarında da hizmet verecek kadroların yetiştirilmesi için kurumsallaşmaya gidilmesi, Osmanlı idaresinin başından beri sivil halka ve ülkenin her bir yanına modern tıp hizmeti verecek bir kadroyu yetiştirme derdinde olduğunu göstermektedir. Oysa, Rockefeller Vakfı'na sunulan raporda ısrarla, hükümetin modern tıbbın yayılması için çaba göstermediği ve modern tıbbın ülkeye misyonerler tarafından sokulduğu belirtilmekteydi. Hatta, rapora göre, hükümet yurtdışında eğitim alarak ülkesine dönen yerli doktorları o derece zor koşullarda çalışmaya maruz bırakmıştı ki, bunlardan çok azı, kendi halkları arasında çalışmak üzere, ülkesine yerleşme cesaretini göstermişti. Ermeni nüfusların tıp alanında özel bir ilgi ve kabiliyeti olduğu belirtilirken, Amerikan misyonerlerinin kendi hastanelerinde ve sağlık çalışmalarında özellikle yerli halktan yardımcılardan faydalandıkları, böylece pratik modern tıp eğitimini yaymaya da çalıştıkları vurgulanıyordu. 1917 yılında Anadolu ve Balkan topraklarında çalışır durumda bir tıp okulu bulunmadığı belirtilerek, Beyrut'taki Suriye Protestan Okulu'nin çok iyi bir eğitim verdiği ve mezunların çoğunun Avrupa ve ABD'de tıp uzmanlığı eğitimini devam ettirdiği kaydedilmişti⁶⁰.

1917 tarihli bu raporda, yabancı ülke mensupları tarafından kurulmuş ve işletilen tıp okulları, araştırma ve eğitim kurumları şöyle sıralanmıştır:

- 1) Suriye Protestan Okulu Tıp Bölümü, Beyrut: Tıp, Eczacılık, Dişçilik bölümleri ve hemşire eğitim okulu
- 2) St. Josef Katolik Üniversitesi Tıp Bölümü, Beyrut

---

⁶⁰ Meyer, 1917, s.45-47

3) Fransız Tıp ve Eczacılık Okulu, Şam

4) Merkezi Türkiye Okulu Tıp Bölümü, Antep:

Rapora göre, bu okul 1889 yılına kadar, Osmanlı hükümeti tarafından diplomasının kabulü için başvuruda bulundu, ancak başarılı olamadı. İmparatorlukta eğitim dili Türkçe olan tek Amerikan okulu olan Merkezi Türkiye Koleji'ne bağlı olan tıp bölümü, 1911 yılı Board raporlarında, "özellikle önemli bir bölüm" olarak tanımlanıyordu. Ancak, 1915 yılı yıllık Board Raporlarında, bu okulda tıp eğitimi verildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır ve "Tıp Bölümü" başlığının altında, hastane faaliyetleri rapor edilmiştir⁶¹. Bu raporda verilen sayılar ilginçtir, zira bütün kaynaklarda, tıp bölümünün kapanış tarihi, 1888 olarak gösterilmektedir.

Amerikan Protestan misyonerler, orta vadeli olarak, İstanbul merkezli, ama İmparatorluğun tüm bölgelerinde branşları olan, birinci sınıf bir tıp eğitimi kurumu oluşturmayı hedefliyordu. Kurum, temel eğitimin yanı sıra, uzman yetiştirmeye odaklanacaktı. Bu kurumun hastane, dispanser ve klinikleri olacaktı. Eğitim kurumunda ve hastanelerde çalışan doktorlar, bu merkezlerden köylere kadar gidecek ve insanlara modern sağlık hizmetlerini taşıyacaktı. Board'un hesaplarına göre, bu kurum beş yıl içinde sadece kendi masraflarını karşılamakla kalmaz, büyümek ve yayılmak için gereken geliri de sağlardı⁶².

Düşünülen ana merkezler, büyük oranda Arapça konuşulan ve Toros dağlarının güneyinde kalan, Suriye ve Filistin'i de içine alan bölge için Beyrut; Balkanlar, Yakın Doğu ve Kuzey Anadolu- Kafkaslar için de, İstanbul idi. Beyrut'ta halihazırda bir tıp okulu vardı. İstanbul, progresif tıp ve koruyucu tıp odaklı Amerikan tıbbının, İmparatorluğun ağırlıklı olarak Türkçe konuşan bölgelerinde yayılması için iyi bir merkez olarak görülüyordu. Robert Kolej ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji, tıp okullarının bağlanabileceği kurumlar olarak düşünülmüştü. İki okulun mesafe olarak da, birbirine yakın yerlerde bulunduğu, kayık ile 15 dakikada bir okuldan diğerine

---

⁶¹ ibid, s.30-31

⁶² ibid. s.41-45

geçilebildiği hesaplanmıştı⁶³. Böylece, kızlar ve erkekler için kurulacak iki ayrı tıp okulunda, aynı profesörler ders verebilirdi.

4.3.4.1. İstanbul Kız Koleji Tıp Bölümü

İstanbul'da, dünyadaki kadın doktor yetiştirmeye yönelik en iyi okullardan birinin açılması hedefleniyordu. Bu okul, o dönemde Güney Avrupa'ya kadar uzanan bir bölgede etkisini hissettirecek kalitede eğitim verdiği söylenen Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin güç ve prestijinden yararlanacak ve geniş bir bölgeden, geleceğin kadın tıp uzmanlarını oluşturacak kadroyu toplayacaktı. Okula bağlı olarak, şu birimlerin kurulması planlanıyordu:

Tıp Bölümü

Uygulamalı Hemşirelik Okulu, Amerikan Hastanesi Poliklinikler

Branş dispanserleri ve klinik mekânları.

Poliklinik, kentin göbeğinde yer alacaktı, çeşitli uzmanlar işbirliği içinde çalışacaktı ve Minnesota'daki Mayo Kliniği model alınacaktı. Burada, kentin dört bir tarafına yayılacak klinik mekanlarından ve dispanserlerden gelen özel vakalara bakılacak, Amerikan Hastanesi ise, özellikle eğitim ve araştırma çalışmalarının merkezini oluşturacaktı⁶⁴.

Amerikan Kız Koleji'nin müdürü Mary Mills Patrick, bu planın amaçlarını şöyle açıklıyordu:

“Kadın doktor ve hemşire yetiştirmek, Çocuk ölüm oranlarını düşürmek, annelere çocuk bakımı konusunda eğitim ve bilgi vermek, kentler ve köyler için hijyen ve sanitasyon kurallarını aktaracak ve uygulayacak eğitimi sağlamak, salgın hastalıkları kontrol altına almak, koruyucu tıp prensiplerini tanıtmak, tıp mesleğine Amerikan etik standartlarını oturtmak, Amerikan dezenfeksiyon, tütüleme ve karantina yöntemlerini tanıtmak, fakir ve çaresizler için ücretsiz tıp hizmeti sunmak, tıp literatürü oluşturmak ve basmak, tıbbi araştırmaların

---

⁶³ Barton, 1915, s.9

⁶⁴ Meyer, 1917, s. 46-50

yapılmasını tetiklemek ve desteklemek, serum aşısı vb. üretimini yapmak ve geliştirmek".⁶⁵

Patrick, Beyrut'taki fakültede, kadınların yakın zamanda tıp alanında erkeklerle eşit bir seviyede faaliyet gösterebilecek uzmanlığa erişeceğini vurguluyordu. Oysa, 1917 yılında ne Osmanlı topraklarında, ne de Rusya'nın güneyinde, güney Balkan devletlerinde, Yunanistan'da ve Anadolu'nun kuzeyinde, kadınlara tıp eğitimi veren bir kurum bulunmamaktaydı. Ayrıca, bu kurum sayesinde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki hastanelerin de, araştırma ve bilgi geliştirme ihtiyaçları karşılanabilir, buralara gereken kadrolar sunulabilirdi.

Mary Mills Patrick, 1 Mayıs 1917'de Rockefeller Vakfı'na gönderdiği bir resmi mektupta, Dünya Savaşı sona erdiğinde, Yakın Doğu'daki sosyal ve eğitim yapısının tamamen değişmesinin gerekeceğini belirtmişti. Savaşın sona ermesi, kadınlar profesyonel yaşamın tüm alanlarında daha faal yer almaya başlayacaktı. Mills Patrick, kadınların Balkanlar ve Anadolu'da, daha şimdiden, eskiden onlara kapalı olan alanlarda çalışmaya başladığını gözlemlemişti. Erkeklerin savaş boyunca büyük sayılarla ölmesi, esir ya da sürgün olarak yerinden edilmesi ve sakatlanması sonucu, savaşın sona ermesiyle birlikte kurulacak toplumda, iyi yetişmiş kadın elemanlara ihtiyaç olacaktı. Güneydoğu Avrupa, Balkanlar ve Anadolu'da kadın tıp uzmanı yetiştiren tek bir kurumun bile olmaması, İstanbul'u böylesi bir girişim için stratejik bir nokta haline getiriyordu. İstanbul'un bir diğer avantajı, burada Rusya'nın güneyi, Balkan ülkeleri ve Anadolu'nun dört bir yanından gelen genç kızların kozmopolit bir ortamda yetiştiği bir kolejin zaten işlemekte olmasıydı. Üsküdar Amerikan Kız Koleji, farklı milletlerden bu kızları kendi ana dillerinde yetiştirebilecek donanıma sahipti.⁶⁶

Ayrıca, Kız Koleji'nin laboratuvarlarının, Güneydoğu Avrupa'daki herhangi bir üniversitenin donanımından daha iyi olduğu mektupta belirtilmişti. Böylece, tıp eğitiminin ilk iki yılında verilecek temel bilimsel eğitimin gerektirdiği alt yapı da, zaten hazır durumdaydı.

---

⁶⁵ ibid.

⁶⁶ Burada, eğitim dili olarak Fransızca'yı kullanmayı seçen Cizvitlerin aksine, ABCFM misyonerlerinin eğitimde olabildiğince halkların kendi dilini de devreye soktuğu hatırlanmalıdır. Örneğin Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'nde, eğitim dili olarak Türkçe kullanılıyor, bazı dersler İngilizce veriliyor ve ayrıca bir hazırlık sınıfıyla, İngilizce öğretiliyordu.

İstanbul'da, erkeklere yönelik iyi eğitim veren bir tıp okulunun olduğu, ama bu erkek doktorların genellikle haremlere girmesinde sorunlar yaşandığı kaydediliyordu. Kadın doktorların yetişmesiyle, bölgedeki korkutucu derecede yüksek anne-çocuk ölümü oranlarının da, düşürülmesi mümkün olacaktı. Mary Mills Patrick, mektubunda Rockefeller Vakfı'nın Çin'de desteklediği tıp eğitimi kurumlarına gönderme yaparak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki koşulların da, Çin'den çok farklı olmadığını belirtmişti. Kızlar için tıp okuluna bağlı olacak hastane, 300 yataklı bir kurum olarak düşünülmüştü. Ayrıca, kentin Avrupa yakasında bir poliklinik ve Galata, Üsküdar, Kadıköy ve Eminönü mahallelerinde dispanserler kurulacaktı. Poliklinikte bir uzmanlar grubu, zor vakaların teşhisi ve bilimsel araştırmaların yürütülmesi için çalışacak ve bu grup, ABD'nin önde gelen kurumlarından biriyle işbirliği içinde faaliyet gösterecekti. Kent dışından sevk edilen ciddi vakalar da, polikliniğe gelecekti. Cerrahi müdahale ve hastane bakımı gerektiren durumlar ise, hastaneye sevk edilecekti.

Projenin ilk maliyetleri olarak, hastane, hemşire yurdu ve poliklinik binalarının inşası sıralanıyordu. Hasta başına bakım ücretlerinin ABD'de olduğundan daha düşük olduğu ve İstanbul'daki tıbbi ve cerrahi müdahale ücretlerinin yüksek sayılabileceği belirtiliyor, çok iyi ücretler ödeyebilecek bir zengin kesimin var olduğu kaydediliyordu.

Mills Patrick'e göre, Osmanlı'nın içinde bulunduğu duraklama ve gerileme halinden sıyrılması için, kadınların modern tıp alanında eğitilmesi çok iyi bir başlangıç noktası olacaktı. Böylece, Konya, Marsovan (Merzifon), Talas, Antep ve Sivas'ta genç kızlara hemşirelik eğitimi vererek, yerel ihtiyacı karşılamaya çalışan tıp misyonu merkezlerinin işi de koordine edilebilecek ve kurumsallaşacak, bilgi ve malzeme alışverişi kolaylaşacaktı.

Savaş ortamında tıp çalışmalarının acil ihtiyaçların karşılanması, salgın hastalık ve savaşın getirdiği acıların dindirilmesine odaklandığını kabul eden Mills Patrick, bu projeyle, mevcut kaos ortamının sona ermesiyle başlayacak bir “yeniden inşa” sürecine çağrı yaptığını belirtmişti. Öyle anlaşılıyor ki, burada, savaştan sonra ABD'nin Osmanlı topraklarının Batı dünyasına entegrasyonunda belirleyici bir rol oynaması planlanıyordu. Mills Patrick'in, Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarının Amerikan mandası altına girmesi tartışmalarında yüksek sesle “manda” idaresini

destekleyenler arasında olduğunu hatırlayarak, bu planın ne kadar kapsamlı olduğunu kavrayabiliriz⁶⁷.

Son derece pratik ve somut amaçlar doğrultusunda geliştirilen bu plan, Amerikalı misyonerlerin, Osmanlı topraklarıyla Amerikan pazarı arasında gelişecek ticari ilişkilere hizmet etmek istediğini de gösteriyordu. Karantina ve hijyen konusunda yapılan vurgu, ticaret akışlarını sekteye uğratabilecek enfeksiyon ve salgınların önlenmesine yönelik çabalara işaret ediyor olabilir. Ayrıca, bu ülkeye yapılacak yatırımlar ve kurulacak ticari ilişkilerin yürümesi için, uzmanlaşmış, sağlıklı ve verimli çalışan kadrolara ve bu kadroların çalışabilir halde olmasının garanti altına alınmasına ihtiyaç vardı. Bu kadroların içinde, kadın emeğinin de değerlendirilmesinin hedeflendiği anlaşılıyor.

Bu okul projesi, sonuçta gerçekleşerek, 1920 yılında, İstanbul Amerikan Kız Koleji bünyesinde, kadınların tıp eğitimi alabileceği bir tıp bölümü kurulmuştur⁶⁸. Ancak kısa ömürlü olabilen bu bölüm, yabancı okulların üniversite kurmasını engelleyen, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince kapatılmıştır⁶⁹.

---

⁶⁷ Köse, O., 2010, s.213

⁶⁸ Yıldırım, N., 2007, s.256

⁶⁹ ibid.

5. ABCFM'İN ANTEP'E GELİŞİ VE ŞEHRİN GENEL DURUMU

Faruk Taşkın, ABCFM misyonerlerinin, İstanbul'u takiben, Anadolu'da örgütlenmeye çalıştıkları ilk kentin, Antep olduğunu belirtmektedir⁷⁰. Taşkın, misyonerlerin Antep'teki ilk kurumsallaşma çalışmalarının başlangıcını, 1848 olarak vermektedir⁷¹. Rahmi Doğanay ise, 1844 yılında, bugünkü İran topraklarında kalan Nesturi misyonunun dağıtılmasıyla, bölgede görev yapan misyonerlerin başka yerlere sevk edildiğini, Thomas Laurie ile Dr. Azariah Smith'in, bu arada Antep'e gelerek, yereldeki Protestanlaşmış Ermenilerle, ilk örgütlenme çalışmalarına giriştiğini belirtmektedir⁷². Dr. Bülent Çukurova, Antep'e gelen ilk Amerikan misyonerin Dr. Thomas P. Johnson olduğunu, ancak halktan gelen tepkilerden dolayı Johnson'un çok kısa süre içinde kenti terk etmek zorunda kaldığını, yerine gelen Dr. Azariah Smith ve ondan sonra, 1851-1869'da gelen Dr. Andrew Pratt ve 1874'de gelen Dr. David H. Nutting'in, doktorluğun yanı sıra, vaizlik görevini de yerine getirdiğini kaydetmiştir⁷³. Demek ki, kaba bir hesapla, ABCFM misyonerliğinin, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Antep'te kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir.

Misyonerlerin özellikle Ermeni nüfus arasında kök saldı ve şehrin yaşamında rol oynamaya başladığı, eğitim kurumlarının uzmanlık düzeyine kadar tesis edildiği ve modern tıp hizmetlerinin işlerlik kazanmaya başladığı dönem olan, 1870 ve sonrasında, misyonerlerin serbestçe çalışması açısından net bir dönüm noktası oluşturan Birinci Dünya Savaşı'na kadar, kentin demografik ve ekonomik tablosu nasıldı? Kentteki nüfus hareketleriyle ilgili olarak, Taşkın şu bilgileri vermiştir:

“1871'den 1906'ya kadar geçen 35 yıllık sürede Türk nüfusunun ortalama %46,9 arttığı, bir yıllık artış oranının ise %12,3 olduğu, Ermeni nüfusunun ise, bu süre içerisinde %96 arttığı, bir yıllık artış oranının ise %28 olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, Türklerin uzun süren askerlik dönemi ve savaşların getirdiği ölümler olmalıdır. Ayrıca bu tarihlerde meydana gelen Ermeni olaylarından

---

⁷⁰ Taşkın, F., 2007, s.3

⁷¹ İbid.

⁷² Doğanay, R., 2009, s.21

⁷³ Çukurova, B., 2007, s.616

kaçanların da Antep'e gelmeleri, Ermeni nüfusunun artmasında etkili olmuştur. Antep'teki Ermeniler arasında Halep Salnamelerine göre 1895 yılı nüfus kayıtlarında 3.527, 1906 yılında ise 4.584 Protestan Ermeni olduğu kaydedilmektedir. Yine 1900 yılındaki nüfus kayıtlarında 69 Latin, 83 Kıpti; 1906 yılında ise 336 Latin, dokuz Süryani, 16 Kıpti olduğu belirtilmektedir. Latinlerin sayısındaki artışın aksine Kıptilerde önemli düşüş olduğu görülmektedir.

Fransız İşgal Komutanı Abadi, Antep'te bulunduğu sırada edindiği bilgilerden Antep Sancağı'nda oturanların %90'nının Türk olduğunu bunun yanı sıra Kürt, Ermeni, Çerkez ve birkaç Yahudi'nin de bulunduğunu belirtmektedir. Güneye inildikçe birkaç Arap köyünün bulunduğunu, 1914 yılında 30 bini Ermeni olmak üzere 80 bin insanın Antep'te yaşadığını belirtmektedir. Savaş sırasında Türklerin göç etmesi ve Ermenilerin de ayrılmaya başlamasıyla nüfus 40 bine düşmüştür. Savaş sonrası ise 1919'da 55 bine yükselmiştir. Ancak bu yıllara ait nüfus kesin olarak bilinmemektedir. 1927 ilk nüfus sayımında Antep'te 39.694 Türk, 300 Musevi ve dört-beş Amerikalının bulunduğu ifade edilmektedir⁷⁴.”

İpek Yolunun bir kenti olan Antep, bu ticaret güzergahının yerini deniz taşımacılığının almasıyla, eski zenginliğini kaybetse de, Sanayi Devrimiyle köylü nüfusu büyük oranda gerileyen ve artan nüfusunu doyurmak için tarımsal ürünlere gereksinim duyan Avrupa Devletleri ve ABD için, zengin bir gıda üretimi merkezi olarak önem taşıyordu. Tarım ürünlerinin ticaretinde, Batılı tüccarlar, dil bilen ve Hıristiyan olan nüfuslarla çalışmayı seçiyordu. Çukurova, Tereke Defterlerindeki kayıtlara dayanarak, özellikle Ermeni nüfusun ekonomik durumuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“1850-1874 arasındaki 277 terekeden 22'si Ermenilere aittir.En zenginler sıralamasında üçüncü sırada arazileri bulunan Karamenek oğlu Kirkor veled-i Karabet 24.500, beşinci sırada Keşişoğlu Okancan bin Aşyan isimli üretici bulunmaktadır.1880-1890 arasındaki 180 kişiden 17'si Ermenidir.Bu grup içinde olan en zengin kişi, serveti en yakın rakibinin(70.220 kuruş)yaklaşık iki katı olan(120.307 kuruş)Nizibli Artin Ağa'dır.Servetinin büyük kısmını Antep civarında bağlar,Nizip civarında fıstıklıklar oluşturmaktadır.1897-1908 arasında

---

⁷⁴ Taşkın, F., 2007, s.67-68

ise en zengin kişi,yine çok geniş topraklara ve Antep içinde emlaka sahip olan,serveti 296.800 kuruğu bulan Kürkçüyan Dr.Nazar veled-i Agob Ağa veled-i Karabet Ağa'dır. Dr.Nazar'ın bir oğlu Amerika'da okumaktadır. Şehirde topladığı yıllık kira geliri 14.700 kuruğdur ve bu gelir dahi 1830-1 908 yılları arasında terekesi bulunan 528 Türk'ün %90'mın servetinden daha fazladır.

Daha çok kumaş üretimi, çilingirlik, kazancılık, bakırcılık, kuyumculuk, terzilik, mermercilik, berberlik gibi işlerle uğraşan Ermenilerin çoğunun Antep civarında bağları bulunmaktadır. Kırsalda yaşayanlar çiftçilik yapmaktadır. Terekelerinde dikkat çeken bir başka özellik ise,mal varlıkları içinde alacak-verecek ilişkilerinin çok fazla olmasıdır.Bu durum Ermenilerin zenginleşmesinde faizle para vermelerinin önemli rol oynadığını göstermektedir.Faiz ilişkileri öncelikle akrabalarla,daha sonra kendi toplumuyla ve son olarak Müslümanlarla olmaktadır.

Ermeniler özellikle II.Meşrutiyet sonrası yabancılarla kurdukları ticari ilişkiler ve faizle verdikleri para karşılığı topladıkları geniş topraklarla I.Dünya Savaşı yıllarına kadar hızla zenginleşmiştir. XIX.yy.ın ikinci yarısında Antep kazasında 3 ülkenin konsolosu görev yapmaktadır.Bu ülkeler Amerika,Fransa ve Yunanistan'dır.”⁷⁵

Pazarın dünyaya açılmasıyla, milletler arasındaki rekabet kızışmıştır. Bu rekabet ortamı içinde, genç kuşakların yeni dünyanın koşullarına cevap verebilecek şekilde eğitilmesi ve cemaatin çağdaş ihtiyaçları karşılayabilecek donanımda profesyonelleri olması, bir üstünlüktü. Barlas, Birinci Meşrutiyetin ilanı ve yeni fikir akımlarının etkisiyle, Müslüman nüfusun da, medreselerin yanı sıra hizmet verecek öğrenim kurumları oluşturmaya önem verdiğini, bu dönemde, “Maarif-i İslamiye” ve “Ayn-ül Maarif” adında dernekler kurulduğunu belirtmektedir⁷⁶. Bu dönemde, sadece ilk ve orta okul değil, İpekçilik Lisesi (Darülharir), Eczacı Kalfa okulu gibi teknik okullar açılmaya başlanmıştır⁷⁷. Eğitim hizmetlerinin örgütlenmesi kurumsal bir biçim de kazanmış, 1895'te kurulan Maarif Komisyonu'nun çabalarıyla, 1900 yılında beş yeni

⁷⁵ Çukurova, B., 2003, s.162-170

⁷⁶ Barlas, U., 1968, s.20

⁷⁷ ibid.

ilkokul açılmıştı⁷⁸. Kurban derileri toplanması, zenginlerin mal ve para bağışı ve tüm halkın desteğiyle, ilkokulların yanı sıra, örneğin 1908'de bir kız rüştiyesi kurulmuş⁷⁹, Birinci Dünya Savaşı'na kadar, rüştiye ve idadiye sayısı artırılmıştı.

Sadece eğitim alanında değil, sağlık alanında da, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Antep'te yeni tür bir kurumsallaşma söz konusudur. 1893 yılı belediye gider defterlerine göre, Hicri 4.1.1304 tarihinde göreve başlayan Ermeni Kalpekyon Artin Efendi, 250 kuruş aylıkla, belediye tabib vekili olarak görev yapıyordu⁸⁰.1894 yılında alınan bir karara göre, Antep Gureba Hastanesi'nin kurulması için, 137.422 kuruş 35 paralık bütçeden, gereken para sarf edilecekti⁸¹. Nihayetinde, iki yıl boyunca bütçeden ayrılan paralarla inşa edilen Antep Gureba Hastanesi, 1897 yılında, 35 yataklı bir hastane olarak faaliyete geçti⁸² 1895 yılında belediye Daire'sinde 700 kuruş aylıkla, Belediye tabibi Mehmet Efendi ve 250 kuruş aylıkla, eczacı Artin Efendi çalışıyordu⁸³. 1902'de, ilk defa Anastasya Kaluyan isimli bir hanım ebe olarak belediyeye tayin edildi⁸⁴. Kentte, 1903 yılında faaliyet göstermekte olduğu⁸⁵ Salname kayıtlarından anlaşılan bir devlet hastanesi vardı⁸⁶. 1904 yılında, Belediye'de Tabib Abbas Efendi, Eczacı Artin Efendi ve kabile Anastasya Kaluyan hanım çalışıyordu. 1908 yılında, Eczacı Artin Efendi, tabib Kostı Efendi ile beraber, Kabile Nuriye hanım görev yapmakta idi. Çanakkale Savaşı'nda edindiği alan deneyimleriyle, kentine dönünce bir hastane açarak hizmet vermeye devam eden Mecit Barlas'ın Özel Hastanesi, Amerikan Hastanesi'nin yanı sıra ve ondan sonra açılarak, modern sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmıştı⁸⁷.1923 yılında, Gaziantep Belediyesi Keyvan Hamam karşısında bir eczane de açmış, bu eczane sekiz yıl kadar hizmet vermiştir⁸⁸.

---

⁷⁸ Şıvgın, H., 1997, s. 79

⁷⁹ ibid.

⁸⁰ Barlas, U., 1960, s.131

⁸¹ ibid.

⁸² ibid.

⁸³ ibid.

⁸⁴ ibid. s.229, s.235 ve s.230

⁸⁵Bu hastaneyle ilgili kayıt, 1898 yılının kayıtlarında yoktur. bak. ibid., s.199-200

⁸⁶ ibid., s.238

⁸⁷ Barlas, M., 1958, s.5

⁸⁸ Barlas, U., 1963, s.223

Dr. Mecit Barlas, Kurtuluş Savaşı'nda, Gaziantep Fransızlara karşı direnirken, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kentin doğusunda, Şeyh Camii'nde bir hastane oluşturduğunu ve cami avlusundaki okulun bir kısmının ameliyathane, bir kısmının da eczahane ve idari büro halinde kullanıldığını belirtmektedir⁸⁹. Savaş boyunca, belediye eczanesinin ilaçları buraya nakledilmişti ve bir miktar ilaç olsa da, cerrahi müdahale için gereken ilaç malzemesi çok eksikti. Tentirdiyot bulunuyordu, fakat eter, kloroform sıkıntısı çekiliyordu. Gazlı bez yerine tülbent ve idrofil pamuk yerine, adi pamuk kullanılsa da, stoklar kısa sürede tükenmişti. Fransız bombardımanının şiddetlenmesiyle, yaralı sayısı da arttı ve nihayetinde, tentürdiyot ve gazlı bez bitti. Bu dönemde, hastalar arasında ciddi şekilde tetanoz başgösterdi. Mecit Barlas, "Elimizi yüzümüze alarak, hasmımız olan Fransızlardan tetanoz serumu istedik. Bize lüzumu kadar serum verdiler. Bunları dikkatle kullandık ve bir dereceye kadar bunların önüne geçtik" demektedir⁹⁰.

5.1. ABCFM'den Önce Antep'teki Sağlık Hizmetleri

Antep halkının çağdaş tıp hizmetleri sunan bir hastanenin bölgede kurulmasından önce de, sağlık sorunları için başvurduğu iyileştiricileri, kendi geleneksel sağlık ve iyileştirme yöntemleri vardı. Ancak, sağlık alanında, misyonerlerin çağdaştırma çalışmaları, ne merkezi idare, ne yerel idare, ne de halk tarafından bir tepki ve dirençle karşılaşmamış, çağdaş tıp yöntemleri kısa süre içinde yaygın olarak kullanılmış ve benimsenmiştir. Aslında, misyonerlerin kafasındaki geri kalmış, tutucu ve değişime kapalı Doğu toplumu imgesi--en azından sağlık alanı için söyleyebiliriz ki,-ne devlet otoriteleri, ne de halk açısından doğrulanmıştır.

Ayfer Tuzcu Ünsal, Gaziantep Sabah Gazetesi'nde, 11 Kasım 2012'de yayınlanan bir yazısında, Armen Aroyan tarafından İngilizceye çevrilmiş olan, Kevork Sarafyan'ın "Antep Ermeni Tarihi" kitabının İkinci Cildinin, 672. Sayfasından alıntılar yaparak, 1850-1900 arasındaki dönemde, Antep'te yaşayan halk hekimleri hakkında bilgiler vermiştir⁹¹. Tuzcu Ünsal, şöyle yazmaktadır:

---

⁸⁹ Barlas, M., 1958, s.5

⁹⁰ ibid.

⁹¹ Ünsal Tuzcu, A., 2012, <http://www.gaziantepsabah.com/yazi.php?id=765>, erişim: 27.11.2013

“Amerikan Hastanesi kurulup, 1882’de Doktor Shepard buraya gelinceye kadar geçen sürede Antep halk hekimliği büyük önem taşıyor. Yazının sonunda göreceksiniz Dr. Shepard da özellikle kırık, çıkık vakalarında halk hekimliğinden yararlanmakta tereddüt etmiyor. Bu arada, bahsettiğimiz dönemde, Antep’te Osmanlı Hükümeti tarafından görevlendirilmiş bir doktor olduğunu, ancak doktorun 300 köye bakmak gibi bir yükümlülüğü olduğu için, görevini yerine getirmekte çok zorlandığını da bilmemiz gerek. İşte, meydana gelen bu boşluğu o dönemlerde halk hekimleri dolduruyordu.

Avedis Şitilyan işte bu halk hekimlerinden biri idi. Halk ona kısaca Doktor Şitil derdi. Uzun bir entari ve üzerine kısa bir palto (sako) giyerdi. Başına bir fes takar, fesin etrafına da bir yazma sarardı. Ürünleri sattığı ve hastalarına baktığı dükkanı Kastelbaşı ve Kozanlı civarında idi. Dükkandaki rafta 20 kadar kavanoz görürdünüz. Bunların çoğunda Kinin ilacı vardı. Bunun yanısıra raflarda bitki suları, mühsil tipi ilaçlar, vazalin ve bitki kökleri de bulunuyordu. Bazı malzemeleri de çekmecelerde dururdu. Tam doktor gibi çalışırdı. Sancısı, soğuk algınlığı, burun tıkanıklığı, göz ağrısı, vücudunca kesik olanlar Doktor Şitil’in dükkanına koşarlardı. Aynı şekilde çocuklarına aşı yaptırmak isteyenler de dükkanı aşındırırlardı. Doktor Şitil çok sabırlı bir adamdı. Hastalarına ilacın yanısıra öğüt de verirdi. Sabahları, dükkana geldiğinde çok sayıda Türk, Ermeni ve civar köylerden gelmiş hasta insanları kendisini beklerken bulurdu. Herkes, Doktor Şitil’in kabiliyetine ve verdiği ilaçların doğruluğuna güvenirdi.

Bazen de, hasta ona gelemez, o hastanın evine giderdi. Hastanın odasına yüzünde kocaman bir tebessümle girer, herkesin kendisini seylemlamasını sağlardı. Hastanın yanına gider, nabzını tutar ve “Gülüm, senin bir şeyin yok, bir iki güne ayağa kalkarsın” derdi. Daha sonra, evin reisine döner: “Bana bir şişe getirin. Size, hastaya günde üç kez içirilmek üzere bir sıvı vereceğim. Ayrıca, 12 de tablet bırakacağım, bunları üç gün boyunca günde dört sefer vereceksiniz” derdi.

Ne tuhaf! Halk hekiminin söyledikleri ve tabiatın da yardımı ile hasta, bir kaç gün içerisinde ayağa kalkardı. Doktor Şitil’in başarısındaki büyük sır; hastasına söylediği moral verici sözler ve hastanın kendi kendine güvenini sağlamasıydı.

Bu arada, hasta insanı gerçekten hasta olmadığına ve ciddi bir rahatsızlığı bulunmadığına ikna da ederdi.

Kevork Kelleyan, Antep’li başka bir halk hekimiydi. Şitilyan kadar popüler değildi. Ancak, ciddi ve kapasiteli bir adamdı. Ciddi bir hastalık olduğu zaman, aranan kişi idi. Onun kendine ait bir dükkanı yoktu. Hastası olan kişiler onu evlerine götürür, o şekilde tedavi ederdi.

Haruçun Hekimyan’da halk hekimiydi. Hem hekim, hem de eczacı görevi görürdü. Karagöz semtinde bulunan dükkanında çok geniş anlamda ilaç stoku vardı. Dükkanın etrafında daha çok Türklerin dükkanları vardı. Müşterileri ise, varlıklı Türk ailelerdi. Çok tecrübeli olduğu için iyi isim yapmıştı.

Toros Topçuyan hem berber, hem hekim, hem de diş hekimiydi. Hem berberlik eder, hem hastalara bakar, hem de diş çekerdi. Dükkanı, Balıklağan semtinde idi. Dükkanında, kullandığı aletler asılı dururdu. Kerpeten bunlardan birisi idi. Ayrıca, raflarda çeşitli kavanoz ve şişeler de vardı. Topçuyan zamanında diplomalı doktor veya diş hekimi yoktu. Diş çekmek, bu konuda tecrübeli birkaç Türk veya Ermeni berberin işi idi.

Diğer bir hekim, Yahya Polisacyan, görme yetisini çocukken kaybetmişti. Elinde bir bastonla yürürdü. Diğer yanında kendisini yönlendirecek bir eşlikçi mutlaka olurdu. Çok sağlıklı bir adam olan Polisacyan, diğer insanlar da olmayan bazı yeteneklere de sahipti. Herhangi birinin vücudundaki herhangi bir hastalığı iyi edebilirdi. Özellikle de kırık çıkık konusunda çok usta idi. Bu yeteneklerinden dolayı ismi, sınıkçı doktor a çıkmıştı. Hekim Yahya, konusunda çok ustaydı ve bütün Halep bölgesinde o kadar bilgili, tecrübeli birisi yoktu. Anteb’in yanı sıra, Kilis, Anktakya, Biecik, Urfa ve hatta Malatya’dan bile hasta gelirdi. Amerikan Hastanesinden Doktor Shepard bile, onun tedavi yöntemlerini çok beğenir ve takdir ederdi. Dr. Shepard’ın gönderdiği bütün hastalara, Hekim Yahya hiç ayırım yapmadan bakar ve iyi ederdi. Tüm bu yeteneklerinden dolayı 1915 sürgününe gönderilmedi, Antep’te kaldı. Sınıkçı Yahya, daha sonra Fransızlarla Antep’i terk etti, Halep’e yerleşti. Ve Halep’te vefat etti.

Yukarda saydığımız halk hekimlerinin hiç birinin diploması yoktu, ancak Kelleyan, Hekimyan ve Topçuyan'ın oğulları doktor oldular.”⁹²

Bu metinden de anlaşıldığı gibi, Amerikan misyoner doktorlar yerel halktan, özellikle Ermeni cemaatinden halk hekimleriyle işbirliğine gitmekte her zaman sakınca görmemişti. Büyük olasılıkla, babadan oğula aktarılan iyileştirme bilgisi ve uygulamanın getirdiği deneyimle mesleki donanımlarını edinen yerel iyileştirici kadrosu da, modern tıp uzmanlarının bölgede çalışmasına, geçim kaynaklarını oluşturan bir alanı paylaşmasına, itiraz etmemiş görünüyor. Anlaşıldığı kadarıyla, modern tıp ile, yerel iyileştirme bilgisinin karşılaştığı ve bir arada var olduğu bu dönemde, farklı bir iyileştirme anlayışı ve bilgi aktarımı geleneğinin yolunda ilerleyen halk hekimleri, kendi beceri ve bilgilerinden şüphe etmemiş, ama modern tıp yaklaşımına ve uygulamalarına da, saygı duymuştu. 3 yerel hekimin oğlunun modern tıp eğitimi almaya gönderilmesi, bu saygıya işaret etmektedir. Öte yandan, örneğin gözleri görmeyen Polisacyan'ın, iyi bir kırık çıkıkçı olarak Doktor Shepard tarafından kabul görmesi de, bu Amerikan doktorun, “görmeden hissetme, dokunarak anlama, hissederek, tedavi etme” gibi, modern tıbbın paradigmasına uzak bir yöntemi, kabullenebildiğini gösteriyor.

ABCFM misyonerleri Antep'e geldiğinde, nasıl bir sanitasyon ve kentsel alt yapı tablosuyla karşılaşmıştı? Mecit Barlas, Cumhuriyet öncesi kentin sanitasyon durumunu şöyle resmediyor⁹³:

“Kebapçı ve bakkal dükkanları sinek mahşeri idi. Yoğurt, çatı denilen külekle açıkta durur, üzerinde bir kepçe bulunur, yoğurt alan müşteriler boylu boyunca parmaklarını yoğurda batırarak tadına bakardı.. Şehir suyu evden eve geçer; “gane” denilen havuzların bir tarafından girip diğer tarafından komşunun evine geçerdi. Halk bu suyu çok pis kullanırdı. Bu sular bir çok hastalıkların sirayet vasıtası olurdu. Şehir suyu Garpten Şarka aktığı için, garp taraftaki sular biraz

---

⁹² ibid.

⁹³ Dr. Mecit Barlas, İstanbul'da tıp eğitimi aldıktan ve Çanakkale Savaşı'na katıldıktan sonra, Antep'in işgali esnasında büyük fedakarlık ve yararlılık göstermiş, kentin kurtuluşunu takiben de, bir özel hastane açarak, neredeyse ölümüne dek burada sağlık hizmeti vermişti. Uğuroğlu Barlas'ın Antep'in eczacılık tarihi üstüne yazdığı makalelerden de anlaşılacağı gibi, Barlas ailesi, kentte sağlık hizmetlerinin modernleşmesine büyük katkıda bulunmuştur.

daha temiz olsa bile, Şark tarafındaki evlerde bu su gayri-kabil-i istimal, çok kirli bir şekil alırdı.”⁹⁴

Alice Shepard Riggs de, durumu şöyle özetlemişti:

“Evlerdeki tüm çöp ve pislik, sokağa atılır, köpeklerin bunları temizlemesi beklenirdi. Her evin atık suyu, sokakların ortasından geçen, pis kokulu bir açık kanala akıyordu. Kentin suyu, eski bir Roma su yolunun kente taşıdığı, birkaç kilometre ötedeki bir kaynaktan geliyordu. Çıktığı kaynakta çok saf olan bu su, kentteki her sokağın altından geçiyor, her evde bulunan kuyulardan, herkes bu sudan çekiyordu. Bu ortak su, kolera, tifo ve difteriye çok uygundu ve her kovadan suya karışan mikroplarla, şifa pınarı olarak bilinen su, bazen ölüm pınarına dönüşüyordu.”⁹⁵

Antep, misyonerlerin gözünde, hep, geri kalmış ve binlerce yıllık uykusundaki bir yabancı ülke olmaya devam etmişti. Alice Shepard Riggs, babasının biyografisinde, doktorun gençliğinde girip çıktığı, marangozluk, çiftlik işçiliği, gibi işleri anlatarak, "gelişmemiş bir ülkede karşılaştığı acil durumlarda, bu göz, kas ve beyin geliştiren faaliyetlerden edindiği deneyim çok işine yarayacaktı" demektedir⁹⁶. Dr. Shepard'ın bu gelişmemiş ülkenin, çaresiz ve minnettar halkına aktardığı görgü, bilgi ve deneyimin özetini çıkarmaya çalışırken, Alice Shepard, misyonerlerin Antep halkını nasıl gördüğünün de canlı bir resmini çiziyordu. Dr. Shepard'ın kızının ağzından dinlediğimize göre, gemileri İskenderun'a varan genç doktor çift, burada etrafı sıtmalılı sivrisineklerle sarılmış, gözleri enfeksiyonlarla kapanmış çocuklarla karşılaşmıştı. Gözlerinin etrafı kara bir sinek bulutuyla çevrelenen çocuklardan, sinekleri neden uzak tutmadıkları sorulduğunda, anneleri, "sinekleri kovalamak hastalık getirir" diyordu. Fanny Shepard, kocaman bir salatalığı kemiren bir bebek görmüş, anneye buna neden izin verdiğini sormuş, kadın "ne yapayım, verene kadar ağladı?" demişti. Çocuklar, onları kötü gözden koruması için, nazar boncukları, içinde Kuran-ı kerim'den ayetler olan üçgen muskalar ve deniz kabuklarıyla bezenmişti. Dr. Trowbridge, çifte, hiçbir çocuğa "maşallah" demeden, övgüde bulunmamalarını da öğütlemişti. Etrafta, halkın

⁹⁴ Barlas, M., 1963, s.285

⁹⁵ Shepard Riggs, A., 1920, s.59

⁹⁶ ibid, s.14

zorluklar karşısında başvurduğu evliyaların ziyaretleri olan kutsal mezarlar görmüşlerdi. Yol boyunca, halkın hastalıklardan kurtulmak umuduyla dallarına kıyafetlerinden kopardıkları paçavraları bağladığı ağaçlara rastlamışlardı.

Antep'e varmalarının hemen ertesinde, beş tıp öğrencisiyle derslere başladılar. Dr.Shepard, niye bir an önce bu öğrencileri yetiştirmesi gerektiğini, muayenelere başlar başlamaz anladı: Kentteki zavallı insanların, onlara bakacak ve kendilerine nasıl bakmaları gerektiğini onlara öğretecek birilerine, acilen ihtiyacı vardı. Etrafta, birkaç berber, kırık çıkıkçılar ve otlardan anlayan şifacı kadınlar dışında, sağlık hizmeti verecek kimse yoktu. Alice Shepard, kitabının "Hastane" başlıklı bölümünde de, bu kırık çıkıkçıların sakat bıraktığı insanlardan birkaç örnek vererek, bunların insanların kangren olmalarına ve ölmelerine yol açacak derecede yanlış yöntemler uyguladığını vurgulamıştır.

Alice Shepard, yerel iyileştirme yöntemlerini sıralayarak, modern tıbbın bunlara üstünlüğünü ve yerel halkın geri kalmışlığını daha net bir şekilde göstermeye de gayret etmişti. Buna göre:

“Bir insan romatizma olduğunda, ağrıyan uzvunda bir delik açılıyor ve bu yara açık ve enfekte bir şekilde tutularak, buradan ağrının çıkıp gideceği düşünülüyordu. Birinin ateşi çıktığında, bileğine kırmızı bir ip bağlanıyordu. Bir çocuk kolunu kırdığında, "çekici"ye götürülüyordu ve bazen kol o kadar sıkı sarılıyordu ki, çocuk kangrenden ölüyordu. Bir çocuğu köpek ısırduğunda, o köpeğin bir kılı bir bardak suya konuyor ve çocuk bu suyu içiyordu. Bir kız herhangi bir nedenle ani olarak korktuğunda, kıza ya kızgın yağ içiriliyor, ya da göğsüne kızdırılmış bir et dövücü bastırılıyordu. Başağrısına karşı bir double rakı içiliyordu, her çeşit sorunda da, bedenin etkilenen kısmına sülük yapıştırılıyordu.”⁹⁷

Alice Shepard Riggs ayrıca, cilt hastalığı olanların hamama gönderildiğini, burada, sıcak su ve buharların içinde yıkandığı ve hamam taşına yattığını belirtmektedir. Yazar, “burası, mikropların üremesi ve yayılması için çok uygun bir ortam oluşturuyordu” diyor, “ama kimsenin bu tehlikeden haberi yoktu” diye ekliyor, çünkü

---

⁹⁷ ibid. s.31

ne de olsa, yazarın inandığına göre, bu insanların mikropların var olduğundan bile haberi yoktu⁹⁸.

Aynı şekilde, ölmekte olan hastaların etrafına üşüşüyor, onlardan uzak durmaları, hastalığın bulaşıcı olduğu söylendiğinde, bunu reddediyor, uzaklaşmanın hastanın hislerini inciteceğini savunuyorlardı. Ayrıca, hasta ölür ölmez ağıt yakmaya başlamak için de, oradan uzaklaşmak istemiyorlardı. Bu yüzden doktor Shepard, bazen zorla insanları hastaların etrafından uzaklaştırıyordu. Yakınlarının hastayı ölüren yalnız bırakmak istememesi, ölen hastaların duygularına önem vermesi, bu çeşit bir veda ritüeli, belli ki, Doktor Shepard'ın gözünde, ancak bu insanların cehaleti ve mikroplardan anlamamasıyla açıklanabilirdi. Buradaki ölüm anlayışı, aile ve topluluk kültürü, doktoru ilgilendirmiyor, ancak insanların cehaletini kırmak yoluyla giderilmesi gereken bir halk sağlığı sorunu olarak algılanıyordu. Doktorun bekleme odasındaki kalabalıklar da, şöyle tanımlanıyor:

“Vahşi, basit ve cahil, kocaman çocuklar olan Kürtler, bir adamın parasını ya da atını çalabilir, ama kapıları her zaman bir misafire açıktır ve bir dostlarını yaşamları pahasına korurlar. Türkler en tepede olanlardır, çünkü ülkeyi fethetmişlerdir ve onların sultanı tahtta oturmaktadır. Hıristiyan komşuları daha çalışkan, becerikli, eğitilmiş ve zengin olsa da, onu kendinden aşağı sayacak ve dininin öğrettiği gibi, ona "köpek" ve "domuz" diyecekler, böyle de muamele edeceklerdir. Bu komşu, Ermenilerdir. Ermeniler İsa'nın takipçileri olsalar da, İncilleri anlamadıkları bir dildedir ve rahiplerinin çoğu okuma yazma bilmez. Dinleri için ölmeye hazırdırlar, ama bu din onların daha iyi bir yaşam sürmelerine katkıda bulunmaz. Becerikliliklerine ve çalışkanlıklarına rağmen, Türkler tarafından o kadar kısıtlanmış ve bastırılmışlardır ki, yetenek ve değerlerini gösterme fırsatları hiç olmamıştır.”⁹⁹

Misyonerler tarafından verilen sağlık hizmetlerinin, din, dil, ırk ayırımı gözetmeksizin, her insana eşit olarak sunulduğu, sık vurgulanan bir noktadır. Ancak, bütün "evrensellik", "adalet ve eşitlik" iddialarına rağmen, amaçları modern tıp biliminin nimetlerini Osmanlı halklarına ulaştırmak ve onları bilimin yayıcı ve

---

⁹⁸ ibid. S.56

⁹⁹ ibid.

uygulayıcılarına dönüştürmek olan tıp kökenli misyonerler dahi, Müslüman nüfusları, en iyi ihtimalle, kendi dinlerinin cehaletinden kurtarılması gereken kurbanlar olarak görmüştür. Alice R. Shepard'ın kitabından alıntıladığımız aşağıdaki kısım, bu yaklaşımı net şekilde örnelemektedir:

“Doktorun kendi de, ister hastane koğuşunda, ister sosyal bir ortamda, ister bir kamp ateşinin çevresinde olsun, Müslümanlara "Büyük Doktor"dan (*burada İsa kastediliyor*) bahsetme fırsatını kaçırmazdı. Üstelik, tüm Hıristiyan arkadaşlarına da, böyle davranmaları gerektiğini anlatmaya çalışırdı. Günün birinde, Kürt dağlarında bir Ermeni arkadaşıyla ata binerken, güzel bir Türk köyünün yanından geçtiler. Köy, bir dağın yamacında, yeşil bahçeleriyle zümrüt gibi parlıyordu. Genç Ermeni, "Tanrının bu güzel toprakları bu Müslüman köpeklerine vermesi ne acı değil mi?" dedi. Dr. Shepard onu, "Tanrı onlara bu kadar iyi davrandıysa, sence biz de onlara bir şans vermemeli miyiz?" diye cevapladı.”¹⁰⁰

Protestan misyonerlerin ikircikli çağdaşlığı, her ne kadar aydınlanmış bir eşitlik ve adalet anlayışıyla çelişiyor gibi görünse de, yukarıdaki alıntılarda resmedilen "oryantal nüfusların geri kalmışlığı" anlayışı, çağdaş ve aydınlanmış Avrupa'nın büyük oranda paylaştığı bir yaklaşım gibi görünmektedir. Bu resim, misyoner çalışmalarının zorluğunu, Osmanlı topraklarına modern tıbbi taşımanın gerekliliğini iyice vurgulamak için abartılmış olsa bile, "çocuk ve sadık Kürt", "kibirli ve tembel Türk", "becerikli ve kendini gerçekleştirmesi zalim Müslümanlarca engellenen Ermeni", prototipleri, Antep'te çalışan diğer misyonerlerin ağzından da benzer şekilde tekrarlanmaktadır¹⁰¹.

Potansiyelini gerçekleştiremeyen, çalışkan ve becerikli oldukları kabul edilen Ermeniler, özellikle tıp ve eczacılık alanında, Protestan tıp misyonerleri tarafından yetiştirilmiş ve çok sayıda Ermeni doktor, eczacı ve tıp alanında çalışan akademisyen, Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp Okulu'ndan ve Beyrut Amerikan Koleji'nin Tıp bölümünden mezun olmuştur.

---

¹⁰⁰ ibid. S.161

¹⁰¹ Örn. Elizabeth Trowbridge'in 1898 tarihli hastane tasviri, bak. Johnson, 2008, s.35

Antep halkının ABCFM'nin tıp misyonerlerinin sunduğu bu hizmetlerden faydalanmasında, dini ve milli farklılıklar rol oynamış mıydı? Taşkın'ın Board kaynaklarına dayanarak kaydettiğine göre, ABCFM doktorları Antep'te yaklaşık 2000 köye sağlık hizmeti veriyordu ve bunların çoğu, Müslüman köyleriydi¹⁰². Taşkın'ın verdiği sayılara göre, 1913 yılında hastanede bulunan 416 hastanın da, 185'i Müslümandı¹⁰³. Antep'in demografik verileriyle kıyaslandığında, Müslüman hasta sayısının, oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Müslüman kökenli hastaların bir Protestan misyoner hastanesinde yatmak konusunda çekinceleri olmasıyla ilgili olabilir. Nitekim, Alice Shepard Riggs'in anlatılarında da, Taşkın'ın Board kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilerde de, hastanede her akşam düzenli olarak Hıristiyan ilahilerinin okunduğu, İncil okumaları yapıldığı ve İsa ve havarileri konusunda öyküler anlatıldığı belirtilmektedir. Bu ortam, Müslüman hastaları çok gerekmedikçe hastanede yatılı hasta olmaktan alıkoymuş olabilir. Ayrıca, Antep'in Müslüman toplumunda aile içi bakım önemseniyor, hastalarını hastaneye yatırmak, bir ihmal ve ailevi görevlerini yerine getirmeme hali olarak algılanıyor olabilir. Ancak, hastanenin yataklı hizmetlerinden Müslüman halk daha az faydalanıyor olsa da, poliklinik hizmetlerinde böyle bir ayırım olduğuna dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Yine de, Baytop'un 1911-12 yılları için verdiği sayılara göre, yatılı bakılan toplam 394 hastadan, 167'si Müslümandı¹⁰⁴. Demografik dağılıma göre düşük de olsa, bu sayılar Müslüman nüfusun da hastane hizmetlerinden faydalanmakta olduğunu göstermektedir.

Antep halkının hızla modern tıp yöntemlerini benimsediğini, 1926 yılında Gaziantep'teki sağlık hizmetlerinin durumu üzerine rapor veren, dönemin Gaziantep milletvekili Mehmet Bedri İncetahtacı da, teyit etmektedir . 1926 yılındaki durumu aktaran İncetahtacı şöyle diyor:

“Vilayet halkının tababete karşı vaziyeti pek iyidir. Tababetin en mühim ve müşkil hastalıklarıyla mücedele edildiğini idrak eden halk geneli tedavi yapılmadan, üfürükçülükle, tütsülemelerle bir hastalığın giderilmeyeceğini artık

---

¹⁰² Taşkın, F., 2011, s.25.

¹⁰³ ibid.

¹⁰⁴ Baytop, T., 2003, s.29

takdir etmiş ve, günden güne, tababete fazla bir bağlılık göstermeye başlamıştır. Fukaraya meccanen tatbik edilen Neosalvarsan ile, dağıtılan kininlerin tesirini müşahede eyleyenler her tarafta tababetin kudretini anlamış olmalıdır ki, bir yerde sari hastalık çıkması muhtemel olduğunda derhal sağlık dairesine müracaat ile bilgi verilir ve onun yok edilmesinin ve önlenmesinin çaresini düşünürler. Hülasa kasabalılar ile bilumum köylülerin tababete karşı ilgisi şayanı takdir bir derecededir.”¹⁰⁵

Buradan da, eskiden dua okuma, hastayı ya da hastalığın olduğu evi tütsüleme gibi yöntemlerin Antep’te kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Gaziantep Müzesinde saklanan Şer’i Mahkeme Sicillerinin 144’üncü Cildinde (Hicri. 1257-1265), Hicri 1265, yani 1849 yılına ait, “resmi tababete dair buyrultu” şeklinde çevrilmiş bir belge bulunmaktadır. İlgili cildin 252.ci sayfasında bulunan bu karar şöyledir:

“Hükümet tarafından görevlendirilip, gönderilen tabiplerin verilen maaşa kanaat ederek, fukaradan ücret almamaları için, padişah idaresiyle baş tabibin de görüşü alınarak bir nizamname yapıldığı, doktor az olduğundan, tabipliğe istekli olanların İstanbul’a giderek imtihan olmaları.”¹⁰⁶

İlikan Rasimoğlu’nun da belirttiği gibi, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı hükümeti sağlık alanında tüm uygulayıcıların denetim altına alınmasını önemsiyor, tıpla uğraşan kişilerin diplomalı olması gerektiğini yasa ve yaptırımlarla sabitliyor, ancak uzman sıkıntısı ve eğitim sisteminin yetersizliği dolayısıyla, çeşitli ara çözümler bulmak zorunda kalıyordu¹⁰⁷Burada, halihazırda ruhsatsız tabiplik yapmakta olanları, belli bir düzen ve kontrol altına almak, gerekli eğitimin sağlanması güç olsa da, en azından imtihandan geçirerek, konumunu resmileştirmek çabası göze çarpmaktadır. 19. Yüzyılın ortalarında, Osmanlı idaresinin Antep’te halka ücretsiz sağlık hizmetleri sunmayı hedefleyen bir sistem kurma çabası içinde olduğu gözlemleniyor.

---

¹⁰⁵ İncetahtacı, 1926, s.22

¹⁰⁶ Güzelbey, 1966, s.252

¹⁰⁷ İlikan Rasimoğlu, C., 2012, s.187-190

Ancak, bu çabaların hastane, dispanser, klinik gibi modern tıp hizmeti veren kurumlarda toplanması, 1897 yılında, “Mavi Hastane” adıyla bilinen hastanenin kurulmasıyla mümkün oldu¹⁰⁸. Barlas’ın belirttiğine göre, bu hastanelerin doktorları, Ermenilerden oluşuyordu ve hastaneler Amerikan Hastanesi kadar donanımlı değildi¹⁰⁹.

5.2. ABCFM Geldiğinde Antep’te Hangi Hastalıklar Vardı?

Bölgede trahom vakalarının çok olduğu, Amerikan Hastanesi’nde yapılan müdahalelerin en çok göz alanında gerçekleşmesinden anlaşılmaktadır. Bir verem koğu su kurulması için hastane tarihi boyunca gösterilen çabalar da, veremin en önde gelen sorun olduğuna işaret etmektedir. Tifo, difteri ve kolera salgınlarının sıklığı, Azariah Smith’in geldiği 50’li yıllardan itibaren, misyonerlerin anı ve kayıtlarından da ortaya çıkmaktadır.

Dr. Van Dyck’ın anlatısına göre, sağlık alanında bölgede humoral patoloji (hıtlar teorisi) hakimdir ve, Alice R. Shepard’ın değindiği, sülüklerin hemen her hastalık için kullanılması, Dr. Van Dyck’ın bir makalesinde tarif ettiği, şişe çekme uygulaması, bu çerçeveye oturmaktadırlar¹¹⁰. Ancak, misyoner doktorlar geldiğinde, Antep’te gerçekten bir takım "çekici", kırık-çıkıkçı ve otçuların dışında, modern tıp uygulamalarına aşına, hiçbir kadro yok muydu?

Dr. Mecit Barlas’ın, Cumhuriyet öncesi dönemde Antep’teki tıp hizmetleri konusunda verdiği bilgi, şöyledir:

“Bizim zamanımızdan evvel tebabet mutatabbilerin yani doktor olmadığı halde doktorluk edenlerin elinde imiş. Yeşil Hekim, Çerkezoğlu ve buna benzer mutatabbiler şehrin hastalarını tedavi edermiş. Çerkezoğlu cerrah imiş. Bunlar kuşaklarının arasına yerleştirdikleri tozlar ve devalarla halkı tedavi edermiş. Benim çocukluğumda birkaç Ermeni mutatabbib vardı. Artin hekim, Toros hekim, Maryamın oğlu, Şitilin oğlu gibi. Toros hekim hastalara gider, yolda rastladığı hastaların derdini dinler, hemen orada birkaç kuruş alıp cebine indirir,

---

¹⁰⁸ Güllü, 2009, s.106

¹⁰⁹ Barlas, M., 1962, s.11

¹¹⁰ C. Van Dyck, 1849

hastaya "bir kanne al dükkana gel", der, dükkanında şişeye mahiyeti meçhul ilacı kor, Balıklı kastelinde üstünü tamamlatırdı.

1875 sıralarında Amerikan hastanesi tesis edilmiş ve şehirde fenni tebabet başlamıştı. Amerikan misyonerlerin delalet ve teşvikiyle 1900 senelerine doğru beş on genç Ermeni doktor şehirde icrai sanata başladılar. Türklerde o zaman doktor yoktu. Yalnız benim çocukluğumda Mustafa isminde bir doktorun hükümet veya belediye tabibi olduğunu hatırlarım. Bir zaman sonra Doktor Abbas isminde bir Türk doktor gelmiş, 1915 sıralarında da Türk olarak Hamit bey Antebe geldi. 1918'de de ben ihtisası bitirip Antep'te icrai sanata başladım. Bugün şehrimizde birkaç hastane ve 80 kadar genç doktor şehir halkını tedavi etmektedir."¹¹¹

Mecit Barlas, kurumsal bir yapı içinde sağlık hizmetlerini veren uzmanların varlığı açısından, kentin çağdaş bir örgütlenme içinde olmadığına işaret etmektedir. Ancak, onun anlatısından, Amerikan misyoner tıp uzmanları gelmeden önce de, kentin tamamen muska ve nazar boncuklarına ve batıl inançlara gömülmüş olmadığı tablosu çıkmaktadır.

Aynı şekilde, Uğuroğlu Barlas da, Antep'te eczacılık hizmetlerinin 1820'li yıllarda verilmeye başladığını kaydetmiştir¹¹². Barlas'ın belirttiğine göre, kentteki ilk eczacılar üniversite mezunu değildi. Kentte büyük isim yapan, berber Torus, Berber Şitilinoğlu, Artin hekim ve onun oğlu Karabit, gibi hekim ve eczacılar vardı. 1852 yılında, "Nizamname-i Eczacıyan Der Memalik-i Osmaniye" ile, hekim ve cerrahlardan ilaç yapma yetkisi alınana kadar, eczacı ve hekim arasındaki ayrımlar net değildi ve hekimler kendi ilaçlarını üretiyorlardı¹¹³. Bu şekilde, Antep'te de, büyük olasılıkla babadan oğla geçen bilgiyle, berber, hekim ve cerrahlar hizmet vermekteydi.

Uğuroğlu Barlas da, Mecit Barlas gibi, modern tıbbın kente girişini misyoner doktorlar, misyonerlerce kurulan tıp okulları ve Amerikan hastanesi ile başlatmaktadır. Sadece Antep değil, Beyrut Amerikan Koleji de, Antep'in sağlık yaşamının

---

¹¹¹ Barlas, M., 1964, s.11

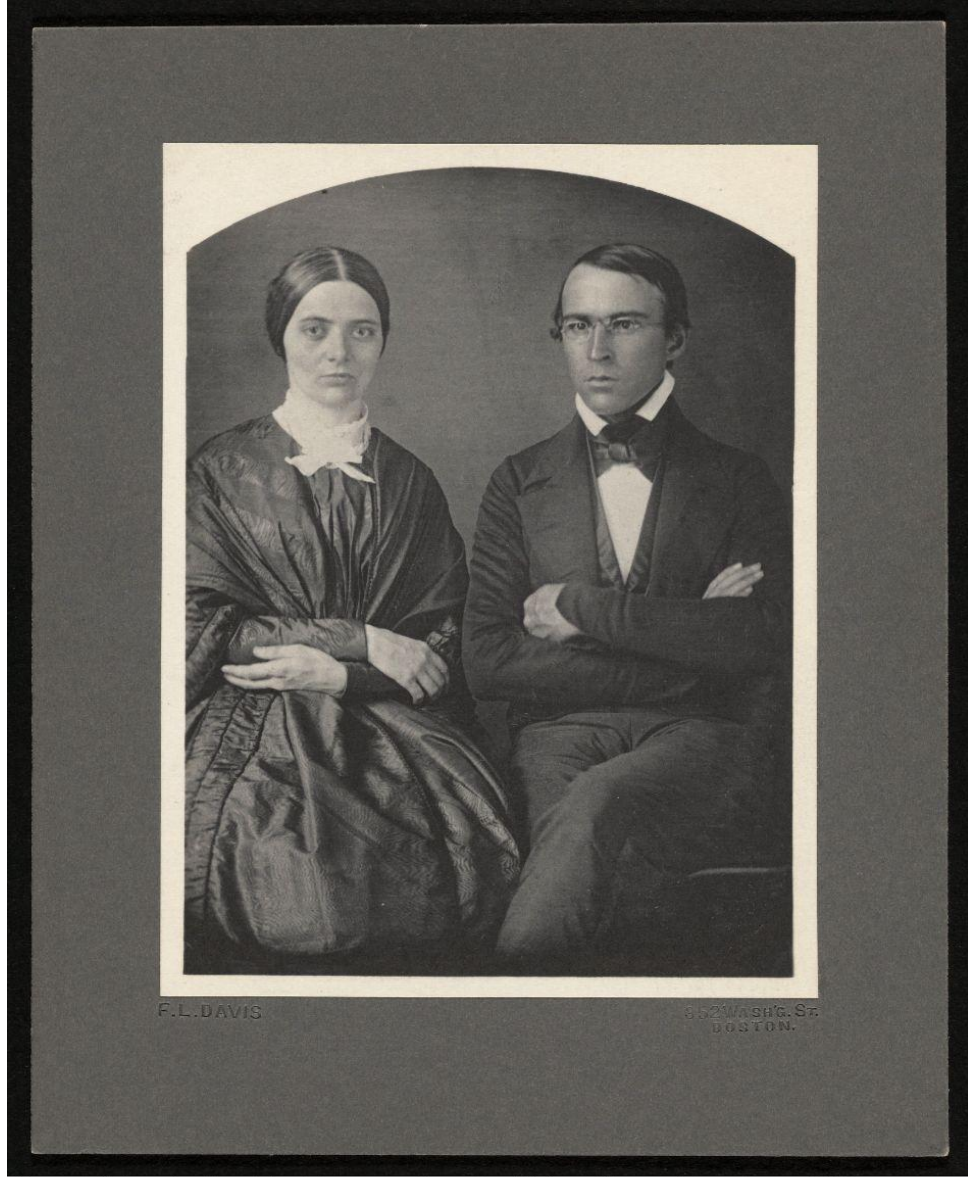
¹¹² Barlas, U.,1963, s.223

¹¹³Yıldırım, N., 2009, s. 276

modernleşmesinde rol oynamıştı. Zira, Amerikan Koleji'nde okuyan Antepli Ermenilerden önemli bir kısmı, Beyrut Amerikan Okulu'nda tıp ve eczacılık tahsil etmiş, sonra Antep'e dönerek, diplomalı eczacılar dönemini açmıştı¹¹⁴.

5.3. ABCFM Misyoner Doktorlarının Antep'teki Faaliyetleri

5.3.1. Azariah Smith

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_smith_azariah_and_mrs_0001

Dr. Azariah Smith ve eşi¹¹⁵

¹¹⁴ Barlas, U., 1963, s.19

¹¹⁵ Harvard University Library, Houghton Library,

1847 yılında rahip Henry Van Lennep'in kısa ziyaretinden birkaç ay sonra, rahip Thomas Johnston, burada kalmak ve kalıcı bir misyon merkezi oluşturmak üzere, Antep'e vardı. Johnston, kentte iki tam ay dahi kalamadan, buradaki Gregoryen Ermeni kilisesinin mensupları tarafından, kafasına taşlar ve lanetler yağdırılarak, kentten kovuldu ve canını zor kurtardı¹¹⁶. Gregoryen Ermeni halk, Protestan misyonerlerin ağırlıklı olarak Ermeniler arasında faaliyet göstereceğini düşünüyor olmalı ki, cemaatlerini bölünmekten kurtarmak için, Johnston'dan sadece birkaç gün sonra kente gelen doktor Azariah Smith'i de, taşlar ve sopalarla kovmayı denediler. Ancak, kentteki küçük Protestan cemaatinin liderinin evinde akşam yemeği yerken, evi saran ve kenti hemen terk etmezse, doktora zarar verme tehditleri savuran Ermeni kalabalığı karşı, Azariah Smith'i koruyan ve kalabalığı barışçıl şekilde dağılmaya ikna eden, çevredeki Müslüman komşular oldu.

Karmaşanın sebebinin, "Protestan bir Frenk doktor" olduğunu öğrenen Müslüman ahali, özellikle kentin etrafındaki köylerde kolera salgını çıktığı haberini de büyük olasılıkla hesaba katarak, doktora "en içten dostluklarını" sundu. Dr. Smith, Antep'e gelmeden önce, Osmanlı topraklarında doktorluk yapabileceğini belgeleyen bir Ferman almıştı ve tıbbi becerileri, 1820'lerden beri eczaneleri olan ve en azından, modern ilaçların etkisini bilen Antep halkının gereksinimlerine hitap etmiş olmalıydı¹¹⁷.

Azariah Smith, 1847-1851 yılları arasında, Antep'te yerleşti ve evinde bir muayenehane açarak, tüm milletlerden hastalar kabul etmeye başladı. Esas olarak, fakirlere hizmet veriyor ve onun hastası olabilmek için, hastanın milletinin ruhban görevlilerince (imam, papaz gibi) imzalanmış ve mühürlenmiş bir fakirlik belgesi (fakru hal) getirmesi gerekiyordu¹¹⁸. Smith'in raporlarını sunduğu, Boston'daki ABCFM Merkezi'nden Rufus Anderson'a bildirdiğine göre, Aralık 1848- Mart 1849 arasında 280 adet bu tip sertifika toplamıştı. Antep'in yanı sıra, Smith Diyarbakır, Maraş ve Urfa gibi diğer kentlerde de tıp hizmeti vermek üzere, gezici bir doktor gibi çalışıyordu¹¹⁹. Zira,

---

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303708?width=948&height=1200&html=y>, erişim tarihi: 6.11.2012

¹¹⁶ Johnson, B., 2008, s.3

¹¹⁷ Barlas, U., 1963, s.19

¹¹⁸ ibid. s.4

¹¹⁹ Johnson, B., 2008, s.12

hem her kentteki misyoner kolonisine ayrı bir misyon doktoru atamak mümkün değildi, hem de, doktorların bölgedeki yerel halkın ayağına giderek, onlarla kendi ortamlarında karşılaşması, modern tıp hizmetlerine alıştırmaları, onlarla dini konular konuşmak için bir olanak yaratması açısından faydalıydı¹²⁰.

Bu erken yayılma ve "tohum atma" döneminde, ABCFM doktor misyonerlerin tıp faaliyetlerine fazla ağırlık vermesini istemiyordu. Anderson, Smith'i uyarış olmalı ki, Smith günlük hasta bakma işinin sadece bir buçuk saatini aldığını, bu kadar hayır ve fayda dolu ve etkisi açısından verimli bir işi sürdürmek için kendini savunması gerekmesinin, onu çok üzdüğünü belirtmişti¹²¹.

Azariah Smith, dini ve tıbbi faaliyetlerinin yanı sıra, Nasturiler arasında çalışırken tanıma fırsatı bulduğu, Musul'un kuzeyindeki bölgenin haritasını çıkardı ve coğrafi özelliklerini tanımladı. American Oriental Society (Amerikan Şark Cemiyeti) üyesi olan Smith, topografik verilerini, bu kurumun dergisinde yayınladı¹²². Öyle anlaşılıyor ki, ABD'nin Ortadoğu coğrafyası, flora ve faunası, kültürleri ve siyaseti hakkında veri toplamasında, ABCFM misyonerlerinin, en erken dönemlerden itibaren önemli rolü ve katkısı olmuştu.

Ancak, bu çalışmaları misyonerler büyük olasılıkla bilimsel bir merak ve yeni toprakları tanımanın heyecanıyla gerçekleştiriyordu. Yaygınlıkla misyonerlere atfedildiği gibi, bir "ABD ajanı" işlevine bürünmekten ziyade, kendilerinden sonra burada hizmet verecek misyonerlere, ABD'den ilgili kesimlere bir bilgi birikimi oluşturmak için, buraların zenginlikleri ve farklı varoluş biçimleri hakkında bilgi üretmeyi görev biliyorlardı. Deneyim paylaşımına verilen bu önem, çok sayıda yazılan misyoner anıları, otobiyografileri ve misyonerlerce, tanıdıkları ve önemsedikleri diğer misyonerlerin biyografilerinin çok sayıda olmasıyla da, kendini göstermektedir.

1851 yılında Azariah Smith, Diyarbakır'a yaptığı yorucu bir yolculuk ve aşırı iş yükünün de zayıf düşürmesiyle, tifüs ateşine ve zatürreeye yakalandı ve Antep'te öldü. Smith, ölüm döşeginde, karısının ve arkadaşlarının Antep'ten yerli bir doktor

---

¹²⁰ Ecumenical Missionary Conference Studies, I-V, 1901, s.33

¹²¹ Johnson, B., 2008, s.11

¹²² Mazırcıoğlu et.al., 2010, s.9

çağırmasını yasaklamıştı: "itimat edilebilecek kimse olmadığından" diyordu ve kendi reçetesini kendi yazarak, bakımını yakınlarının ellerine emanet etmişti¹²³.

5.3.2. Henry Lobdell

Dr. Azariah Smith'in ölümünden bir yıl geçmeden, Musul'daki misyon merkezinde görevlendirilen Dr. Lobdell, 1852 yılında vardığı Antep'te bir süre tıp hizmeti verdi ve Boston'daki merkeze bildirdiğine göre, son derece iyi karşılandı¹²⁴. Lobdell bu durumu, "günlük ilaç dağıtma alışkanlığı, Azariah Smith'in kalıcı mirası ve Protestanlığın gelişmesi"ne bağlıyordu¹²⁵. Dr. Lobdell de, Dr. Van Dyck gibi, Musul'daki çalışmaları esnasında yaptığı gözlemlere dayanarak, "yerel halkın tıp hakkındaki fikirlerinin ve tıbbi kullanım biçimlerinin, hastalıkları kadar garip" olduğunu belirtmişti¹²⁶. Lobdell, insanların cerrahi müdahale ve amputasyona uğramaktan çok korktuğunu, İslam hukukunda hırsızlığın ve bazı suçların cezası bir uzvun kesilmesi olduğundan, bunun bir stigma niteliğini taşıdığını, bu nedenle cerrahi müdahale alanının çok sınırlandığını not etmişti¹²⁷. Antep'te sadece geçici bir süre kalan ve Musul'daki merkeze doğru yoluna devam eden Dr. Lobdell, erkek kardeşine yazdığı bir mektupta, "ABCFM'nin buraya on değil, elli adam gönderse ancak yeteceğini, insanların onları adeta çağırdığını ve Dr. Smith'in verdiği iyi hizmetlerden sonra, yeniden kendi doktorlarının eline düşmek istemediklerini belirttiklerini" söylüyordu¹²⁸.

---

¹²³ Johnson, B., 2008, s.13

¹²⁴ Tyler, W.S., 1850, s.117

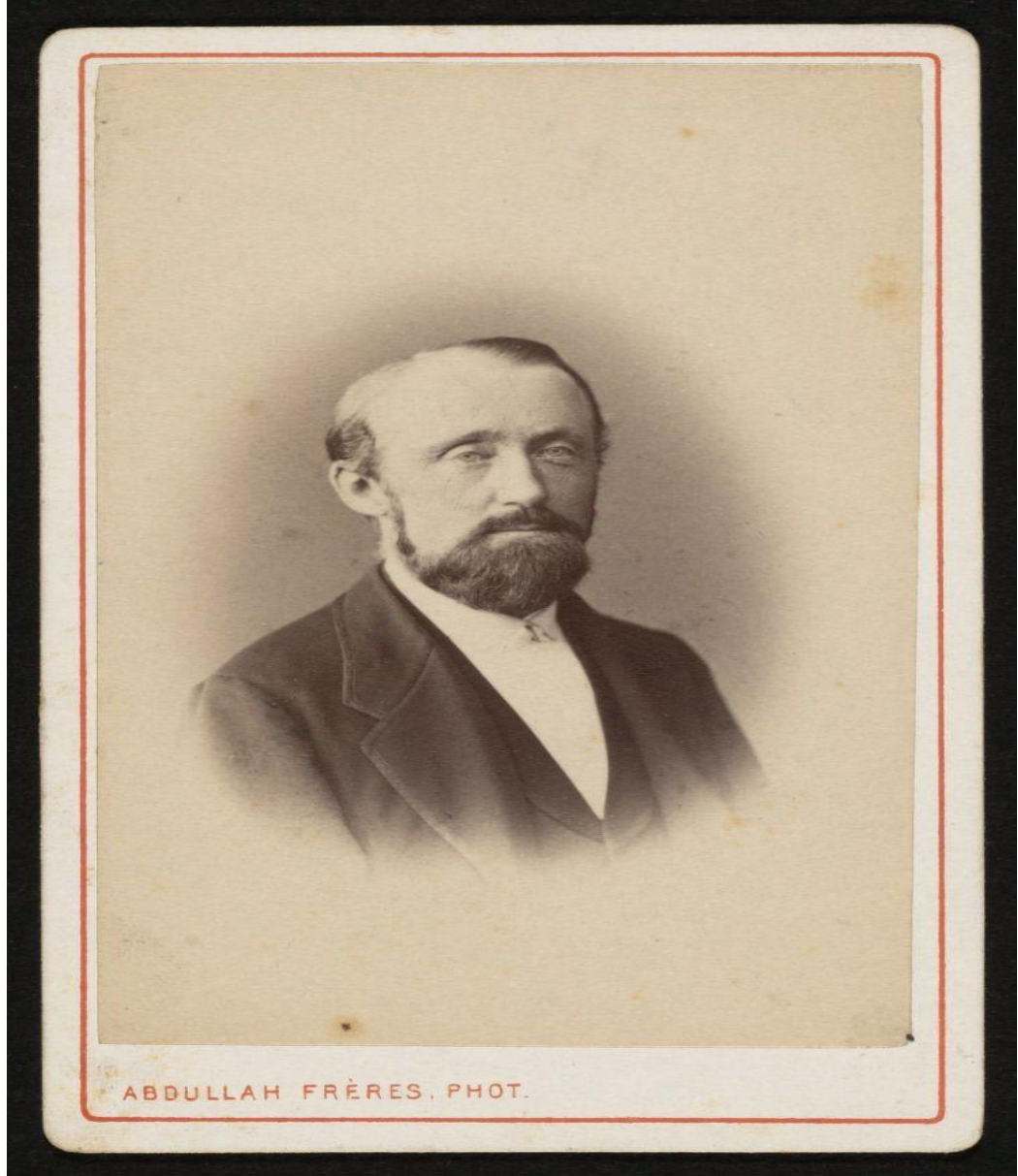
¹²⁵ ibid. S.119

¹²⁶ Johnson, B., 2008, s.12

¹²⁷ Ibid. s.13

¹²⁸ Tyler, W., 1850, s.120

5.3.3. Andrew T. Pratt

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_pratt_andrew_t_0001

1853-1857 arası Antep'te tıp hizmeti veren Dr. Andrew Pratt¹²⁹

Dr. Andrew T. Pratt 1847 yılında Yale Üniversitesi'nden mezun oldu ve daha sonraki beş yıl boyunca, ilahiyat ve tıp alanında uzmanlaşarak, 1852 yılında, Merkezi Türkiye Misyonunda çalışmak üzere, A.B.C.F.M tarafından atandı¹³⁰. Sultana isimli

¹²⁹ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303695?width=1200&height=708&html=y>, erişim: 13.12.2012

¹³⁰ Mazıcıoğlu, M., Üstünbaş, H., 2010, s.9

yelkenli gemiyle İzmir'e varan Pratt, 2 Mart 1853 tarihinde Antep'e geldi. Burada Dr. Azariah Smith'in ölümünden sonra boş kalan doktorluk kadrosunu üstlenmeye gelen Pratt, hızla Türkçe öğrendi¹³¹. Matbaa ve dini eğitim işlerinin yanı sıra, 23 Nisan 1853'de, yazdığına göre, günde bir saat dispenserde çalışıyordu ve bir ay içinde, 150 vakaya bakmıştı. Bunu takip eden yılda, ilaç terkiplerini hazırlayabilecek öğrenciler yetiştirmişti ve ilaçlarını artık kendi yapmak zorunda kalmadığı için, çok sayıda hastaya bakabildiğini kaydediyordu. Üç yıl sonra, onunla beraber civar kentlerindeki vizitelerine giden bir asistanı vardı ve doktorun gözetimi altında, bu asistan katarakt ameliyatı yaparak, 30 kör insanın gözlerini açmıştı¹³². Antep'in ilk yerli Protestan rahibi Krikor Haratuniyan'ın belirttiğine göre, Dr. Pratt'in tıp öğrencilerinden bir diğeri, 5.300 cerrahi müdahalede bulunmuştu ve çevrede aranan, başarılı bir cerrah olmuştu¹³³. Kasım 1853'de, Pratt Maraş'a geçti. G.R. Herrick, bu dönemde Maraş'ın 30.000 nüfuslu, nüfusunun üçte biri Ermeni olan, Toros dağlarının güneyine yayılmış bir kent olduğunu belirtiyor¹³⁴. Antakya'nın güneyindeki, tüm nüfusunu 2000 Ermeninin oluşturduğu Kessab ve daha sonra Urfa'da kısa süre görev yapan Dr. Pratt, 1857 yılında Halep'e atandı, ancak Kilis, Maraş ve Halep arasındaki bölgede, oldukça gezgin bir şekilde, hizmet verdi. 1865 yılında, İstanbul'da patlak veren büyük kolera salgınında iş görmek üzere başkente giden Dr. Pratt, burada hastalığın ellerindeki basit ilaçlarla iyi tedavi edildiğini kaydediyordu¹³⁵. 1871 yılındaki kolera salgınında yine İstanbul'da bulunan Dr. Pratt, bu seferki salgında hastalığın ilaçlara geçen salgındaki gibi iyi yanıt vermediğini not almıştı¹³⁶. Bu salgında, doktorun küçük oğlu Andrew öldü. Daha önce de üç çocuğunu kaybeden Dr. Pratt, 1872 yılında, 47 yaşında, Rumelihisarı'ndaki evinde öldü ve Feriköy Protestan mezarlığına gömüldü¹³⁷.

---

¹³¹ Çukurova, 2007, s.616

¹³² Mazıcıoğlu, M., Üstünbaş, H., 2010, s.9

¹³³ Johnson, B., 2008, s.47

¹³⁴ Herrick, G.F., 1874, s.68-70

¹³⁵ ibid.

¹³⁶ ibid.

¹³⁷ Johnson, B., 2008, s.48

5.3.4. Henry Lee Norris

1874 yılında Antep'e varan Henry Lee Norris hem genel tıp, hem cerrahi alanında deneyimli bir uzmandı¹³⁸. Norris, günde altı ila on saat çalışıyordu ve 1877 Ekiminde rapor ettiğine göre, bir yılda yaklaşık bin hasta bakmıştı¹³⁹.

Norris, parası olan hastalarından, muayenehaneye gelenlerden 10, evine gidilenlerden 20 kuruş olmak üzere, ücret alıyordu ve bu sayede, muayenehanenin işletme giderleri büyük ölçüde karşılanabilmiş ve sene, 195 kuruş açıkla bitirilmişti¹⁴⁰. Norris bölgeye aynı zamanda, kurulması planlanan tıp okulunun ilk eğitmeni olması düşünülmüş ve getirilmişti. Fakat, mali zorluklar ve kadro sıkıntısı dolayısıyla bu plan bir türlü gerçekleştirilemediğinden, Norris muayenehanesinde, tıp bölümüne girmek isteyen öğrencilerin, müdahale ve tedavileri izlemelerine olanak veriyor ayrıca, okulla bir bağlantısı olmayan Antepli tıp profesyonellerine de, muayenehaneye gelmeleri ve klinik süreçleri gözlemlemeleri için olanak tanıyordu.

Merkezi Türkiye Koleji idare heyeti, iki Öğretim Elemanı ile, bazı derslerin verilmeye başlanmasını planlıyordu. Ancak, Dr. Norris, tıp alanında kısmi ve eksik bir eğitimin, diğer mesleklere göre çok daha tehlikeli sonuçlar doğuracağını savunarak, tıp bölümünü açmanın, kendilerini ve toplumu kandırmak olacağını öne sürmekteydi. Bölümün gerektirdiği ders kaynaklarına sahip olmadıklarını ve zaten, tıp bölümünde eğitim alabilecek donanıma sahip ilk kolej mezunlarının ancak 1880 yılında diploma alacağını savunuyordu.

Norris'e göre, misyon muayenehanesinde gayri-resmi bir eğitim süreci, bu noktaya kadar yeterli olacaktı ve henüz, bir hastane binasının inşa edilmesine de gerek yoktu. Norris, kiralanmış bir mekânda yürütülecek küçük bir dispanserle, iki ya da üç yıl boyunca hizmet vererek, böylesi bir kurumu yürütmenin getireceği mali yükü az çok hesaplamının mümkün olacağını düşünüyordu. Ayrıca Antep halkı için hastane fikri tamamen yeni olduğundan, ne derece hastane hizmetlerine açık oldukları, bu hizmetler için para ödemeye meyilli olup olmadıkları anlaşılırdı¹⁴¹. Bu fikirleri dolayısıyla,

---

¹³⁸ Mazıcioğlu et.al., 2010, s.9

¹³⁹ Johnson, B., 2008, s.19

¹⁴⁰ ibid.

¹⁴¹ Johnson, B., 2008, s.21

Trowbridge ve misyonun idari kadrosuyla anlaşmazlığa düşen Dr. Norris, 1879 yılında, Edinburgh'a geri döndü¹⁴².

5.3.5. Dr. Shepard'dan önceki kadrolar

1880 yılında, Dr. Cyrus Stevens Antep'e vararak, hem misyon doktoru, hem de fakültede cerrahi ve ebelik hocası olarak görev yapmaya başladı¹⁴³. Ona destek vermek üzere Kayseri'deki merkezden gönderilen Dr. Myron Davis, eroin bağımlısı olduğunun anlaşılması üzerine, 1881 yılında görevinden alınacaktı¹⁴⁴. Sivaslı bir Ermeni olan Dr. Sewny, Beyrut Amerikan Üniversitesinin tıp bölümünden mezundu. Sivaslı, Protestan bir ailenin oğlu olan Dr. Levon Karekin Sewny'nin, Ermeni kaynaklarında 1905 yılında tıp diplomasını aldığı, I. Dünya Savaşı'nda tifüsten öldüğü belirtilmektedir.¹⁴⁵ Ramazan Çalık da, Dr. Sewny'nin Erzurum'da tifüsten öldüğünü teyit etmektedir¹⁴⁶. Ancak, B.Johnson'un belirttiğine göre, Dr. Sewny Antep'teki misyonda doktor olarak hizmet vermekteydi ve 1880 yılında idareyle anlaşmazlıklara düşerek, istifa etti¹⁴⁷. Bu durumda, Dr. Sewny henüz diplomasını almadan, Antep'te hizmet vermeye gönderilmiş olmalıdır.

1882'de Antep'e varan Dr. Shepard ile beraber fakültede eğitim ve hastanede hizmet veren Dr. Cyrus Stevens, 1884'de misyon doktorluğu görevini bıraktı ve New York Tıp Okulu'nda ve aynı okulun hastanesinde, yöneticilik görevi yapmaya başladı¹⁴⁸. Dr. Shepard'ın eşinin kızkardeşi Florence ile evli olan Dr. Robert Neal, 1884 yılında Antep'e gelse de, aynı yıl içinde difteriden öldü¹⁴⁹. 1883 yılında Antep'e gelen ve hastanenin ilk kadın müdür yardımcısı olan İskoç hemşire Stewart Walker-Arnott da, 1884 de difteriden ölünce, hem tıp okulu, hem de hastanenin kadrosu, çok zayıflamış oldu.

---

¹⁴² Kennedy, J.W., 2008, s.41

¹⁴³ Mazıcıoğlu et.al., 2010, s.9

¹⁴⁴ Johnson, B., 2008, s.22

¹⁴⁵ Kestenyanyan, H., 2012, s.1

¹⁴⁶ Çalık, R., 2007, s.225

¹⁴⁷ Johnson, B. S.20-21

¹⁴⁸ Bradsby, H.C., 1891, <http://www.joycetice.com/bradsby/bio1195.htm>

¹⁴⁹ Baytop, T., 2008, s.51

Hastanede sedyeye yatırılmış bir hasta¹⁵⁰

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_shepard_f_d_0001

5.3.6. Fred Douglas Shepard

Dr. F.D. Shepard genç yaşlarında¹⁵¹

¹⁵⁰ <http://team-aow.discuforum.info/t1393-Antep.htm?start=30>, erişim: 16.12.2012

10 Ekim 1882 tarihinde eşi Fanny ile beraber Antep'e varan Dr. Fred Douglas Shepard, varışından itibaren tıp okulunda ve hastanede belirleyici rol oynamıştır. Kadın hastalara ev ziyaretleri yapan eşi Fanny ve tıp okulu mezunlarından Dr. Sumpad Gabrielyan ile beraber, Dr. Shepard hem okuldaki dersleri, hem hastanedeki hizmetleri sürdürmeyi başarmıştı. Fanny aynı zamanda, okulda tıbbi botanik dersleri de veriyordu. 1884-85 yılında, haftada üç kez halka açılan kliniklerde 2000 hasta ayakta tedavi edildi ve Dr. Shepard, kendi notlarına göre, ders vermediği ve hastanede hasta bakmadığı zamanlarda, özel hastalarına ev ziyaretleri yapıyor ve cerrahi müdahalelerde bulunuyordu¹⁵².

Cumhuriyet öncesi dönemde, Antep özellikle kolera ve tifo salgınlarıyla sarsılmaktaydı ve verem vakalarının çokluğu nedeniyle, Dr. Shepard'ın en büyük hayali, Antep'te bir verem hastanesi kurmaktı¹⁵³. Şark çıbanı, trahom gibi ağır iltihaplı hastalıklar insanlarda izler bırakıyor, bademcik iltihabı, kızamık gibi çocuk hastalıkları, çocuk ölümlerine neden oluyordu¹⁵⁴. Modern tıbbın özellikle enfeksiyon hastalıklarındaki hızlı başarısı, trahom ve katarakt tedavisindeki etkili yöntemleri, misyonerleri körlerin gözünü açan, ilaçlarıyla mucizeler gerçekleştiren şifa dağıtıcılar konumuna kolaylıkla sokabilirdi. Misyonerlerin sağlık hizmetlerine duyulan yoğun ihtiyacı, Dr. Shepard'ın yoğun çalışma temposundan anlıyoruz. Dr. Shepard, normal bir iş gününde, cebinde kloroformla gezdiğini belirterek, genellikle öğle yemeğinden önce kentteki hastalardan birinin evinde bir ameliyat yaptığını, hastaneye döndükten sonra, akşam yemeğine kadar geçen sürede, hasta bakmanın yanı sıra, en az 8 önemli ameliyat gerçekleştirdiğini belirtmişti¹⁵⁵. Her gün ders verdiği fakültede de, doktor bir taraftan öğrencilerini tedavi etmek zorunda kalabiliyordu. Bir örnekte, ders esnasında öğrenciler koşarak, Vartan adlı bir arkadaşlarının aşırı dozda afyon aldığını, acil müdahale

---

¹⁵¹ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303703?width=924&height=1200&html=y>, erişim: 5.11.2012

¹⁵² Johnson, B., 2008, s.21

¹⁵³ Shepard Riggs, A., 1920, s.58

¹⁵⁴ Barlas, M., 1964, s.11

¹⁵⁵ Mazıcıoğlu, 2009, s.10

gerektiğini haber vermişti. Doktor, fizik hocası Dr. Bezciyan'a acilen saf oksijen ürettirerek, öğrenciyi yaşama geri döndürmüştü¹⁵⁶.

Hastanede ve tıp okulunda hizmet verdiği 33 yıl boyunca, Dr. Shepard at sırtında köyleri dolaşarak hasta bakmış, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Adana gibi çevre illerdeki yerli ve misyoner hastaları geri çevirmemesiyle, cesaretli ve özverili bir doktor olarak tanınmıştır¹⁵⁷. 1909 yılında, Amerikan Kızıllaç örgütü tarafından, bir üstün hizmet madalyasıyla onurlandırılmış, 1910 yılında da, Adana'daki karışıklıklar esnasında zor durumda kalan halka yardım götürmek için harcadığı emeklerden dolayı, Sultan Mehmet Reşat tarafından Beşinci DEerece Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir¹⁵⁸. 1907 yılında, Antep'e eşiyile varışının 25.yılı şerefine yapılan toplantıda yaptığı konuşmada, “buraya, Tanrı'nın sevgi olduğunu kanıtlamaya geldim” diyerek, çalışmalarını için gereksinim duyduğu gücü, Tanrıya ve yarattıklarına duyduğu sevgiden aldığını söylemiş, amacının varlığa karşı hissettiği sevgiyi yaymak olduğunu konuşmasında belirtmiştir¹⁵⁹. Dr. Shepard, 1915 yılında, Suriye'ye göçmek üzere toplanan Ermeni kabileleri arasında çıkan bir salgında hizmet verirken tifüs hastalığına yakalanmış, 18 Aralık 1915 günü Antep'te ölmüştür¹⁶⁰. Dr. Shepard ve eşi Fanny Shepard'ın, Antep'te doğan oğlu Lorrin Shepard da, Yale Üniversitesi'nde tıp okumuş ve 1927-1957 arasında, İstanbul Amerikan Hastanesi'nde müdürlük yaptıktan sonra, 1960'dan itibaren Yale Üniversitesi'nde Türkçe eğitmeni olarak çalışmış, 1983 yılında, 93 yaşında, Amerika'da ölmüştür¹⁶¹.

---

¹⁵⁶ Shepard Riggs, A., 1920, s.42

¹⁵⁷ Baytop, T., 2008, s.42

¹⁵⁸ ibid. s.45

¹⁵⁹ Goodsell, F.F., 1916, s.28

¹⁶⁰ Shepard Riggs, A., 1920, s.192

¹⁶¹ The New York Times Gazetesi, 21 Temmuz 1983, s.9

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_shepard_lorin_and_mrs_0001

Lorin Shepard (sağda)¹⁶².

Dr. Shepard'ın torunu Barclay M. Shepard ise, ABD ordusunun bahriye kuvvetlerinde cerrah olarak çalıştıktan sonra, 1995-2001 yılları arasında, Gaziantep Amerikan Hastanesi'nin müdürlüğünü yapmıştır¹⁶³. Özetle, Shepard ailesi, üç kuşaktır Türkiye'de hizmet vermiştir.

---

¹⁶² Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303707?width=1200&height=857&html=y>, erişim: 5.11.2012

¹⁶³ FABSIT, "Friends of the American Board Schools in Turkey" Dergisi, Sonbahar 2005, s.1

5.3.7. Fanny Shepard

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_shepard_f_d_0002

Dr. Fanny Shepard¹⁶⁴.

Fanny Shepard, 1882 yılında Antep'e varmıştı¹⁶⁵. Kocasıyla sınıf arkadaşı olan Fanny, Osmanlı topraklarına vardığı senelerde sadece ebe olarak çalışmasına izin verildiğinden, doktorluk faaliyetlerini belli kısıtlamalarla sürdürmek zorunda kaldı. Shepard çiftinin mezun olduğu Michigan Üniversitesi Tıp Okulu, 1870 yılından

---

¹⁶⁴ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303704?width=931&height=1200&html=y>, erişim: 5.11.2012

¹⁶⁵ Johnson, B., 2008, s.36

itibaren, ABD'de ilk defa kadın öğrencileri tıp eğitimine kabul eden devlet üniversitesiydi¹⁶⁶.

Fanny Shepard, ilk başlarda kadın hastalara poliklinik hizmetleri vermekle ve ev ziyaretleri yapmakla yetindi, ancak reçete yazmak gibi resmi işleri, kocasının imzasıyla hallediyordu. Çalışmalarıyla bir ün kazanması sayesinde, daha fazla kadın hastanede tıbbi tedavi görmek ister oldu ve 1886'da kadınların hastaneye yatmasına ve kadınlarca tedavi edilmesine resmi izin verildikten hemen sonra, bir kadınlar koğuşu açıldı ve yoğun talep gördü. Bu ilgi karşısında, 1892 yılında Caroline Hamilton'un da kadroya katılması kaçınılmaz hale geldi. Aynı zamanda, Tıp Okulu'nde tıbbi botanik dersleri veren Fanny, Hamilton'un gelmesiyle, dantel işleme ağını örgütlemeye daha fazla zaman ayırabildi¹⁶⁷.

Fanny Shepard'ın 1888 kıtlığında bir çare olarak geliştirdiği, evlerde ve yetimhanelerde dantel işlenerek, bunların ABD ve Avrupa pazarında satılması girişimi, zaman içinde çok gelişti ve kapsamlı bir iş kolu haline geldi. Öyle ki, 1908 yılında, sadece Antep'te 50.000 kadın bu şekilde para kazanıyordu ve bunların 20.000'i Müslüman kadınlardı¹⁶⁸. Bu şekilde pratik fayda sağladığı Antep insanlarının, dağlarda eşyle geziler düzenleyerek, botanik araştırmalar yapan Fanny'ye saygı göstermeleri ve belki de, onun sayesinde kadın kimliğinin sınırları konusundaki fikirlerini değiştirmeleri, bir dereceye kadar mümkün olmuş olabilir.

Fanny Shepard, tıp okulu'nda tıbbi botanik öğretmenin yanı sıra, her yıl yaz aylarında İskenderun'un kuzeyindeki Amanos Dağları'na çıkıyor, eşi ve çocuklarıyla kamp yaparken, bitki topluyordu¹⁶⁹. Topladığı bitki örneklerini, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde botanik öğretim üyesi olan Dr. G.E. Post'a (1838-1909) göndermesi sayesinde, Dr. Post dokuz yeni endemik tür tanımlamış, bunların altısına da, Fanny Shepard'ın soyadını içeren epitetler vermişti¹⁷⁰. Prof. Dr. Asuman Baytop'a göre, Fanny

---

¹⁶⁶ Tarolli, 2000, s.6

¹⁶⁷ Baytop, T., 2008, s.51

¹⁶⁸ Johnson, B., 2008, s.39

¹⁶⁹ Baytop, T., 2008, s.52

¹⁷⁰ ibid. s.53

Shepard Türkiye’de tıbbi botanik dersi vermiş ilk kadın öğretim üyesidir ve Türkiye bitkilerinden koleksiyon oluşturmuş ilk kadın toplayıcıdır¹⁷¹.

Dr. F.A.Shepard, eşi Dr. Fred Shepard’ın 1915’teki ölümünden sonra, kızıyla Beyrut’a gitmiş ve burada kızı Florence, (babasının biyografyasını da yazan) diğer kızı Alice ve Alice’in eşi Ernest Riggs ile burada, Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar yaşamış ve bir yetimhanenin yönetiminde görev yapmıştı¹⁷². 25 Ekim 1919’da ABD’ye dönerek, kızkardeşiyle New Jersey’de yaşayan Fanny Shepard, 1920’de, East Orange kentinde öldü. Vasiyeti üzerine, külleri Antep’e getirilerek, eşinin buradaki mezarının yanına yerleştirildi¹⁷³.

“Antep işi” ya da, “hastane işi” denen dantellerini sergileyen kadın üreticiler¹⁷⁴

¹⁷¹ Baytop, A., 2003, s.492-501

¹⁷² Baytop, T., 2008, s.53

¹⁷³ ibid.

¹⁷⁴ <http://www.gaziantep.com/tr/album/gaziantep-meslekler?page=2>, erişim: 6.12.2012

5.3.8. Caroline Hamilton

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_hamilton_caroline_0001

Ebe Caroline Hamilton¹⁷⁵

New York Kadın Tıp Okulu'nden ebe olarak mezun olan Caroline Hamilton, 1893 yılında Antep'e geldi ve 1933 yılında emekli olana kadar, kadın doğumcu olarak çalıştı. Dr. Hamilton hemşirelere eğitim verdi, ebe yetiştirdi ve at sırtında köyleri dolaşarak, köylü kadınlara hizmet ulaştırdı¹⁷⁶. 1898 yılında yazdığına göre, bu yıl içinde

¹⁷⁵ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303694?width=1180&height=1200&html=y>, erişim: 5.11.2012

¹⁷⁶ Shepard Riggs, 1920, s.71

2866 kadın ve çocuğa hastanede, 1334 hastaya ev ziyaretleriyle hizmet vermişti. Klinikte ilgilendiği vakaların nerdeyse hepsi, jinekolojik vakalardı ve diğer başvuruları genel kliniğe havale etmişti¹⁷⁷. Dr. Hamilton ayrıca, 1897'de Mardin Tepe'de açılan ve Ermeni çocukları barındıran Amerikan yetimhanesinin idaresini de yürütüyordu. Bu işlerin yanı sıra, Dr. Hamilton yerel halktan kadınlara ebelik kursları vermekteydi¹⁷⁸. 1959-1964 yılları arasında, Tarsus Amerikan Koleji'nde biyoloji hocalığı yaptığını belirten, Dr. Robert McKay'in kaydettiğine göre, Caroline Hamilton ile beraber ebelik ve hastabakıcılık kurslarını kuran bir kişi de, Ernest Hemingway'in kuzeni Isabel Hemingway idi. Çin'deki misyon'dan Antep'e geçen Hemingway, burada Caroline Hamilton ile beraber, Osmanlı topraklarındaki ilk hastabakıcılık kursunu oluşturmuş ve yürütmüştü¹⁷⁹.

1890'lardan itibaren Caroline Hamilton, yetimhane yönetimi, ev ziyareti ve ebelik hizmetleri vermenin yanı sıra, yerel halktan kadınlara verdiği ebelik eğitimiyle, bölgede bir ün kazanmıştı. Brian Johnson, Hamilton'un, 1898 senesinde "sekiz ya da on kompetan ebe yetiştirerek, bölgemizdeki büyük kentlerin her birine göndermeden, içim rahat etmeyecek" diye not düşüğünü kaydetmektedir¹⁸⁰. Johnson'un belirttiğine göre, onun yetiştirdiği ebelerden biri, Halep'te bir muayenehane açarak, çok başarılı olmuştu¹⁸¹. Yetiştirilen ebe ve hemşirelerin başarısı, savaş ve kıtlığın kol gezdiği bu zamanlarda faydalı hizmetler vermeleri, belki de onlardan sonra gelen kadınların eğitim almalarını ve profesyonel hayata atılmalarını da kolaylaştırmıştı. Caroline Hamilton, 1933 yılında emekli olarak, Gaziantep Amerikan Hastanesi'nden ayrıldı¹⁸².

Dr. Shepard ve ekibinden sonraki dönem, Birinci Dünya Savaşı esnasında hastanenin idaresinin ABCFM'den alınması ve Amerikalılara geri verildiğinde, *Near East Relief* idaresi altına sokulmasıyla, yeni bir aşamaya işaret etmektedir. Bundan sonra, hastane idaresi bir daha tam anlamıyla ABCFM ve misyonerlerin eline

---

¹⁷⁷ ibid. s.39

¹⁷⁸ ibid.s.23

¹⁷⁹ McKay, B., 9 Mayıs 2012, <http://www.turkishnews.com/en/content/2012/05/09/a-letter-from-dr-robert-b-mckay-armenian-issue/>

¹⁸⁰ Johnson, B., 2008, s.39

¹⁸¹ ibid.

¹⁸² Merril, M.F., 1998, <http://www.isely.info/WH/Merrill/mildred.html>, erişim: 28.11.2012

geçmemiş, iki dünya savaşı ve Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasıyla, laik bir yapı içinde sağlık hizmetleri sürdürülmüştür.

Eski bir fotoğrafta Antep Amerikan Hastanesi¹⁸³

---

¹⁸³ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=2102503>, erişim tarihi: 5.11.2012

6. ABCFM'İN ANTEP'TE EĞİTİME VE TIP EĞİTİMİNE KATKILARI

Güney Anadolu'da modern tıp eğitimi kurumlarının oluşturulmasının ilk adımı, Antep'te Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp bölümünün ve, ona bağlı olarak, Amerikan Hastanesi'nin kurulmasıdır. Bu kurumlardan tıp bölümü 1878 yılında açılmış, 12 yıl öğrenci yetiştirmiş ve 1888'de kapanmıştır. 21 Ermeni'nin bu okuldan mezun olduğu ve çoğunun, Antep ve çevresinde olduğu kadar, Amerika'da da, başarılı hekimler olarak hizmet verdiği belirtilmektedir¹⁸⁴. Antep Amerikan hastanesi olarak bilinen Azariah Smith Hastanesiyse, tıp bölümünün uygulama hastanesi olarak, daha kendi binaları inşa edilmeden, 1878'de çalışmaya başlamıştır ve günümüzde de, hizmet vermeye devam etmektedir.

Merkezi Türkiye Koleji'nin tıp bölümü Antep'te açıldığında, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, Beyrut'ta, Protestan Amerikan misyonerlerince kurulmuş bir tıp okulu vardı. Osmanlı topraklarındaki ikinci Protestan tıp okulunun Antep'te açılmasının, bu kentte ABCFM'nin misyonerlik faaliyetleriyle Ermeni nüfusun ekonomik yaşamdaki başarısını desteklemesi ve bu başarıdan beslenmesiyle bağlantısı olabilir. Ancak, kentin Müslüman nüfusu da, bu hamleyi desteklemiş görünmektedir. Örneğin Barlas, Antep'teki Türklerin tıp bölümünün kurulması için yaptığı bağışların, özellikle kolej ve hastane kliniklerinin arazisinin Taha efendi tarafından bağışlanmasının, tıp bölümünün Antep'te açılması kararında önemli rol oynadığını belirtmektedir.¹⁸⁵

Kuruluşundan itibaren hastane, personel ve para sıkıntılarıyla, maddi yetersizliklerle ve pek çok gereksinimi birden karşılama baskısıyla boğuşmak zorunda kalmıştı. Antep Amerikan hastanesinde çağdaş tıp hizmetlerinin verilmesi için gereken donanım, kısmen Amerika'dan getiriliyor, ama büyük ölçüde, tarifler doğrultusunda, gerektiğinde Maraş gibi civar bölgelerden ustalar bulunarak, Amerikan misyon doktorları tarafından yaptırılıyordu. Alice Shepard'ın anlatısına göre, hastanenin temel

---

¹⁸⁴ Shepard Riggs, A., 1920, s.40

¹⁸⁵ Barlas, U., 1971, s.9

donanımını oluşturan; üzeri çinko kaplı tahta ameliyat masası, sterilizasyon aleti ve forseps aleti, talimat üzerine ustalara yaptırılmış aletlerdi.

Dr. Fred Shepard ve ekibi, hastanenin ameliyathanesinde, Dr. Shepard soldan üçüncü¹⁸⁶

A. Shepard Riggs kitabında, hastanenin ilk dönemlerinde, ameliyat aletlerinin kazanda kaynatıldığından bahsetmektedir. Daha sonra, “ufak bir sterilizatör alınmış, en sonunda, uzak bir kentte üretilen kaba-saba bir sterilizatör, zorluklarla Antep'e getirilmişti”¹⁸⁷. Akşamları altı ila on ciddi vaka ameliyat edildiğinden, müdahaleler gecenin karanlığında devam ediyor ve hemşirelerin ellerinde tuttuğu gaz lambalarının ışığında yapıyordu¹⁸⁸. Hastanedeki, Amerika'dan gelen, yetmiş tek bir hemşire bulunuyordu, bazen bu sayı ikiye çıksa da, her şeyin kazanlarda kaynatılarak sterilize edilmesi gerektiği, çok sayıda operasyon yapıldığı erken dönemlerde, hemşire olmaması büyük bir sıkıntı yaratıyordu. Riggs, hastanenin kuruluş dönemlerinde, yerli nüfustan hemşire olarak yetiştirilecek kadınlar bulmakta büyük zorluk çekildiğini, üstelik bu ilk

¹⁸⁶ <http://www.sevamerikanhastanesi.com/icerik.asp?id=3&dil=tr>. Erişim tarihi: 5.11.2012

¹⁸⁷ Shepard Riggs, A., 1920, s.70

¹⁸⁸ Barlas, U.,1963, s.223

aşamada, hastanede yatan hastalardan ikisinin tüberküloz hastası olmasıyla, işlerin çok zorlaşmış olduğunu kaydetmektedir¹⁸⁹. Yerli kadınlar, hastanede çalışırlarsa, kendilerine hastalık bulaşacağından çekiniyordu. Bu erken döneminde, hastane bir dispanser, bir poliklinik ve bir koğuştan ibaretti ve bu koğuştta, erkek hastalar için on yatak bulunmaktaydı. Henüz bir kadınlar koğuştu açılmamıştı.¹⁹⁰

Poliklinikte dağıtılan, ev ve köy ziyaretleriyle hastalara ulaştırılan ve Merkezi Türkiye Koleji'nin hastalanan öğrencilerine ve hastanedeki hastalara verilen ilaçlar ve ilaç hammaddeleri İngiltere ve Amerika'daki dağıtımcılardan tedarik ediliyor, ilaç karışımlarını yapması için Antep'li Ermeniler arasından eczacılar yetiştiriliyordu¹⁹¹. A. Shepard'ın Dr. Shepard'dan alıntılıdığına göre, hastanenin eczacısı yılda yirmi binden fazla ilaç hazırlamaktaydı.¹⁹²

Nihayetinde, tıp bölümünün mezunlarının da eczacılık ve hekimlik alanında yetişmiş bir kadro olarak hastanede görev almaları, iş yükünü önemli ölçüde hafifletti. 1912 yılında, misyoner okullarında eğitim almış Ermeni kızlar arasından seçilen öğrencilerle, bir hemşirelik okulu açıldı. 1912 mezunlarıyla beraber, pratikten yetişen bir hemşire de, on yıldır hastanede verdiği başarılı hizmetlerden dolayı, bir yeterlilik ve başarı sertifikasıyla ödüllendirilmişti Bu okulun üç mezunundan biri, Antep'teki Hilal - 1 Ahmer Hastanesinin yönetici hemşiresi dahi olmuştu.¹⁹³

Ancak, yereldeki gençlerin ve kadınların modern tıp paradigması içinde iş görebilecek şekilde eğitilmesinde, ücra köylere kadar at sırtında gidilerek, yaygın bir tıp hizmeti ağının oluşturulması için çaba harcanmasında, tıp okulu, hemşirelik okulu, hastane gibi sağlık kurumlarının oluşturulmasında, öğreten-öğrenen kalıbının sınırları titizlikle korunuyordu. Öğreten olmak, misyonerlere sorgulanamaz bir iktidar konumu sağlıyordu.

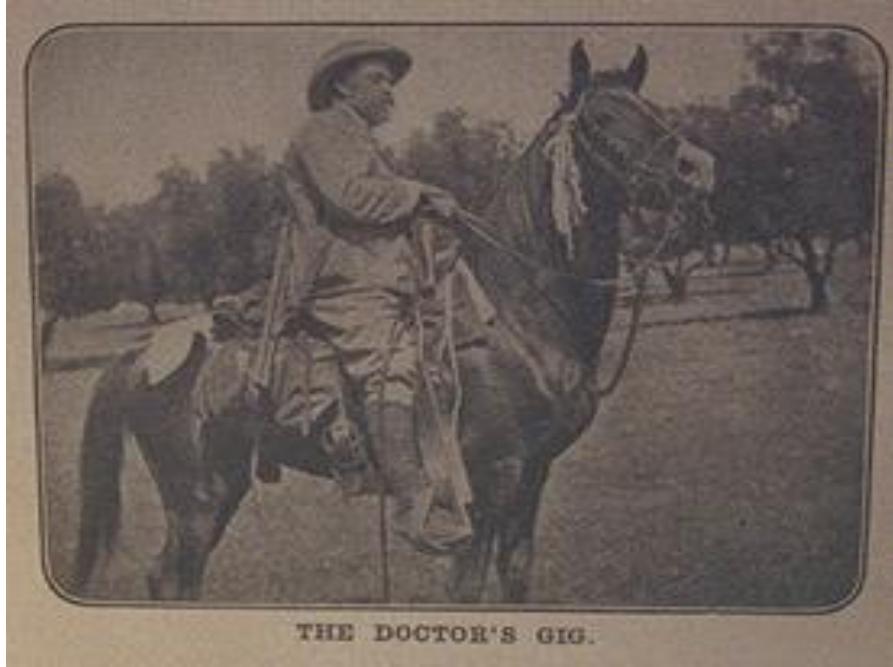
¹⁸⁹ Shepard Riggs, A., 1920, s.73

¹⁹⁰ ibid. S.34

¹⁹¹ ibid. s.75

¹⁹² ibid.

¹⁹³ Report of the President of Central Turkey College, Aintab, Turkey, to the Board of managers of the College, for the Year 1911-1912, s.18

Dr. F.D.Shepard¹⁹⁴

6.1. Merkezi Türkiye Koleji

Harvard University, Houghton Library,

Merkezi Türkiye Koleji.¹⁹⁵

---

¹⁹⁴ http://www.isely.info/WH/Merrill/Turkey/American_Missionaries_in_Turkey.htm, erişim: 5.11.2012

Antep'te bulunan Merkezi Türkiye Koleji, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan kolejleri arasında, Robert Kolej ve Beyrut Amerikan Koleji'nden sonra, büyüklük açısından üçüncü sıradaydı. Kolejin özelliklerinden biri, Kilikya Protestan Birliği ile olan yakın ilişkiydi. Kilikya Birliği, okulun eğitim komitesini yürüten, yerel Protestan cemaate mensup üyeleri belirlemekteydi. Bu üyelerin önemli çoğunluğu bu birliğe bağlı olan kiliselerin temsilcileriydi. Başka hiçbir Board okulunda, yerel cemaatten seçilen bir idari kadro bulunmamaktaydı. Yerel Protestan nüfusun güçlü varlığı ve Antep'teki kolejin eğitim dilinin Türkçe olması, bu okulu diğerlerinden farklı kılıyordu.¹⁹⁶

1859 yılında, aralarında kızlar için bir ruhban okulunun da bulunduğu bir dizi Protestan okulu, Kuzey Suriye, Güney Anadolu ve Antep'in oluşturduğu Kilikya Protestan Birliği'ne bağlı olarak, eğitim vermekteydi ve Güney Anadolu'da yakın dönemli hedef, bölgede yüksek eğitim kurumları ve hastaneler oluşturarak, kurumsallaşma yönündeydi.

Misyoner doktor E.St. John Ward tarafından sunulan bir raporda, bu hedef şöyle gerekçelendiriliyordu:

“Yakın Doğu'yu, çevresindeki medeniyetlerden farklı kılan, tutucu bir ruh hüküm sürmektedir. Bu medeniyetin geri kalmışlığının nedeni araştırıldığında, iki önemli faktör kendini gösterir: Öncelikli olarak, bizim Batı medeniyetimizin gelişimine neden olan bilimsel ruh, burada yoktur. Doğulu, “neden-sonuç kanunları”nın hakkını vermeyi ve bu kanunları yaşamındaki verili durumlara uygulamayı ihmal eder. İkinci olarak, burada hizmet ruhu, yani "kamusal ruh" eksiktir. Bu iki ders öğrenilmedikçe, Yakın Doğu'nun geri kalmışlığı süre gidecektir. Bu dersleri öğretmek için, iyi eğitilmiş bir tıp uzmanları kadrosundan daha iyisi olamaz. İnsanların büyük çoğunluğunda, vaaz vermek pek işe yaramaz. Ancak pratikte göstererek, değerli dersler kolayca öğrenilir. Misyonların tıp kurumları ve tıp okulları bu doğrultuda hali hazırda büyük işler

---

¹⁹⁵ Harvard University Library, Houghton Library,
<http://ids.lib.edu/ids/view/19162583>, erişim: 5.11.2012

¹⁹⁶ Taşkın, 2007, s.111

başarmıştır ve bu, Amerika'nın, Yakın Doğu'da medeniyetin gelişmesine en büyük katkısıdır.”¹⁹⁷

Amerikalı misyonerler, dini propaganda ve vaazların yanı sıra, belki bunlardan daha ağırlıklı olarak, günlük yaşamın içinde, işe yarayan ve somut yaşamı dönüştüren bilgi ve pratiklerle, yerli halkı beslemeye çaba gösteriyordu. Bu bilgi ve pratik hizmetlerin alanları da, sağlık ve eğitimdi. Daha sonra, bu alanlara modern ziraat teknikleri de, eklendi.¹⁹⁸

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa ve ABD, artık ağırlıklı olarak bir köylü toplumu değildi. Oysa, sanayileşmiş ve yeni savaştan çıkmış bu ülkelerin, tarım ürünlerine büyük ihtiyacı vardı. Bu koşullarda, geniş ve bereketli toprakları ve yer altı kaynaklarıyla Osmanlı İmparatorluğu bölgesi, kalkındırılması ve sisteme dahil edilmesi gereken bir yer haline geliyordu. Sağlıklı ve üretken, aynı zamanda ortak yapılan büyük ölçekli çalışmanın gereklerini yerine getirebilecek disipline, beden ve zihin yapısına sahip bir nüfusun yetiştirilmesinde, şüphesiz iyi organize edilmiş sağlık hizmetlerinin yaşamsal işlevleri vardı.

Daha fikir aşamasında bile, bir tıp bölümü olması planlanan Merkezi Türkiye Koleji'nin kurulması 1876 yılında karara bağlanmış, Amerika ve İngiltere'de yürütülen büyük bir bağış kampanyası başlatılmıştı. Bu kampanyada, yerel halkın kendi içinden yetişecek ticaret, ziraat ve tıp uzmanlarına ne kadar ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştı. Okulun hangi kentte kurulacağı konusunda, Maraş, Besni ve Antep arasında bir rekabet çıkmıştı. Sonuçta, Tıp Okulu'nun Antep'te kurulmasına, ilahiyat okulu'nun da, Maraş'da bulunmasına karar verildi.

Halil AYTEKİN, Kolejin nüvesinin, 1847 yılında, erkek çocuklar için bir ilkokul kuran Dr. Azariah Smith tarafından atıldığını belirtmektedir.¹⁹⁹ AYTEKİN'in verdiği bilgiye göre, 1871 yılında Amerikalılar tarafından, kız ve erkek çocukların ayrı sınıflarda ders gördüğü bir rüşdiye açıldı. Bu okulun öğrenim süresi üç yıldır ve öğretim

---

¹⁹⁷ Ward, J. E.St., "Medical Education in the Near East", 1917, Rockefeller Raporu, Ek 5.

¹⁹⁸ Misyon merkezlerinin bir kısmında, örn. Antep'teki merkezde, örnek oluşturacak, modern ziraat tekniklerinin kullanıldığı ve öğretildiği çiftlikler kurulmuştu. Meslek eğitimi verecek ziraat okullarının da, yaygınlaştırılması planlanıyordu.

¹⁹⁹ AYTEKİN, 1999, s.191

dili İngilizce idi. Daha sonra, Rüşdiye'nin devamı olarak üç yıllık bir Amerikan İdadisi açıldı.²⁰⁰ Barlas, kolejin nüvesini oluşturan “*highschool*”un müdürünün, Cyrus Hamlin'in öğrencisi Zenop Vartabet olduğunu, daha sonra ise, koleje öğrenci hazırlayan bu *highschool*'un müdürlüğüne, A.Bezciyan'ın atandığını belirtmektedir.²⁰¹

MEB Arşivi Halep Mekatip Dosyası'na göre, Amerikan Protestan misyonerlerin kurduğu okulun İdadi kısmı, 1889 yılında resmen ilkokul ve Rüşdiye kısımlarından ayrıldı ve Amerikan Erkek Koleji şeklinde eğitim vermeye başladı²⁰². Bu okula, Antepi Türkler de öğrenci olarak kabul ediliyordu.²⁰³

Aytekin'in verdiği bilgilere göre, Amerikan Erkek Koleji'ne, 1890 yılında 152 öğrenci, 1900 yılında 98 öğrenci, 1910 yılında da, 98 öğrenci alınmıştır. Aynı şekilde, Amerikan Kız Koleji'nde de, kız öğrenciler okuyordu. Bu okulun 1890 yılındaki öğrenci sayısı 152, 1900 yılındaki öğrenci sayısı 98 ve 1910 yılındaki öğrenci sayısı da, 98 idi.²⁰⁴ Barlas, Kolej'de bulunan branşları şöyle sıralamaktadır: Tıp; Eczacılık; Dişçilik; Ekonomi; Edebiyat ve Matbaacılık.²⁰⁵

Faruk Taşkın'ın, kolej üstüne yazdığı yüksek lisans tezinde, okulun yaklaşık 258 mezunundan beşte birinin öğretmenlik, beşte birinin doktorluk, altıda birinin papazlık, yedide birinin de ticaretle uğraştığı ifade edilmektedir²⁰⁶. Taşkın'ın, American Board raporlarına dayanarak verdiği bilgilere göre, 1900'lerin başında, okuldaki Ermeni öğrencilerin yaklaşık 2/3' ü Protestan ailelerden geliyordu. Kolej öğrencilerininin 13 ile 30 yaş grubundan olduğu belirtilmektedir. Son sınıf (*Senior*) öğrencilerininin ortalama yaşı 22'ydi.²⁰⁷

Osmanlı hükümeti, 15 Ocak 1878'de koleji idadi statüsüyle tanımış, ancak 1914 yılında, okula yüksek okul statüsü vermiştir. Bunun anlamı, yüksek okulun

---

²⁰⁰ İbid. s.200-201

²⁰¹ Barlas, U., 1970, s.9

²⁰² M.E.B Arşivi Halep Mekatip Dosyası, 1331, No:17, s.87-96. Kaynak: İbnü's Seyh Nâfî, M.C., 2001, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı -XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Ankara, s. 426

²⁰³ Ortaylı, İ., 1981, s.88

²⁰⁴ Aytekin, 1999, s.192

²⁰⁵ ibid. s.16

²⁰⁶ Taşkın, F., 2007, s.447

²⁰⁷ Taşkın, 2007, s.142

diplomasının, 1914'e kadar kabul edilmediğidir. Bu zamandan önce, 1888'de faaliyetine son veren Tıp Okulu'nun diploması da, böylece hükümet tarafından hiçbir noktada tanınmamıştı. Okulun maddi zorluklar nedeniyle kapatılmasında, şüphesiz, diplomaları tanınmadığı için, mezunların resmen doktorluk yapmalarının mümkün olmasının önemli rolü vardır. Bu durum, öğrencileri ve ailelerini bu eğitime para yatırmaktan alıkoyuyordu. Kolejin kuruluşu, 1870 yılında, Urfa'da yapılan Kilikya Ermeni Protestan Birliği'nin toplantısında karara bağlanmış olsa da, Antep'te bir yüksek okul kurulmasının nihai kararı, Boston kentinde, 1874 yılının mart ayında alınmıştır²⁰⁸. Alınan karara göre, okulun yönetim kurulunda dördü misyonerlerden, dördü yerli hristiyanlardan olmak üzere, sekiz kişi olacaktı ve okulun bütçesine yaptıkları katkı doğrultusunda, zamanla yerel halkın yönertimdeki ağırlığı artacaktı²⁰⁹. Kolejin yönetimiyle ilgili olarak yapılan anlaşma şöyleydi:

- 1- Kolej ve Yüksekokul yönetim kurulu 8 kişi olacak ve bunlardan 4 kişi yerli protestan Ermeniler arasından seçilecektir
- 2- Yüksek okul hakkındaki rapor ve dilekçelerin birer örneği Boston Misyon merkezi'ne gönderilecektir.
- 3- Eksiklikler Kilikya ittihadı tarafından tamamlanacaktır.
- 4- Yıllık safi gelir, öğretim üyeleri arasında pay edilecek, zarar ziyan Amerika Birleşik devletleri tarafından karşılanacaktır
- 5- Yirmibeş yıllık geçiş devresinden sonra, Yale Üniversitesi ile profesör değiş tokuşu yapılacaktır²¹⁰.

Kolejin ilk müdürü ve kurucusu, Dr. Tillman C. Trowbridge idi. Kolejin eğitim dili resmen Türkçe idi, ancak fen Bilimi dersleri ve meslek dersleri İngilizce veriliyordu ve kitaplar da, ABD'den geliyordu. Böylece, aslında iki dilli bir eğitim tarzı benimsenmiş oluyordu²¹¹.

---

²⁰⁸ Kocabaşoğlu, 2000, s.143

²⁰⁹ Güllü, 2009, s.90

²¹⁰ Barlas, U., 1971, s.21

²¹¹ Baytop, 2003, s.14

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_trowbridge_tillman_c.0001

Merkezi Türkiye Koleji'nin kurucusu ve ilk müdürü Tillman Trowbridge.²¹²

İlk başlarda ABCFM bütçesinden kaynaklarla güçlenen kolej, 1880'li yılların ortalarından sonra, mali zorluklar çekmeye başlamıştı. 1890 tarihinde kolej binalarında büyük bir yangın çıktı, ancak halktan toplanan paralarla, okul yeniden inşa edildi. Koleje katkıda bulunanlar arasında, Antep'li Türk ve Müslüman insanlar da vardı²¹³. Barlas, onarıma sarf edilen paranın bağışçıları arasında, Antep'li Müslümanlardan şu isimleri saymaktadır: Hasan efendizade Ömer Efendi 235 altın, Hacı Abdurrahman Efendi 47 altın, Hacı Hüseyinzade Mehmet Efendi 10 altın ve İzropoğlu Mahmut Efendi 10 altın²¹⁴. Ne var ki, 1890'larda başlayan huzursuzluklar, koleje de yansımış ve giderek, okulun olumsuz şekilde Osmanlı idaresinin ilgisini çekmesine yol açmıştır. Osmanlı askerleri 1915 yılında, huzursuzluklar dolayısıyla, Amerikan Koleji'ne el

²¹² Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303709?width=937&height=1200&html=y>, Erişim: 5.11.2012

²¹³ Baytop, T., 2003, s.22

²¹⁴ Barlas, 1970, s.10

koymuş²¹⁵, bu dönemde, okula Türk öğrenciler kaydedilmiş ve Türk öğretmenler ders vermeye başlamıştır.

1915 yılında, okulun faaliyetine tamamen son verildi ve kurum Türkler tarafından devralındı. 1918’de Antep’e giren İngiliz birlikleri koleji yeniden amerikan misyonerlere teslim etti ve burayı karargah olarak kullandı. İngilizlerin çekilmesiyle kente giren Fransız kuvvetleri de, karargahlarını bu kolejin binalarına kurdu²¹⁶. 1921 yılındaki Fransız işgali boyunca, kolej binaları, hapisane ve ambar olarak kullanılmıştı. Kolejin bulunduğu yüksek konumdan faydalanan Fransızlar, okul binasından Antep kentini topa tuttu.

3 Ekim 1921’de, kolej Amerikalıların idaresinde yeniden açıldı. Kolej binaları İtilaf devletlerinin karargahı olarak kullanıldığından, eğitim kampüsün arkasındaki öksüzler yurdunda sürdürülüyordu²¹⁷. Aralık 1921’de, Fransız kuvvetlerinin Antep’ten çekilmesiyle, kentteki Ermeni nüfus da, Fransız mandası altındaki Suriye’ye ve başka yerlere doğru göç etti ve Ermeni nüfusun azalması, okuldaki öğrenci sayısının da hızla azalmasına yol açtı. Kolejin müdürü John Merrill, okulun artık ciddi bir Ermeni nüfusu barındıran Halep’e taşınması için Board merkezine başvurdu. 1924 yılında, Kolej Antep’ten Halep’e taşındı ve ”sürgündeki kolej” (*College in Exile*) adıyla anılır oldu²¹⁸. İki yıllık yükseköğretim veren Halep Amerikan Koleji, günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir.

İşgal sonrası, Antep halkı Fransız karargahı olarak akıllarına kazınan kolej binasının taşlarını söktü ve binayı yerle bir etti. Baytop’un belirttiğine göre, günümüzde yeniden inşa edilen kolej binası, Gaziantep Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Başhekimliği olarak kullanılmaktadır²¹⁹. Barlas, 1959’da yazdığı bir raporda, “Kolejin sağlam binaları halen askeri lojman olarak kullanılmaktadır” demiştir²²⁰.

---

²¹⁵ Tozlu, N., 1991, s.112

²¹⁶ Sevinç, N., 2004, s.116

²¹⁷ Taşkın, 2007, s.220

²¹⁸ Kocabaşoğlu, 2000, s.148

²¹⁹ ibid. S.19-20

²²⁰ Barlas, U., 1959, s.162

Öksürük Tepesinin üstünde, arkada, kulesiyle Merkezi Türkiye Koleji. Solda, Amerikan Hastanesi'nin ilk binası.²²¹

6.2. Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılın başından itibaren, modern tıp eğitimi verebilecek kurumların oluşturulması için girişimler olmuştur. 1806 yılında kurulan Tersane Tıbbiyesi, 1808 yılında, Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesiyle, kapatılmıştı²²². Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çabalarıyla, 1827 yılında açılan askeri tıp okulunun ardından, 9 Ocak 1832'de açılan askeri cerrah okulu, 1836 yılında, tıp okuluyla birleştirildi ve 1839'da, Galatasaray'daki binalara taşındı²²³. Yedi yıllık eğitim veren ve derslerin Fransızca okutulduğu bu kurumda, 1841 yılından itibaren poliklinik hizmetleri vermeye başlanmıştı²²⁴. Böylece, uygulamalı eğitim de veren, öğrencilerin pratik teşhis ve tedavi bilgisine ulaşarak yetiştiği bir tıp okulunun

²²¹ Natali Avazyanyan Arşivi

²²² İhsanoğlu, 2004, s.6

²²³ ibid. s.7

²²⁴ Yıldırım, N., 2005, s.151

varlığından, İstanbul için, söz etmek mümkündür. 1867 yılında, derslerin Türkçe verildiği, sivil bir tıp okulu'nun kurulmasıyla, İstanbul dışındaki kentlere de, “memleket tabibi” adı verilen hekimlerin gönderilmesi mümkün olmuştu. Ancak, ele alınan, misyonerlerin tıp hizmeti ve eğitimi alanında kurumsallaşma çabalarına girdiği, kabaca 19. Yüzyılın ikinci yarısı olarak tanımlanabilecek dönemde, hükümetin başkent dışındaki kentlerinde, eyalet merkezlerinde bir tıp okulu olmadığı görülmektedir.

Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp branşı, Ekim 1878'de faaliyete geçti. 1878 yılından itibaren, okula yatılı öğrenci kabul edildi. 1882 yılından itibaren, Yale Üniversitesi müfredat programı takip edilmeye başlandı²²⁵. Aytekin'e göre, tıp branşının doktor olarak mezun ettiği toplam öğrenci sayısı, 56 kişidir²²⁶. Ancak bu çalışmada, Dr. F. Shepard'ın kızı Alice Shepard Riggs'in babasını anlattığı biyografyada belirttiği şekilde, tıp bölümünün toplamda 21 öğrenci mezun ettiği bilgisi geçerli kabul edilmiştir²²⁷. A.Shepard Riggs kitabında, okul eğitime ilk başladığında, beş öğrencisi olduğunu, ilerleyen yıllarda döneme ait öğrenci sayısının 18'e çıktığını da belirtmektedir²²⁸.

Merkezi Türkiye Koleji'nin kurulması fikrinin kabulünden itibaren, okulun bir tıp bölümü bulunmasında mutabık olduğu anlaşılmaktadır. Okulun bir fen edebiyat bölümü bulunması ve burada İngilizce ve benzeri gerekli eğitimlerin verilmesi önemsense de, esas amaç, doktor, eczacı ve tıp alanında eğitim verecek bir yerli uzman kadro yetiştirilmesi için, iyi bir yüksek okul kurulmasıydı. Bu hedefler doğrultusunda, yerel âyandan Müslüman ve Hıristiyan nüfusun desteği ve isteği uyandırıldı. Böylece, bölgenin önde gelen zenginlerinden Hacı Taha Efendi'nin, boğmaca ve öksürüğü olan çocukların getirildiği bir ziyaret yeri orada olduğu için, Öksürük Tepesi olarak bilinen tepedeki arazisinde, geniş bir parça, bu proje için bağışlandı.

Anlatıya göre, eski çağlarda bir ileri gelen, kentin en temiz havası olan tepesinde bir yazlık köşk yaptırmak istemişti. Bu kişi, kentin bütün tepelerinin üstüne bir parça et bıraktı. Öksürük tepesindeki et en geç çürüdüğünden, en temiz ve sağlıklı havanın

---

²²⁵ Barlas, U., 2004, s.17

²²⁶ Aytekin, 1999, s.192

²²⁷ Shepard Riggs, A., 1920, s.40

²²⁸ ibid. S.36

burada olduğuna karar verdi. Merkezi Türkiye Koleji'nin yapılması için bu tepenin seçilmesi, bu öyküye mi bağlıydı? Bilmiyoruz, ancak bir diğer anlatıya göre, burayı seçen ama arazi ekili olduğundan satılması ümidi düşük olan, okulun ilk müdürü Tillman Trowbridge, sahibi Taha Efendi'ye araziye satın almak için başvurmuştu. Ancak burada nasıl bir iş yapılacağı ona anlatıldıktan sonra, Taha bey araziye satmayacağını, böyle hayırlı bir iş için, ancak bağışlayabileceğini belirtmiş ve istenenden de daha büyük bir parçayı, okulun kurulması şartıyla hibe etmişti.

Öyküyü *A Ride Through Asia Minor and Armenia* kitabında aktaran Henry Barkley, Hacı Taha Efendi'nin şöyle dediğini belirtiyor: "Sen bir yabancı olarak, insanların daha iyi yaşaması için bu kadar uğraşıyorsun ve kendin için bundan bir kazanç beklentin yok. Senden para almak utanç verici olurdu, o yüzden sana burayı hediye ediyorum, inşallah işinde başarılı olursun."²²⁹.

1872'de Merkezi Türkiye Koleji'nin müdürlüğüne seçilen Trowbridge, daha sonra ABD'ye giderek, tıp bölümünün kurulması için gereken parayı toplamaya çalıştı. Konuyu Hıristiyan yayın organlarında, cemaatlerde yaptığı konuşmalarda, özel tanıtım broşürlerinde işleyen Trowbridge, sonunda Azariah Smith'in Yale'deki sınıf arkadaşlarından, onun anısına dikilecek ve ismini taşıyacak, üstelik ileride kurulacak bir eğitim hastanesiyle klinik hizmetler de sunacak bir okulun binasının giderlerinin karşılanması için yanıt alabildi. 1837 yılı mezunlarından dikkat çekici bir şahsiyetin anısını canlı tutacak bu binanın büyüklüğü, "yapılacak bağışların yüksekliğine bağlı olacaktı"²³⁰.

Ayrıca, İngiltere'den de, örneğin Türkiye Misyonlarına Yardım Cemiyeti gibi kurumlardan, ya da Londralı Anne Marston gibi hali-vakti yerinde bireylerden, ciddi yardımlar toplandı.

Kadro ve alt yapı yetersizliklerine rağmen, kolej müdürü Trowbridge ve okul idare heyeti, okulun prestiji ve halktan alacağı destek açısından, zaman kaybetmeden tıp bölümünü kurmak istiyordu. Yönetim kurulu, "Merkezi Türkiye Bölgesinin eğitimli doktorlara olan acil ve yakıcı ihtiyacının karşılanması ve kolejin halk tarafından

---

²²⁹ Barkley, 1891, s.214

²³⁰ Johnson, 2008, s.14

benimsenmesi için" sınırlı bir kadro ve öğrenci nüfusuyla eğitime başlanmasına karar verdi. Alınacak tıp öğrencilerine, yazılı bir bildiriyle, başlangıçtaki yetersizlikler açıklanacaktı. Daha önceki okul performanslarıyla, özellikle İngilizce açısından yeterliliğini kanıtlayan öğrencilerin, 1878 yılı Ekim ayından itibaren, "tıp bilimi açısından en temel ve gerekli derslere girmesi" kabul edildi²³¹.

Baytop'a göre, Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu, 1877 yılında, 14 öğrenci ile eğitime başladı²³². Barlas, Dr. Shepard ve diğer müdürlerin raporları arasında eğitime başlama tarihinde farklılıklar olduğunu, bazı raporlarda derslere 1878 yılının ilk ayında başladığının kaydedildiğini belirtmektedir²³³. Aynı kaynağa göre, raporların tümünde, bu ilk sene okula 14 öğrenci alındığı söylenmektedir.

Taşkın da, Merkezi Türkiye Koleji'ni incelediği tez çalışmasında, Tıp Bölümü'nün eğitime başlama tarihi, öğrenci ve mezunlarının sayısı konusunda kaynaklarda çelişkiler olduğunu belirtmektedir. Taşkın şöyle diyor:

“Tıp Bölümü'nün açılış yılı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüş sahiplerinden Barlas, Kolej'in Tıp Bölümü'nün 3 Ocak 1876 yılında öğretime başladığını söylemekte, ancak başka bir eserinde ise bu tarihi 1877 yılının sonu olarak vermektedir. Kocabaşoğlu ise 1877 yılını vermekte ve bu ilk yılda 14 öğrencinin öğrenim gördüğünü belirtmektedir. Baytop da Kocabaşoğlu ile aynı görüşü paylaşarak, bölümün 1877 yılında 14 öğrenci ile eğitime başladığını yazmaktadır.”²³⁴

Johnson, Kolej müdürü Trowbridge'in Board idaresine yazdığı bir rapordan şu alıntıyı yapmıştır:

Tıp Bölümü için iki iyi uzman hocamız var ve sonuçta nihai hedefimize ulaşacağımıza eminiz. Daha önce aldıkları eğitimle, özellikle İngilizce bilgisi

---

²³¹ ibid. s.21

²³² Baytop, 2003, s.21

²³³ Barlas, U.,1968, s.129

²³⁴ Taşkın, 2007, s.158

açısından yeterli olan öğrencilere, tıp bilimi açısından temel ve vazgeçilmez olan dersler, önümüzdeki yılın (1878) Ekim ayından itibaren verilecektir²³⁵.

Merkezi Türkiye Koleji'nin Tıp Bölümüne sadece erkek öğrenciler alınıyordu. Okulun Tıp bölümü dört yıl, diş hekimliği ve eczacılık bölümleri üç yıl eğitim veriyor, Baytop'un belirttiğine göre, tıp, eczacılık ve dişçilik öğrencilerinin, çok sayıda ortak dersi bulunuyordu.

Uğurȯl Barlas ve Turhan Baytop'un, 1881-82 ders yılı için verdikleri tıp okulu müfredat programı, neredeyse tamamen örtüşmektedir. Bu müfredat programı, şöyleydi²³⁶:

1. Yıl: Anatomi, Botanik, Kimya, Pratik Anatomi, fizyoloji
2. Yıl: Anatomi (yoklamalı), Analitik kimya, Fizyoloji (tamamlanması ve yoklanması), Farmakoloji, Tedavi, Genel Patoloji, Pratik eczacılık, Klinik çalışması, Pratik anatomi
3. Yıl: Tıp pratiği, fizyoloji, teşhis, sindirim yolu hastalıkları, Dolaşım ve solunum organları, Cildiye (konuları değişik yıllarda öğretilir), Genel cerrahi, doğum (değişik yıllarda öğretilir), Klinik çalışması, Hastane çalışmaları, Pratik eczacılık
4. Yıl: Tıp pratiği, Humma ve ateşli hastalıklar, Sinir hastalıkları, Üreme organları ve idrar yolu hastalıkları, Batın cerrahisi (Barlas'ta karın içi organları olarak geçmektedir), Çocuk hastalıkları (değişik yıllarda öğretilir), Ameliyat cerrahisi (bu madde Baytop'ta yoktur), Göz ve kulak hastalıkları, Jinekoloji (değişik yıllarda öğretilir), Adli tıp, Klinik ve hastane pratiği.

Her sene sonunda, yıl sonu sınavları yapılıyor ve son sınıfı başarıyla tamamlayanlara, bir hastalık hakkında tez konusu veriliyordu. Tez sınavında başarılı olan öğrenciler, diploma almaya hak kazansa da, bu diplomayla, Osmanlı topraklarında hekimlik yapma hakkını kazanmış olmuyordu. Bu hakkı kazanabilmesi için, İstanbul'a giderek, oradaki tıp okulunda düzenlenen bir sınavdan geçmesi ve böylece, resmi onay

---

²³⁵ Johnson, 2008, s.21

²³⁶ Barlas, U., 1968, s.130

alması şarttı. Bu sınava, “Kollogyum Sınavı” adı veriliyordu²³⁷. 1848 yılında yürürlüğe giren bu sınavın amacı, yabancı ülkelerden diploma almış hekimlerin tıp bilgisinin ölçülmesi ve yeterliliklerine göre, Osmanlı topraklarında resmen çalışmalarına izin verilmesiydi. Sınavda, anatomi, doğum bilgisi, iç hastalıkları ve cerrahi klinikleri ve adli tıptan gelen hocalardan oluşan bir ekip, başka ülkelerden tıp diploması almış, Osmanlı ya da yabancı ülke vatandaşı hekim adaylarını değerlendiriyordu²³⁸. Osmanlı topraklarında açılan ve Osmanlı vatandaşlarının eğitim aldığı, ama Amerikalı Protestan misyonerler tarafından işletilen tıp okullarının mezunlarının da, bu sınava tabi tutulması, bunların diplomasının, bir yabancı ülke üniversitesi diplomasıyla eşdeğer sayıldığını göstermektedir. Aslında, bu durum normal sayılabilir, zira Osmanlı hükümetinin ya da, Mektebi Tıbbiye'nin eğitmen ve yönetici kadrosunun, bu tıp okullarının müfredatı, sınav sistemi vb üzerinde, herhangi bir kontrolü yoktu.

Diplomaların tanınması için, İstanbul'da sınavdan geçilmesi zorunluluğu, Fransa, ABD ve Osmanlı arasında ciddi diplomatik çekişmelere yol açmış, sonuçta konu, 1901 yılında Fransa ile, 1907 yılında ABD ile, ancak sadece Beyrut'taki tıp okulları açısından, anlaşmaya bağlanmıştı. 1901 sonrası, Fransız St. Joseph Kolejinin diplomasının tanınması süreci, bir raporda şöyle özetlenmektedir:

“Beyrut'taki tıp fakültemiz, gelişip büyümektedir. Müfredat ve sınavlar, Fransız Üniversitesi'yle aynıdır. Ancak, Fransa'da bütün yıla yayılan sınavlar, Beyrut'ta sadece yılda bir kez yapılır. Bunun nedeni, Fransız Cumhuriyeti ile, Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan bir anlaşmadır.

Beyrut Okulu'nin ilk yılında, sınavlar üniversitenin profesörlerinden oluşan bir jüri ve Fransız hükümetinin atadığı, bir Fransız Üniversitesinden gelen bir profesör tarafından yapılırdı. Bu sınav sonucu aday doktor ünvanını alsa da, bu diplomayla Fransa ya da kolonilerinde doktorluk yapamazdı. Osmanlı hükümeti de, bu uygulamadan cesaretlenerik, Üniversitemizin diplomasını tanımadı. Böylece, öğrencilere kıymetsiz kağıt parçaları verir hale düştük. Nihayetinde, büyükelçimiz Mösyö Konstans ve Osmanlı hükümeti arasında yapılan anlaşmalarla, Fransa Beyrut'taki fakültenin diplomasını bir Fransız

²³⁷ Yıldırım, N., 2010, s.262

²³⁸ *ibid.*

üniversitesiyle eş değer nitelikte tanıdı, Osmanlı hükümeti de aynı şeyi yaptı. Artık Beyrut'tan mezun doktorlar Fransa ve kolonilerinde ve bütün Osmanlı topraklarında doktorluk yapabiliyor.

Başka hiçbir yerde, böyle bir düzenleme yoktur. Şimdi, üç kısımdan oluşan bir jüri, sınavları yapıyor. Jüride Beyrut Üniversitesinin profesörleri, Fransa Üniversitesinden ve Eğitim Bakanlığında seçilmiş üç profesör ve Osmanlı hükümeti tarafından atanan, üç uzman var. Jüriye, Fransız delegasyonunun başkanı başkanlık ediyor. Her üç gruptan üç kişinin katılımıyla oluşan bu jüri, diplomaları veriyor”.²³⁹

Merkezi Türkiye Koleji'nin tıp bölümü, 1878-1888 arasındaki on yıllık varoluşu boyunca, diplomasının merkezi iktidar tarafından tanınmasını sağlayamamıştır. Ancak, merkezi iktidar ile fazla bir çekişme yaşamadan, bu on yılı tamamlamıştır. Bilinen tek sürtüşme, okul daha eğitime başlar başlamaz, yani 1878 yılında, Antepli Gregoryen Ermenilerden bir grubun, merkezi idareye, “mektepte kadavra üstünde eğitim yapılıyor” şeklinde ihbarda bulunmasına yaşanmıştır²⁴⁰. Fakat Antep halkının ileri gelenlerinin Antepli Maarif nazırı Münif Paşa'ya başvurması sayesinde, tıp bölümünün tekrar eğitime geçmesi sağlanmıştır. Bu esnada, Merkezi Türkiye Koleji'nin Board Mütevelli Heyeti, Avrupa ve Amerika'daki Tıp kolejlerinde yapılan kadavra uygulamasının Merkezi Türkiye koleji'nin Tıp Bölümü'nde de uygulanabilirliği konusunda şu kararları benimsemişlerdi: 1. Avrupa ve Amerika'da yapılan kadavra uygulamasındaki artışa üzüldüklerini belirterek, böyle bir uygulamanın insanların duygularını körleştirerek, insan kalbini acımasızlaştırdığını ileri sürmektedirler. 2. Merkezi Türkiye koleji'nin hem Hıristiyan kaynaklı hem de bilimsel yöntemlerle eğitim veren bir kurum olmasını amaçladığımız için, yerel Board yöneticilerinden bu konuda gerekli hassasiyeti göstermelerini istiyoruz²⁴¹

Kuruluşundan itibaren, okulda hem cerrahi, hem tıp eğitimi sunulmaktaydı ve Müslüman öğrenci olmamasına rağmen, tıp eğitiminin dili Türkçe'ydi²⁴². Bu nedenle,

---

²³⁹ Meyer, 1917, s.57-58

²⁴⁰ Stone, 1984, s.148

²⁴¹ Taşkın, 2007, s.160

²⁴² ibid. s.31

Rockefeller Vakfı'na sunulan, "Türkiye'de Tıp Eğitimi" Raporunda, okul, yerel dili eğitimde kullanmasıyla, "bir çeşit *Tuskegee*", yani bir çeşit deney merkezi olarak adlandırılmaktadır ve burada amacın, "olabilecek en geniş ölçüde yerel kültüre alan tanımak, ama aynı zamanda, öğrencileri kendi çevrelerinde daha iyi sosyal koşullar yaratacak şekilde eğitmek" olduğu belirtilmektedir²⁴³.

Tıp Bölümü'nde, bir yılda üç dönem üzerinden eğitim yapılmaktaydı. Üç buçuk ay süren bu dönemlerin sonunda, 15 günlük dinlenme tatilleri verilmekteydi. Her yıl üç dönem ders görülüyor ve 12 dönemlik öğrenim süresi bu şekilde dört yılda tamamlanıyordu. Diş hekimliği ve eczacılık bölümünün öğrenim süresi ise üç yıldır.²⁴⁴

Merkezi Türkiye Koleji'nin diploması, Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji, Paris Üniversitesi Hukuk Okulu, Genova Üniversitesi Tıp Okulu, Kolombiya Üniversitesi ve Yale Üniversitesi tarafından B. A. (lisans) derecesinde kabul edilmekteydi. Amerika'daki Teoloji okulları da, kolej diplomasını B. A. düzeyinde kabul etmişlerdir. Mezunlar, eğer beş yıl içinde kolejden mezun olmuş ve eğitimlerine devam etmek niyetindeyseler, Suriye Protestan Koleji Tıp Bölümü'ne yarı fiyatına kayıt yaptırabilmekteydiler. Antep'teki kolejin lise sınıflarından geçerek, Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin tıp bölümünde okumak isteyen öğrenciler de, okuldayken tıp ve eczacılık dersleri ile, üçüncü ve dördüncü sınıflarda Fransızca, Kimya, Latince dersleri almaktaydı. Öğrenciler, bu okula sınavsız girebiliyor ve indirimden yararlanıyordu.

1888 yılında, tüm Antep ve çevresinde kıtlık yaşanmaktaydı²⁴⁵. 1869'da açılan Süveyş Kanalı, önemli bir ticaret kenti olan Antep'te ekonomik canlılığı ciddi şekilde azaltmıştı. Hayatta kalma çabası içindeki aileler, zaten tıp diploması merkezi Osmanlı iktidarı tarafından tanınmayan okuldan çocuklarını aldı ve hem öğrencisi, hem geliri kuvvetle azalan, diğer bölümlere göre eğitim maliyetleri daha yüksek olan ve sürekli öğretmen sıkıntısı çeken tıp bölümü, 1888 yılında, Kolej müdürü Trowbridge'in öldüğü sene, kapatıldı²⁴⁶.

---

²⁴³ Meyer, 1917, s.31

²⁴⁴ ibid. s.141eyer,

²⁴⁵ Shepard Riggs, 1921, s.132

²⁴⁶ Johnson, 2008, s.28

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_trowbridge_tillman_c_0002

Müdür Trowbridge ve ailesi²⁴⁷

Rockefeller Vakfı'na ABCFM tarafından 1917'de sunulan Raporda, Merkezi Türkiye Koleji'nin tıp bölümünün Board kayıtlarında resmen kapatılmış olarak görünmediği, ancak eğitim faaliyetleriyle ilgili hiçbir veri bulunmadığı, tıp bölümünün karmaşalar yatıştıktan sonra yeniden açılacağı belirtilmektedir. Rapora göre, geçici olduğu düşünülen bu dönem boyunca, bölümün öğrencileri Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin (bugünkü Beyrut Amerikan Üniversitesi) tıp bölümüne aktarılmış ve buradaki normal okul ücretinin yarı fiyatına eğitim almışlardı²⁴⁸. Raporda kaydedildiğine göre,

²⁴⁷ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303710?width=807&height=1200&html=y>, Erişim tarihi: 5.11.2012

²⁴⁸ ibid. s.30

açık olduğu on yıl içinde, Merkezi Türkiye Koleji'nden, toplamda 20 öğrenci, pratisyen hekim (MD) unvanıyla mezun olmuştu²⁴⁹.

6.3. Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu Hocaları

1874 yılında Antep'e varan Dr. Norris, aslında kurulması umulan Tıp Bölümünde eğitim vermesi niyetiyle de Antep'e getirilmişti. Ancak mali zorluklarla donanım eksiklikleri, 1877 yılına varıldığında bile, projenin gerçekleştirilmesine izin vermiyordu. 1876 yılında, New York Üniversitesi'nden mezun olan, Dr. Karekin Hekimyan Sewny, tıp bölümünün ikinci eğitmeni olarak işe alındı.

1878 yılında Dr. Norris Edinburgh'a döndü ve New York Üniversitesi Tıp Okulu mezunu Dr. Karekyen Hekimyan Sewny, okulun tek eğitmeni olarak kaldı. 1880 yılında Dr. Cyrus Stevens Antep'e vardı. Stevens cerrahi ve obstetrik konularında ders verecekti. Kayseri'den gönderilen Dr. Myron Davis de, bu kadroya katılmıştı. Ancak, 1881 yılında Dr. Sewny görevinden istifa etti ve Dr. Davis görevinden uzaklaştırıldı. 1882 yılında Dr. Fred Shepard'ın Antep'e varması, fakültenin sürekliliği açısından belirleyici oldu. 1882-83 eğitim yılında yedi öğrencisi olan tıp bölümünde, Dr. Shepard ve Dr. Stevens ders veriyordu. 1884 yılında, Dr. Stevens görevinden ayrılarak, ülkesine döndü. Bu durumda, Dr. Shepard, Merkezi Türkiye Koleji mezunlarından Dr. Sumpad Gabrelyan ve okulda tıbbi botanik dersleri veren eşi Fanny Shepard ile beraber, eğitimi sürdürdü.

Zaman içinde, Dr. Shepard kendi öğrencileri arasından, okulda eğitim verecek kadar donanımlı mezunlar yetiştirmiştir. Merkezi Türkiye Koleji'nin tıp bölümünün önemli mezunları arasında, Halep'te bir hastane kuran Dr. Altunyan, Antep'te doktorluk yapmaya devam eden Dr. Habib Nazaryan ve hocası Dr. Shepard ile beraber, Shepard'ın ölümüne kadar hastanede çalışan ve kolejde fizik hocası olarak eğitim veren, cerrah Dr. Hovsep Bezciyan sayılabilir. Dr. Altunyan Halep'de o kadar başarılı bir hastane işletiyordu ki, Birinci Dünya Savaşı esnasında, bir Ermeni olmasına rağmen, Cemal Paşa onun hastanesini açık tutmasına ve idare etmesine izin vermişti. Dr. Habib Nazaryan, Antep'te Ermeni ve Türk cemaatleri arasında ilişkilerin dostane şekilde yürütmesine büyük katkıda bulunmuş, Dr. Shepard'ın yaz kamplarının çoğuna katılan bir

---

²⁴⁹ Meyer, 1917, s.30

dostu ve hastanede yardımcısı olarak hizmet etmiş, sonunda Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ordusu saflarında savaşırken can vermişti. Dr. Bezciyan, Antep'te eğitimini tamamladıktan sonra, Yale Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiş ve sonra Antep'e dönmüştü. Kapanışına dek Antep'teki Tıp Okulunun kadrosunda çalışan Dr. Bezciyan, Dr. Shepard'ın en yakın arkadaşlarından biriydi. 1920 yılında, Alice Shepard anılarını yazarken, Dr. Bezciyan halen Antep'teki hastanede çalışmaktaydı. Dr. Shepard hasta yatağındaiken ve sonunda, ölüirken de, Dr. Bezciyan ona bakmış ve yanında olmuştu.

Antep Amerikan Hastanesi girişi. 19. Yüzyıl sonu veya 20. Yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin edilen bu resimde kapı üzerinde Ermenice, “Bütün günahları affeden ve bütün hastalıklara şifa veren Allah'tır” yazmaktadır²⁵⁰

---

²⁵⁰ <http://www.saglikmerkezleri.net/detay.asp?id=120&firma=SEV%20AMER%DDKAN%20HASTANES%DD>, erişim tarihi: 10.12.2012

Antep Amerikan Hastanesi'nin kapısı. Harf devriminden sonra kapı üzerindeki Ermenice yazı Türkçe'ye çevrilmiştir ²⁵¹.

---

²⁵¹2che archive, <http://2che.me/post/13963004542>, erişim tarihi: 7.11.2012

7. ABCFM ANTEP AMERİKAN HASTANESİ

7.1. Antep Amerikan Hastanesi ve Burada Verilen Tıp Hizmetleri

Antep Amerikan Hastanesi, gereken mali kaynakların toplanmasında yaşanan zorluklar nedeniyle parça parça inşa edilerek, beş yılda tamamlanmıştır²⁵². 1878'de, Öksürük tepesinin üzerindeki, tıp bölümünün uygulamalı eğitim çalışmaları için kullanılan bir poliklinik, bir dispanser ve on kişilik bir erkekler koğuşu, ilerideki hastanenin nüvesini oluşturmuştur²⁵³. 1880 yılında, yurtdışından ve Kilikya Evanjelist Birliği'nden sağlanan bağışlarla, şimdiki SEV Amerikan Hastanesi kompleksinin doğu kanadını oluşturan bina tamamlandı ve burada halka tedavi hizmeti verilmeye ve eğitim faaliyetlerine başlandı. 1905 yılındaysa, İngiltereli bir bağışçı, Mrs. Marston, tarafından sağlanan bağışlarla, hastaneye ikinci bir bina eklenmiştir²⁵⁴.

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_2_17_7_first_bldg_0001

Antep Amerikan Hastanesi, Marston binası.²⁵⁵

²⁵² Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini yetiştirme Raporu, 1964, s.42

²⁵³ Shepard Riggs, A., 1920, s.34

²⁵⁴ Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini yetiştirme Raporu, 1964, s.42

²⁵⁵ Harvard University Library, Houghton Library,
<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303713?width=1200&height=1021&html=y>, erişim: 5.11. 2012

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_2_17_7_marston_bldg_0001

Antep Amerikan Hastanesi Marston binası, ön cephe.²⁵⁶

Tarihçi Brian Johnson, American Board'un Boston'daki arşivlerinde taradığı belgeler doğrultusunda, binanın 1880 sonbaharından itibaren tıp dersleri ve halka sağlık hizmeti sunmak için kullanıma açıldığı bilgisini vermektedir²⁵⁷. Prof. Dr. Turhan Baytop, hastanenin 1880 yılında yeni binasında çalışmaya başladığını not etse de, hastane'nin 1878 yılında hizmet vermeye başladığını belirtmekte, bu bilgiye kaynak olarak, Uğuroğlu Barlas'ın *Gaziantep Tıp Okulu Tarihi ve Azınlık Okulları* eserini ve Fanny Shepard'ın, *Missionary Herald* Dergisinde, hastaneyle ilgili yayınlanan bir makalesini göstermektedir²⁵⁸. Uğuroğlu Barlas ise, 1959 yılında, Gaziantep Kültür Dergisi'nde yayınlanan bir yazısında, hastanenin tamamlanması ve Kolej Tıbbiyesine bağlı bir klinik olarak faaliyete geçmesinin, 1886 yıllarının sonlarına doğru

²⁵⁶ Harvard University Library, Houghton Library,
<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303714?width=1200&height=1021&html=y>, erişim: 5.11.2012

²⁵⁷ Johnson, B., 2008, s.21

²⁵⁸ Baytop, T., 2008, s.25

gerçekleştiğini belirtmiştir²⁵⁹. Oysa, yine Uğuroğulları Barlas, Eylül ayında aynı dergide yazdığı bir başka yazıda, fakülte kliniği olarak kullanılan hastanede, 1882-1888 yılları arasında 56.599 hastaya parasız tedavi ve 4998 hastaya büyük ameliyat yapıldığını belirtmektedir²⁶⁰. Öte yandan, aynı derginin Aralık 1963 sayısında, Doktor Mecit Barlas, Amerikan Hastanesi'nin 1875 sıralarında tesis edildiğini ve şehirde fenni tıbbın böyle başladığını açıklamaktadır²⁶¹. Derginin Kasım 1963 sayısında basılan bir raporda ise, hastanenin kuruluş tarihi 1880 olarak kaydedilmiştir²⁶². Dr. Edip Kızıldağlı, derginin Ağustos 1963 sayısında basılan yazısında, hastanenin kuruluş tarihini 1876 olarak vermektedir²⁶³. Abdullah Çiftçi, Antep kentinin tarihini ele aldığı eserinde, bu tarihi 1879 olarak saptamıştır²⁶⁴. Gaziantep Amerikan Hastanesini Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği'nin kuruluşu dolayısıyla yapılan toplantının bir raporunda da, kuruluş tarihi 1879 olarak belirtilmiştir²⁶⁵. Yurt Ansiklopedisi'ndeki Gaziantep maddesinin "Sağlık" başlığı altında, Kentteki Amerikan Hastanesi'nin geçmişi, 1847'ye değin uzanır" denmektedir. Ansiklopedi, Hastane'nin tarihçesini şöyle nakletmektedir:

"Gaziantep halkına ve daha çok o tarihte kentte yaşayan geniş protestan Ermeni nüfusa ilk tıp hizmetini, 1847'de Amerikan asıllı bir Ermeni olan Azariah Smith sunmuştur. Dr. Smith, 1851'de ölene değin, hekimlikten çok misyonerlik yaptı. 1879'a değin iki Amerikalı hekim daha (Dr. A. Pratt ve Dr. D.Nutting) Gaziantep'te aynı işlevi gördü. 1880'de ABD'de toplanan bağışlarla Gaziantep'te bir hastane yapıldı. Gaziantep hastanesi 1888'e değin "Medical Department of the Central Turkey College" adı altında tıp eğitimi de verdi, buradan 21 hekim yetişti. Amerikan hastanesi, Gaziantep'teki üç özel hastaneden biridir. Öbürleri, Doktorlar ve Yılmaz Hastaneleridir"²⁶⁶.

---

²⁵⁹ Barlas, U, 1959, s.162

²⁶⁰ ibid, s.250

²⁶¹ Barlas, M., s.250

²⁶² "Gaziantep Vilayet Makamına Sunulan Beş Yıllık Kalkınma Planına göre Gaziantep'in Sağlık İhtiyaçlarını Belirten Rapor", 1963, s.252

²⁶³ Kızıldağlı, E.,1963, s.183

²⁶⁴ Çiftçi, E.A., 2009, s. 155

²⁶⁵ "Gaziantep Amerikan Hastanesi", *Gaziantep Kültür Aylık Bilgi ve Fikir Dergisi*, Cilt 7, Sayı 74, Şubat 1964, s.42

²⁶⁶ Yurt AnsiklopedisiTürkiye İl, İl: Dünü, Bugünü, Yarını; 1982, s.3032

Görüldüğü gibi, Amerikan hastanesi üstüne yazılmış bu ansiklopedi maddesinde de, ciddi karışıklıklar vardır. Azariah Smith'in Ermeni kökenli olduğuna dair, hiçbir veriye rastlanmamıştır. Smith kente geldiğinde, doğal olarak, burada ciddi bir Protestan Ermeni nüfusu yoktu, bu nüfus misyoner çalışmalarıyla oluşturuldu. Tıp eğitiminin başlaması, Amerikan Hastanesi'nin kurulmasından önceydi ve hastane, fakültenin eğitim hastanesi olarak kuruldu.

Bu çalışmada, İstanbul'daki American Board arşivlerinin müdürü Brian Johnson'un verdiği, 1880 sonbaharı tarihi, hastanenin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir²⁶⁷. Burada, misyonerlerin tıp hizmetlerinin, daha laik ve tıbbın daha fazla alanında iş göreceği şekilde seyreden, özellikle halk sağlığı ve koruyucu tıp hizmetlerinin giderek daha önemsendiği, düz bir gelişme çizgisi olduğunu söyleyebiliriz.

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_trowbridge_tillman_c_0003

Antep Amerikan Hastanesi'nde bir hasta koğuşu.²⁶⁸

²⁶⁷ Johnson, 2008, s.21

²⁶⁸ Harvard University Library, Houghton Library,

10 Ekim 1882 tarihinde eşi Fanny ile beraber Antep'e varan Dr. Shepard, varışından itibaren tıp okulunda ve hastanede belirleyici rol oynamıştır. Kadın hastalara ev ziyaretleri yapan eşi Fanny ve tıp okulu mezunlarından Dr. Sumpad Gabrielyan ile beraber, Dr. Shepard hem okuldaki dersleri, hem hastanedeki hizmetleri sürdürmeyi başarmıştı. Barlas'a göre, 1882 ile 1888 arasında, Amerikan hastanesinde, 56.599 hastaya ücretsiz tedavi verildi ve hastanede 4998 ameliyat yapıldı²⁶⁹. Johnson'a göre, 1884-85 yılında, haftada üç kez halka açılan kliniklerde 2000 hasta ayakta tedavi edildi ve Dr. Shepard, kendi notlarına göre, ders vermediği ve hastanede hasta bakmadığı zamanlarda, özel hastalarına ev ziyaretleri yapıyor ve cerrahi müdahalelerde bulunuyordu²⁷⁰.

1885 yılında, hastanenin doğu kanadı inşa edildi ve 30 yataklık bir koğuş böylece kazanılmış oldu. Londra'dan bir bağışçının katkılarıyla yapılan inşaat çalışmaları tam zamanında gelmişti, çünkü 1888'den itibaren, bölgede ciddi bir kıtlık, salgın hastalık ve kuraklı dalgası baş gösterecekti²⁷¹.

1888 yılında, Antep ve çevresinde kuraklık, çekirge istilası, hastalık ve kıtlık sonucu ciddi sayıda ölüm ve göç görüldü. Ailelerin çoğu, çocuklarını Amerikan Koleji'nden aldı ve öğrencilerin kalanları da, eğitim ücretlerini ödeyemez oldu. Dr. Trowbridge'in ölümünden bir yıl sonra, 1888 yılında, Tıp Okulu yeni öğrenci kaydetmeyi durdurdu. 1892 yılında tıp bölümü Beyrut'a nakledildi. Bu döneme kadar diploma verilen öğrencilerin bir kısmı ABD'ye giderek doktorluk yaparken²⁷², örn. Habib Nazaryan Antep'te kalarak, Amerikan hastanesi'nde hizmet verdi ve Dr. Asador Altunyan, Halep'te bir hastane açtı ve 1. Dünya Savaşı'nda büyük fayda gösterdi²⁷³.

Antep'teki Tıp Okulunun öğrencileri, hastanede doktorluk yapmışlardı. Bunu, American Board kayıtlarından ve Alice Shepard Riggs'in notlarından takip

---

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303711?width=1200&height=716&html=y>, erişim: 5.11.2012

²⁶⁹ Barlas, 1959, s.163

²⁷⁰ ibid.

²⁷¹ Johnson, B., 2008, s.26

²⁷² Aslında, Osmanlı hükümeti okulun kapatıldığı bu tarihe kadar, tıp okulu'nin verdiği diplomayı doğrudan tanımayı reddetmişti ve mezunlar, yabancı doktorların ve yurtdışında tıp eğitimi almış Osmanlı vatandaşlarının geçmek zorunda olduğu sınavları vererek, çalışmaya hak kazanıyordu. Bu dönemde, Tıbbiye-i Şahane ve Kahire Tıp Okulu dışında, diploması doğrudan kabul edilen bir tıp okulu bulunmamaktaydı.

²⁷³ ibid. s.28

edebiliyoruz. Amerikan doktorların yanı sıra, hastanede çalışan Ermeni doktorlar vardı ve bunların çoğu, sadece sayılar olarak kayıtlara geçmiştir. Bunlar da, büyük olasılıkla ağırlıklı olarak Antep Tıp Okulu mezunlarıydı ve pratik eğitimlere katılmışlardı. Ancak, bu konuda, elimizde net bilgiler bulunmamaktadır.

Americu Fuller'ın ardından Antep Amerikan Hastanesi'nin ve Tıp Okulu'nun idaresine getirilen Dr. Shepard, Beyrut'a taşınmayı reddetti ve Antep'te kalarak, otuz yıl sürecek hastane yöneticiliğine başladı²⁰⁷. Uğur Barlas ve Amerikan Hastanesini yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneğinin kuruluş raporu²⁷⁴, Dr. Shepard'ı hastanenin ilk müdürü olarak kaydetmektedir ve gerçekten de, Antep'te yaptığımız görüşmelerden de anlaşıldığı gibi, Amerikan Hastanesinin erken dönemleri, Dr. Shepard'ın kişiliğiyle oldukça özdeşleşmiş gibi görünmektedir.

Merkezi Türkiye Koleji Beyrut'a taşındıktan sonra, Dr. Shepard Antep'te cerrah ve hekim olarak çalışmaya devam etti. Onun döneminde, Dr. Sarkis cerrahi kliniğinin başındaydı ve Dr. Martin Shepard'ın asistanlığını yapmaktaydı.

1889'dan itibaren hastanenin idaresini devralan Dr. Shepard, 1899 yılında 32 yatağı olan hastaneye gelir sağlamak için, özel hekimlik yaparak, para kazanıyordu. Dr. Shepard'ın özel hastalarından aldığı ücretler, yıllık gelirin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktaydı²⁷⁵. Fakirlere ücretsiz tedavi, ilaç ve gıda yardımı yapılıyordu²⁷⁶. Yoğun zamanlarda Dr. Shepard günde altı ila on ameliyat yapıyordu ve göz hastalıkları bölgede özellikle yaygın olduğundan, göz ameliyatlarında beceri kazanmıştı. Baytop, daha yaşlı dönemlerinde Dr. Shepard'ın sadece zor vakaları ameliyat ettiğini, basit vakaları yerel doktorlara bıraktığını kaydetmiştir

1890 yılından itibaren hastaneye kadın hasta alınabildiğinden, eskiden kadınlara ev ziyaretleri yapan Dr. Fanny Shepard hastane çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1890'da, yeni bir kanadın inşası, koğuşlara 20 yatak eklenebilmesini mümkün kılmıştı ve artık, kadınlar için de bir koğuş vardı²⁷⁷. Dr. Fanny Shepard, 1893 yılında ebe Caroline Hamilton gelene kadar, kadın hastalarla ilgilendi. Daha sonra, Hamilton iki kadın

---

²⁷⁴ Barlas, U., 1959, s.162

²⁷⁵ ibid. s.26

²⁷⁶ Goodsell, F., 1916, s.5-31

²⁷⁷ Shepard Riggs, 1920, s.71

koşu bulunan hastanenin kadın bölümünün idarecisi oldu. Fanny Shepard, 1893 yılında, kendini tamamen misyonerlik çalışmalarına ve Antep'te örgütlediği kadınların dantel işi ürünlerini ABD'ye pazarlama faaliyetlerine vermek üzere, tıbbi çalışmalardan çekildi²⁷⁸.

1890 yılında, hastanenin 20 yatağı vardı, 2145 hastaya ayakta tedavi veriliyordu ve toplamda, 10.272 tedavi sağlanmıştı²⁷⁹. 1890 yılında, Dr. Shepard eskimiş cerrahi alet ve donanımın yenilenmesi için Board'a bir çağrıda bulundu, ayrıca sterilizatör, röntgen cihazı, bebek inkübatörü, ilaç, gıda ve yatak malzemesi için de, sürekli destek aranıyordu. Üstelik, köylerden gelen hastalara, bazen tedavileri bittikten sonra bile, maddi destek sağlamak ve dönüş yolu için yanlarına yiyecek, örtüler ve biraz para vermek gerekebiliyordu²⁸⁰.

1890 yılında, eski müdür Tillman Trowbridge'in hemşirelik eğitimi almış kızı Elizabeth Trowbridge, hastanede çalışmaya başladı. Johnson'a göre, o zamana kadar bu hastanede çalışan tüm hemşireler İngiliz kökenliydi ve Trowbridge, burada çalışan ilk Amerikalı hemşire oldu²⁸¹.

1900 yılında toplam 20.000 tedavi gerçekleştirilmiş, hastaneye 3000 hasta başvurmuştu²⁸². 1905 yılında, Anne Marston'un vasiyeti yoluyla alınan fonlar sayesinde, bir dispanser, erkek ve kadın klinikleri, göz hastalıkları ünitesi ve ayakta hastalara cerrahi müdahaleler için bir ameliyat salonu içeren, iki katlı bir bina (*Marston Building*) inşa edildi²⁸³. Baytop'un kaydettiğine göre, Dr. Shepard'ın on aylık çalışma raporunda, hastanenin 32 yatağı olduğu, 1900 yılında 3112 yerni vakanın tedavi edildiği, 20.525 hasta ziyareti yapıldığı, Caroline Hamilton'un kadınlar kliniğinde 795 yeni vaka tedavi ettiği, 2002 hasta ziyareti yaptığı ve toplamda, 43.311 hastanın tedavi edildiği yazılmıştı²⁸⁴.

---

²⁷⁸ ibid.

²⁷⁹ Johnson, 2008, s.31

²⁸⁰ ibid., s.32

²⁸¹ ibid., s.33

²⁸² Johnson, 2008, s.31

²⁸³ ibid. s.32 (Baytop bu binanın inşa tarihini 1906 olarak vermektedir)

²⁸⁴ Baytop, T., 2003, s.27

1904 yılının hastane raporuna göre, dispanser hariç, 38.000 hastaya bakılmıştı ve hastane mevcut hasta yükünü karşılayamıyordu, 20 yeni yatağa ihtiyaç vardı²⁸⁵. Shepard, 1906 yılı çalışma raporunda, o yıl 6144 hasta tedavi edildiğini ve 605 önemli ameliyat yapıldığını yazmıştı²⁸⁶. 1906 yılında Dr. Shepard'ın raporunda belirttiğine göre, hastanenin yeni bir ameliyat odasına, anestezi ve sterilizasyon işlemleri için odalara ihtiyacı vardı ve ellerindeki küçük kadro ve yetersiz imkanlar dolayısıyla, yaz sıcaklarında koğuşları kapamak zorunda kalıyor, sadece acil vakalar için bir koğuşu açık tutuyorlardı. Shepard, 1906 yılında 6.144 hastanın tedavi edildiğini, 605 önemli ameliyat yapıldığını kaydetmişti.

A.Shepard Riggs, hastaneye gelen çok sayıdaki göz vakalarına rağmen, muayeneler için bir karanlık odanın bulunmayışı, röntgen cihazı, sistoskop gibi teşhis aletlerinin eksikliği, küçük bir dolap boyutlarındaki bakteriyoloji laboratuvarının yetersizliği, bulaşıcı hastalık ve tüberküloz taşıyanların izole edilebileceği ayrı bir koğuşun bulunmayışı gibi eksikliklere rağmen, hastaneye talebin sürekli arttığını belirtmektedir²⁸⁷. Giderek daha geniş bir alandan hastaların gelmesiyle, hem operasyon vakaları zorlaşmış ve çeşitlenmiş, hem de hasta yakınlarının barındırılması bir sorun haline gelmeye başlamıştı. Özellikle Mart ve Nisan aylarında tedavilerin ve ameliyatların daha başarılı sonuç verdiği inandırıldığından ve bu aylarda yollar daha kolay ve kuru olduğundan, baharda büyük bir hasta akını yaşanıyordu. Hastaların, ameliyat sıraları gelene kadar, haftalarca beklemesi gerekebiliyordu. Bu nedenle, 1907 yılında, Alice Shepard'ın deyişiyle, "bazı arkadaşların cömertliği sayesinde", hastanenin arkasına, hasta yakınlarının ve operasyon sırası bekleyen hastaların barınması için, dört odalı bir misafirhane inşa edildi²⁸⁸. Bu misafirhaneye ek olarak, kısa süre sonra, bir aşevi açıldı. Korkunç bir kışın yaşandığı 1910-11 senesinde, buradan 280 insan beslenmiş ve 12.750 öğün yemek dağıtılmıştı²⁸⁹.

---

²⁸⁵ ibid.

²⁸⁶ ibid.

²⁸⁷ Shepard Riggs, A., 1920, s.71-73

²⁸⁸ ibid.

²⁸⁹ ibid.

1908 yılında, Dr. Fanny ve Frank Shepard'ın Antep'e gelişinin 25. Yılı şerefine düzenlenen etkinlikte, 200 lira kadar altın para toplandı ve bu parayla hastaneye yeni bir pavyon eklendi. Dr. Merill Amerika'ya döndü ve onun yerine, Haçin'e tayin edilen Doktor Goodsell ve eşi, Antep'e atandı²⁹⁰. Uğuroğlu Barlas'ın verdiği bilgilere göre, 1908 senesinde Alice Brewer new York'tan Antep'e gelerek, Miss Trowbridge'in yerini amış ve hastanenin başhemşiresi olmuştu. Aynı sene, Dr. Jewart ve eşi, Diyarbakır'da bir hastane açmak üzere Anadolu'ya gelmişler, bir dönem Antep'te kalarak, Türkçe öğrenmiş ve halkın yaşayışı, kültürü hakkında eğitim almışlardır²⁹¹. Aynı şekilde, eğitim almak için Antep'e gelen Dr. Goodsell ve eşi ise, aslında Hacın'a doğru yola devam etmeleri gerekirken, bay Merrill'in emekli olmasıyla, Antep'e atanmışlar, burada kalmışlardı²⁹².

1909-1910 çalışma raporunda, hastanede iki Amerikalı hekim (Dr. Shepard ve Dr. Hamilton), üç Ermeni hekim, iki Amerikalı hemşire ve bir diplomalı Ermeni eczacı olduğu kaydedilmişti. Yatak sayısı 42 idi, ameliyat sayısı 460 ile 480; yıllık tedavi edilen sayısı 3500 ile 5200 arasında değişiyordu²⁹³. U. Barlas'ın verdiği sayılara göre, 1910 yılını takip eden yıllarda yapılan 42.693 müdahalenin 462'si büyük ameliyat, 131'i göz, 67'si mide ve 63'ü kemik ameliyatlarıydı, ameliyatların dokuzu ölümle sonuçlanmıştı. Tıbbi müdahalelerin 185'i, Türk hastalara yapılmıştı²⁹⁴.

1912 yılına gelindiğinde, hastane gelirinin dörtte üçünü ücret ve yerel bağışlardan sağlayabilir hale gelmişti²⁹⁵. 1911-12 raporuna göre, hastane kadrosunda yine Shepard ve Hamilton olmak üzere iki Amerikalı hekim, üç Ermeni doktor, bir müdür, bir Amerikalı başhemşire (Miss Brewer), yerli halktan yardımcıları (bir eczacı, bir papaz, altı hemşire, bir ahçı, bir kapıcı ve diğer hizmetliler) vardı²⁹⁶. Ev ziyaretlerinde ve ayakta bakılan hasta sayısı 54.208 idi. 394 hastaya yatılı, 5492 hastaya

---

²⁹⁰ Barlas, 1971, s.31

²⁹¹ Barlas, U., 1970, s.10

²⁹² ibid.

²⁹³ ibid.

²⁹⁴ ibid.

²⁹⁵ Johnson, 2008, s.32

²⁹⁶ Baytop, 2003, s.29

ayakta tedavi verilmişti ve eczanede yaklaşık 20.000 reçete hazırlanmıştı²⁹⁷. Bu dönemde 42.693 tıbbi müdahale yapılmıştı. Bunların 462'si büyük ameliyat, 131'i göz, 67'si mide ve 63'ü kemik ameliyatıydı. Ameliyatların dokuzu ölümle sonuçlanmıştı. Yataklı tedavi gören 394 hastanın da, 167'si Müslüman, 13'ü Yahudi, 140'ı Gregoryen Ermeni, 46'si Protestan Ermeniydi²⁹⁸

1914 yılında Fanny Shepard'ın kızkardeşi Lucy Andrews'ın bağışlarıyla, batı kanadında bir ek daha yapılarak, 30 yataklık koğuş alanı ve bir ameliyat salonu daha kazanıldı²⁹⁹. Ancak, daha sonra, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Türkiye'deki American Board haznedarı William Peet, Dr. Shepard'dan, Antep Amerikan Hastanesi'ni Osmanlı Ordusu'nun hizmetine teslim etmesini talep etti ve 1915 yılında, hastanedeki 47 yatak, askeri vakalara tesis edildi³⁰⁰.

1915 yılında, Antep'te bir tifüs salgını patlak verdi ve 18 Aralıkta, Dr. Shepard da, bu hastalığın kurbanları arasına katıldı. Bu durumda, hastaneyi yönetme görevi onun yardımcısı Dr. Hovsep Bezirciyan'a kalmıştı. Doktorlar, poliklinikte sivil hastaların ve koğuşlardaki askeri hastaların bakımıyla, ağır bir yükün altındaydı. Aynı yıl, yine tifüse yaklanan Dr. Caroline Hamilton, büyük bir dirençle hastalığı yendi ve onun yerine reçetelerini yazan bir yerli doktorun desteğiyle, kadınlar için ev ziyareti ve poliklinik çalışmalarına devam etti.

1917 yılında, hastane tamamen askeri kullanıma ayrıldı. Dr. Hamilton, hastanenin yanındaki evinde, haftanın üç günü kadın hastalara poliklinik hizmeti vermeye devam ediyordu. Aralık 1918'de, Antep'in İngilizlerce işgali başladı ve İngiliz askerleri, Merkezi Türkiye Koleji'nin binalarını, ana karargahları olarak kullanmayı seçtiler. İngilizler, hastaneyi de, Amerikalı misyoner kadrosuna geri teslim etti.

1919 yılında, hastane içinde Ermeni öksüzleri için bir yurt açıldı³⁰¹. Ayrıca, Miss Forman'ın yine hastaneye bağlı çalışan bir kız çocuk yetimhanesi bulunmakta ve 350

---

²⁹⁷ ibid. (Baytop bu bilgiler için Mary Alice Shepard'ın *Doctor's care: Medical Mission in Turkey* 1970 eserini kaynak göstermiştir)

²⁹⁸ Johnson, 2008, s.40-41

²⁹⁹ Johnson, 2008, s.33

³⁰⁰ ibid. s.34

³⁰¹ Barlas, U., 1971, s.32

kızı barındırmaktaydı. Bu dönemde, Amerikalı misyoner hanımlar tarafından işletilen ve toplamda 3410 çocuk ve dantel dokuyan 1000 kadını barındıran, dört adet sığınma evi bulunmaktaydı ve 1920 yılında, Antep savaşı sırasında kapanan bu yurtlardaki sığınmacıların hepsi, Kızılhaç tarafından ABD'ye gönderilmişti. Eylül 1919'a kadar hastaneyi idare eden Dr. Dewey, bu tarihte idareyi American Board tarafından ABD'den gönderilen Dr. Lorrin Shepard'a devretti³⁰².

1919 yılında, Fransız ordusu kenti İngiliz ordusundan devraldı ve Fransızlar Amerikan okulunu kuvvetle korunan idari merkezleri yaptılar. Amerikan hastanesi ise, Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesine (*Near East Relief, NER*) devredildi ve hastane bölgedeki her türlü kökenden savaş kurbanlarına hizmet vermekle görevlendirildi Dr. Lorrin Shepard ilk iş olarak, *Near East Relief* kaynaklarından para buldu ve babasının 1914 yılında inşasına başladığı batı kanadını tamamlayarak, 1919 yılında hizmete açtı. Lorrin Shepard, Antep'te doğup büyümüş ve tıp eğitimini almak üzere ABD'ye gitmişti. Antep Amerikan Hastanesi'nde 1919 ile 1925 yılları arasında çalıştıktan sonra, 1927 yılında, T.C. Sağlık Bakanı'nın referansı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün izniyle, İstanbul'daki Amiral Bristol Amerikan Hastanesi'nin başhekimisi olarak atandı ve kariyerinin tümünü de, bu hastanenin müdürü olarak geçirdi³⁰³.

1920 yılının Nisan ayında, Antep muharebesi başladı. 25 Nisan'da, Türk ordusunun top atışlarından biri hastaneye isabet etti³⁰⁴. 26 Ağustosta, baba Dr. Shepard Antep'i terk ederek, Lübnan'a gitti. Amerikan hastanesi, artık sadece Fransız ve Ermeni yaralılara hizmet veriyordu. Uğuroğlu Barlas, hastanenin Fransızlar tarafından 75'lik toplarla ve makineli tüfeklerle donatıldığını, buradan kentlin Türklerin yoğun yaşadığı kesimlerine ateş edildiğini belirtiyor. 1920'de, Antep muharebesi dolayısıyla hastaneye atılan toplar, bir Ermeni hastabakıcının ölmesine, birinin de, yaralanmasına neden olmuştu³⁰⁵.

1921 yılının Şubat ayında, kuşatılan kentte açlığa yenik düşen Antep halkı, Fransız işgalcilere teslim oldu. Fakat Fransızlar 1921 yılının sonlarına doğru, Antep'ten

---

³⁰² ibid.

³⁰³ Baytop, T., 2008, s.67

³⁰⁴ Johnson, 2008, s.41

³⁰⁵ Barlas, U., 1970, s.16

ve tüm Güney Anadolu'dan çekildi ve Amerikan Hastanesini, yeniden Amerikalılar devraldı. Hastane yeniden Near East Relief idaresine geçti ve bu komite de, idareyi Merkezi Türkiye Koleji'nin idaresine teslim ederek, kentteki çalışmalarını sonlandırdı. 1921 senesinde, Dübük tepesini ağaçlandırma çalışmalarıyla, Antep'te büyük izler bırakan hastane müdürü bay Isley, Antep'e gelmiş ve hastanede yöneticilik çalışmasına başlamıştı³⁰⁶.

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_1_isely_merrill_0001

Antep Amerikan Hastanesi'nin, 1921-1961 yıllarında 40 yıl müdürlüğünü yapan Merrill Isley ve ailesi, Antep Amerikan Hastanesi arazisindeki evlerinde³⁰⁷

1922 yılında, Anadolu'daki bağımsızlık savaşının başarıya ulaştığı kesinleşmişti. İşgal güçlerinin tamamen ülkeden çekilmesi ve Ekim 1923'de laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Antep Amerikan Hastanesi'nde de her türlü dini hizmet, dini simge ve etkinlik yasaklandı³⁰⁸. Fransızların çekilmesiyle beraber, Hristiyan nüfusun büyük kısmı özellikle Suriye'ye doğru göç etmeye başladı. Bu şartlar altında,

³⁰⁶ Gaziantep Amerikan hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporu, 1964, s.42

³⁰⁷ Harvard University Library, Houghton Library,

<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/7303695?width=1200&height=708&html=y>, erişim tarihi: 11.12.2012

³⁰⁸ Gaziantep Amerikan hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporu, 1964, s.42

Antep Amerikan Hastanesi'ne başvuran nüfus da artık büyük oranda Türk ve Müslümanlardan oluşmaya başladı. Aralık 1921- Temmuz 1922 arasında, hastane tarihinde ilk defa, Müslüman hastaların sayısı, Hıristiyan hasta sayısını geçti. 1923 yılında, hastaların %96'sını Müslümanlar oluşturuyordu³⁰⁹.

1930 yılına gelindiğinde, Merrill Isely, Gaziantep'teki Amerikan misyoner kurumlarının nihayet savaştan önce sahip oldukları etki, yardım ve güven ortamına kavuştuğunu yazmaktaydı. Artık laik bir sağlık kurumuna dönüşen Amerikan Hastanesinin, 1960 yılında American Board kurumunun kapatılmasından etkilenmemesi de, belki bu iyi etkileşime bağlıydı. American Board'un kapatılmasıyla, hastane Türkiye'deki kurumların idaresini devralan "Dünya Cemaatleri Birleşik Kilise Kurumu" (*United Church Board for World Ministries*) idaresinde çalışmaya başladı. Zaten 1930'ların başlarından itibaren Amerika'yı ve sonra bütün dünyayı sarsan büyük buhran dolayısıyla, American Board yatırımları yaklaşık yarı yarıya azalmıştı ve Türkiye'de açık kalan tek Amerikan Protestan sağlık kurumu, Antep Amerikan Hastanesi oldu. Bu dönemde, Adana, Talas ve Merzifon'daki hastane ve sağlık merkezleri kapatıldı. Ancak, Antep'teki örnek çiftlik ve tarım okulu deneyi aynı derecede başarılı olmadı. Çiftlik 1934'de kapatıldı ve arazi 1936 yılında Türkiye hükümetine satıldı.

40'lı yıllardan itibaren, Antep Amerikan hastanesi'nin kurumsal kimliğini belirleyen, hemşirelik eğitimi faaliyetleri, halk sağlığı çalışmaları ve yerel halk arasında modern tıp bilincini geliştirmeye yönelik kampanyalar olmuştur. Antep Amerikan Hastanesi, gerçekten de, Cumhuriyet sonrası, laik bir hastane olarak hizmet vermişti. Ancak, buna rağmen, karamacı gütmeyen bir vakıf hastanesi olma niteliğini kaybetmemişti. Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği'nin kuruluşu dolayısıyla, 1964 yılının Şubat yapılan toplantıda sunulan bilgilere göre, 1940-58 yılları arasında hastane 800 bin lira zarar etmiş, ancak bu para American Board tarafından karşılanmıştı³¹⁰. Yine 1959-1963 arasında hastane 1 milyon 200 bin lira zarar etmiş, American Board bu dönemde de, zararı

---

³⁰⁹ ibid.

³¹⁰ Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporu, 1964, s.42

karşılamaştı³¹¹.Bahsedilen dönemde, Türkiye’de American Board’un açık kalmış kurumları olaak, raporda şunlar sıralanıyordu:

- a) Üsküdar Amerikan Kız Koleji
- b) İzmir Amerikan Kız Koleji
- c) Talas Amerikan Koleji
- d) Tarsus Amerikan Koleji
- e) Gaziantep Amerikan Hastanesi

1963 yılında, ana-çocuk sağlığı konusunda özellikle kırsal kesimden genç kadınlara eğitim vermek amacıyla, bir "İyi Bebek Kliniği" açılmıştı³¹². 1964 yılında sunulan rapora göre, bu dönemde Amerikan Hastanesi fakir hastalara her sene 40-55 bin lira arasındaki bir bütçeyle yardımda bulunuyordu. 49 yataklı hastanede, her bir yatağın günlük masrafı 38 liraydı ve koşullarda bir yatak ücreti, 20 lira olarak belirlenmişti. Özel odalarda yatak fiyatları, 30 ile 40 lira arasında değişiyordu. Hastanenin yıllık masrafı 800 bin lirayken, yıllık geliri 500 ila 550 bin lira arasında kalıyordu. Hastanede, doktorlar hariç 79 kişi çalışmaktaydı. Hastane ayrıca, hemşire yetiştiriyordu ve 1964 yılına kadar 27 hemşireyi mezun etmişti. Hastanede halen 16 öğrenci, hemşirelik eğitimi alıyordu. Yetiştirilen her bir hemşire için, hastane 7 bin lira sarf etmekteydi³¹³.

Zaman içinde, hem idari kadro, hem hizmet veren tıp ekibi içinde, Türkiyeli uzmanların sayısı ağır basmaya ve A. B.D'den gelen mali destek azalmaya başladı. Nihayetinde, 1997 yılında, hastane idaresi ve kontrolü tamamen yerli bir Vakıf olan Sağlık ve Eğitim Vakfı'na (SEV) devredildi. 1968’de, American Board okullarının mezunları tarafından kurulan SEV, 2000 yılında Türkiye Hükümetinden, Antep Amerikan hastanesini işletme ruhsatını aldı ve bu zamandan beri, hastanenin idaresi bu Vakıf tarafından yürütülmektedir. Amerika ile olan ilişki özellikle çeşitli halk sağlığı

---

³¹¹ ibid.

³¹² Johnson, B., 2008, s.71

³¹³ Gaziantep Amerikan Hastanesi’ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporu, 1964, s.42

projelerinde Amerikan kökenli hayır kurumlarıyla işletilen bağlarla sınırlı kalmaktadır ve artık ABD'den hiçbir doğrudan mali destek alınmamaktadır³¹⁴.

2007 yılı kayıtlarına göre, Antep Amerikan Hastanesi'nin 60 yataklı kapasitesi, 36 doktoru ve 300 kişilik bir kadrosu vardır²⁴⁹. Ayrıca, 1997 yılında, Türkiye'nin oran olarak en fazla diyabet hastasının bulunduğu Antep kentinde, yılda 12.000 hastaya hizmet veren bir diyabet merkezi kurulmuştur.

7.2. Antep Amerikan Hastanesi'nde Çalışan Kadınlar ve Kadın Hastalar

Bülent Çukurova, "XIX. Yüzyılda Anadolu'da Aile ve Toplumda Kadının Statüsü (Antep İli Örneği)" başlıklı çalışmasında, 19. Yüzyılda Antep'te, özellikle Müslüman kadınların sosyal statüsünde bir kötüleşme olduğuna değinmektedir. Çukurova, şöyle diyor:

“1868'lerde nüfusu 16.009 olan ve Halep Sancak Merkezi'ne bağlı olan Antep'te % 67,4'ü Müslüman, % 30,8'i Hıristiyan, % 1,8'i ise Musevi halk yaşamaktadır. Şeriye sicillerindeki terekeden elde edilen bilgilere göre, Müslüman toplum içerisinde aile ve toplumda kadının miras listelerinde oranı daha önceki yıllarda % 32 iken 1856-1908 arasında bu oran % 21,5'lara düşmektedir. Bu durum Müslüman kadının aile ve toplum içindeki statüsünün zamanla değerini kaybetmeye başladığının göstergesidir.”³¹⁵

Ancak aynı makalade, Antep Amerikan Hastanesi'nin, 19. yüzyılda Antepli kadınların toplum yaşamına sosyo-ekonomik katılımının en önemli araçlarından biri olduğuna, şu şekilde değinilmektedir:

“1880 yılında açılan Antep Amerikan Hastanesi'ne, Dr. Azariah Smith anısına başlanmış, halkın ileri gelen Müslüman ve Hıristiyan zenginleri aracılığıyla hastane tamamlanmıştır. Burada ilk kez kadın doktorlar çalışmaya başlamış, kadınlar sağlık eğitimi almıştır. Başlangıçta yalnız azınlıklar sağlık hizmeti alırken, daha sonraları kadın hastaları, kadın doktorların muayene ve tedavi etmesi koşuluyla Müslüman kadınların da kontrolüne izin verilmiştir (1886).”

³¹⁴ 2011 Temmuz ayında, Antep Amerikan hastanesi Halkla İlişkiler birimiyle yapılan mülakat sonucu alınan bilgi.

³¹⁵ Çukurova, B., 2007, s.128-133

Antep'te, XX. yüzyıl başlarından itibaren, kadınlar kent yönetiminde de görev almaya başlamıştır. Örneğin azınlık kontenjanı içinde Belediye Meclisi'nde Anastas Kaloyani görev yapmış, 1905'te Hafize Hanım, 1906'da Nurisa Hanım Belediye meclis üyeliği görevinde bulunmuştur³¹⁶.

Makalede de, hastanenin sadece kadınların da tedavi ve hastane hizmetleri alabileceği bir kurum olmakla kalmayıp, onların toplumsal konumunu ve rolünü değiştirecek şekilde çalışmalar yaptığı ima edilmektedir. Burada, Amerikan hastanesinin 1) Hastanede çalışan Dr. Hamilton, Fanny Shepard, Hemşire Alice Bewer gibi kadınların sunduğu farklı rol modeli 2) Hastanede verilen pratik ebelik eğitimi ve daha sonra formel bir nitelik de kazanan hemşirelik eğitimi, yoluyla genç kız ve kadınların meslek sahibi yapılması, mezunların örneği sayesinde, kadınların çalışmasının belli bir saygınlık kazanması 3) 1888 kıtlığında Fanny Shepard'ın başlattığı ve düşük gelirli kadınların elişleriyle ev ekonomisine katkıda bulunmasını sağlayan "hastane işi" dantel üretimi gibi yöntemlerle, mali bağımsızlıklarını bir derece kazanmaları 4) Gerek ev ziyaretleri ve tedavileri sayesinde, gerekse hastanedeki bakım yoluyla kadınların vatandaşlık hakkı diyebileceğimiz bir hizmeti almaları, kendi dar yaşantılarının ötesinde bir dünyayla karşılaşmaları, şüphesiz rol oynamıştır.

Amerikalı misyoner ekiplerinin, çalışacakları ülkelere gönderilirken, çiftler halinde gitmeleri, tercih edilen ve sık uygulanan bir düzenlemeydi. Ayrıca, özellikle yurtdışı misyonlarının erken aşamalarından sonra, bekar ve eğitim, sağlık gibi alanlarda profesyonel eğitim almış misyoner kadınların da, yoğun ve adanmış bir şekilde faaliyetlere katılması, araştırmacıların da dikkatini çekmiştir ve günümüzde Protestan misyoner kadınlar hakkında, ciddi bir akademik külliyat oluşmuştur. Bu tezde bu konuya derinlemesine girmeyeceğiz, Ancak, Antep Amerikan Hastanesi örneğinde, kadın misyonerlerin hemcinslerini geleneksel aile hayatının dışında kamusal roller üstlenmek ve aynı zamanda, ailenin geçimine katkıda bulunacak şekilde ev içi, pazara yönelik üretimde bulunmak için desteklediği, örgütlediği ve eğittiği söylenebilir. Bu çalışmalar, Antep'te yaşayan kadınların toplumdaki konumunu, kendi hayatlarına

---

³¹⁶ ibid.

yaklaşımlarını ve beklentilerini ne kadar etkilemişti? Eldeki verilerle, bu konuda fazla bir şey söylemek mümkün değildir.

Ancak, örneğin Uğuroğlu Barlas'ın Antep'in eczacılık tarihi üstüne yazdığı eserlerinden anlaşıldığı üzere, 20. yüzyılın başlarından itibaren, Antep'ten büyük kentlere, eğitim alması için gönderilen, zengin ve köklü ailelere mensup genç kızlar dikkat çekici sayıda idiler. Bu kızlar daha sonra da, kentin saygıdeğer hemşerileri olarak başarılı kariyerler yaptı. Kızların eğitim alması ve meslek sahibi olmasını tetikleyen etmenler arasında, Antep Amerikan Hastanesi'ndeki Amerikalı misyoner kadınların çalışmaları ancak küçük bir etmen olmuş olabilir, üstelik bu eğilim belki sadece para ve nüfuz sahibi, ayandan kesimlerin kızlarına nasip olabiliyordu. Amerikan Hastanesi'nde zaman zaman hizmet de alan, köylü kadın ve kızlar üzerinde, hastanenin fazla bir sosyal etkisi olduğunu gösteren ipuçlarına rastlanmamaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde yetiştirilen hemşire ve ebe kızların da, sadece Hıristiyan nüfustan geldiği anlaşılmaktadır. Üstelik, Antep ve Kilis'te yaptığımız iki sözlü görüşmede değinilen, yörede yaygın olarak rastlanan şifacı kadınlar (örn. kırık çıkıkçılar, belli hastalıklara iyi gelen bitkisel ilaçları üreten kadınlar, yerel bilgiyle hizmet veren köy ebeleri) Amerikalı misyoner kadınların ilgisini çekmemiş, bunların bilgi, birikim ya da deneyimlerinden faydalanmak üzere bir temas geçildiğine dair bilgiye rastlanmamıştır. Yani, burada aslında tek yönlü bir bilgi akışı söz konusudur ve misyoner kadınlar bölgedeki kadınlarla yaratıcı bir ilişkiden ziyade, bir öğretme ve kendi önyargılarına göre biçimlendirme yaklaşımı benimsemiştir.

Sonuç olarak, Amerikalı misyoner kadınların sağlık alanında kadının günümüzde vatandaşlık hakkı olarak tanımladığımız modern tıp hizmetlerinden faydalanması, kamusal alanda daha görünür ve piyasa açısından üretken hale gelmesi, modern tıp alanında profesyonelleşmesi için çaba harcadığını ve çalışmalar yaptığını söyleyebiliriz. Ancak, bu çalışmaların bütün toplumsal kesimlerden, din ve milliyetlerden kadınlara eşit derecede ulaşabildiği konusunda soru işaretleri vardır. Ayrıca, burada kurulan hizmet ilişkisi, Antep ve çevresindeki kadınları pasif ve sadece bilgilendirilen-eğitilen bir mevkide görmektedir ve kadınlar üzerinde özgürleştirici etkisinin de kısıtlı olduğu söylenebilir. Üstelik, kadın uzmanların eğitimini yine yardımcı ve bakım işlerine odaklı rollerle kısıtladığından, kadının profesyonel potansiyelini kullanmasına ne derece katkı sağladığı, sorgulanabilir.

7.3. Antep Amerikan Hastanesi Hemşirelik Okulları

Hemşire sözcüğünün, Gülhane Seririyast Mektebi ve Hamidiye Etfal Hastanesi'nde hizmet vermek üzere gelen Alman "Schwester" ekibinden hareketle, bir tercüme hamlesiyle dilimize girdiği, 1910'lu yıllardan itibaren kullanılmaya başlandığı, Osmanlı'da hemşirelik tarihi üzerine bilgi veren kaynaklarda sık rastlanan bir anlatıdır³¹⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nda hemşirelik eğitiminin başlangıcını kaynaklar, Besim Ömer Paşa'nın 1907 yılında, Washington'da toplanan Kızılhaç Konferansı sonrası, 1911 yılında Kadirga'da açtığı hastabakıcılık kursuyla başlatır³¹⁸. Ancak, yanıltıcı bir şekilde, ülkemizde ilk hemşire okulu olarak, İstanbul'daki Amiral Bristol Hastanesinde, 1920 senesinde kurulan bir okulun adı geçmektedir³¹⁹. Oysa, Antep Amerikan Hastanesi'nin ilk hemşirelik okulu 1912 yılında, resmen kuruldu. Okulun idarecisi, başhemşire Alice Bewer idi³²⁰

Eğitim programında, sınıfta ve hastaların yatakları başında gerçekleştirilen pratik eğitimle aktarılan, temel hemşirelik ve hastane içi görev bilgileri vardı. Bewer, 1914 yılında *American Journal of Nursing* Dergisinde yayınlanan makalesinde, eğitimle ilgili şu bilgileri veriyordu:

"Eğitimde, Mrs. Robb'un *Nursing* (Hemşirelik) ve *Nursing Ethics* (Hemşirelik Etiği) kitapları kullanılmaktadır. Ayrıca tedaviler, banyolar, pansuman ve merhem karışımları uygulamalı eğitimle öğretilmektedir. Öğrencilerden, gördüklerinin her adımını yazılı olarak kaydetmeleri istenmektedir. Sadece konuyu iyice öğretmenin ötesinde, öğretileni gözlem yoluyla da aktarmanın, etkili bir yöntem olduğu saptanmıştır.

"Yaşça daha büyük kızlara, anestezi uygulamaları ve bunların hazırlanması, abdominal ameliyat vakalarının hazırlanması ve ameliyat sonrası tedavisi, ameliyat salonu teknikleri ve cerrahi müdahaleden kaynaklanabilecek hastalıklar

---

³¹⁷ Tarihiçi Delice, Salime, 2006, s.47

³¹⁸ Sarı, Nil, 1998, 458

³¹⁹ örn. bak. Çeviker, Gülsevrim, 2012

³²⁰ Johnson, 2008, s.39

üstüne de eğitim verilmektedir. Dr. Hamilton ayrıca, yaşça büyük kızların bir kısmına ebelik dersleri de vermektedir.”³²¹

Bu hemşire okulunun mezunları, I. Dünya Savaşı'nda Türk Askeri hastanelerinde hizmet verdi. Hatta, mezunlardan biri Antep'teki Kızılay hastanesinin idaresine getirilmişti. Tedavi ve hijyen koşullarında sağladığı iyileştirme dolayısıyla, bu hemşirenin altı farklı hastanede daha yöneticilik yapması için, Osmanlı makamlarınca atandığı bildirilmektedir³²². 1930'lardan itibaren, Türkiye'deki yerli doktor sayısı hızla artmıştı. 1958 yılında, Dr. Dewey yerel tıp camiası ve Türk hükümetiyle daha yakın işbirliği ağlarının kurulması gerektiğini bildirdi ve 1960'lardan itibaren, halk sağlığı ve sağlık eğitimi konularına daha fazla ağırlık verilmesi kararlaştırıldı. Böylece, 1940'lardan beri sürdürülen hemşire ve hastabakıcı eğitimi kursları, daha kurumsal bir nitelik kazandı. 1964 yılına ait olan, Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporunda, bu yıllarda hastanenin formel bir hemşirelik okulu bulunmasa da, hastane içinde hemşirelik eğitimi verildiği, hatta hastanenin bu eğitim çalışmaları için, hemşire başına 70 bin liralık masraf ettiği belirtilmektedir³²³. Nihayetinde, 1973 yılında, bir hemşirelik okulu resmen açıldı. Antep Amerikan Hastanesi başhemşiresi Muzaffer Kürkçü idaresinde açılan "Gaziantep Özel Sağlık Okulu", üç yıllık bir eğitim veriyordu ve ilk senesinde, 15 genç kadın ile eğitime başlamıştı³²⁴. 1977 yılında hemşirelik okullarının lise düzeyinde olması şartı getirilince orta düzeydeki okulun son sınıfı 1978 yılında mezun edildi. Hemşirelik okulu 1995 yılında tekrar faaliyete geçti, ancak YÖK kararına bağlı olarak 1999 yılında son mezunlarını vererek kapatıldı³²⁵.

---

³²¹ Bewer, A., 1914, s.543

³²² ibid.

³²³ Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği Raporu, 1964, s.42

³²⁴ ibid. S.53

³²⁵ SEV Antep Amerikan Hastanesi web sitesi, <http://www.amerikan-hastanesi.com/Default.asp?GB=2&GD=13&Param=>, başvuru tarihi: 20.10.2011

Muzaffer Kürkçü, 2004 yılında Milliyet Gazetesi'nde verdiği bir röportajda, bu okulla ilgili şunları söylemiştir:

"Sana müdürlüğünü veriyoruz. Mali işler de sana bağlı, eğitim işleri de sana bağlı, kendi işçi ve kızlarımız için bir okul açmak istiyoruz..." dediler. Kızlar sırayla, poturlu geldiler, siyah bir ayakkabılar vardır ya, köylüler giyer, onlar ayaklarında kızların, fakir hepsi, geldiler. Valiye gittim dedim ki, 'Ben esnafı dolaşıp para toplamak istiyorum, bu kızları giydireyim'. Ve okulu açtık. Geçmişte Ermenileri korumak için bu hastaneyi açmışlar Amerikalılar. 50 yataklı, çok muntazam, Amerikalı hemşireler ve Amerikalı doktorlar... Bana dediler ki 'Senin işine katiyen karışmayız'. Fakat benim hoşuma gitmeyen olaylar oluyordu. Beş tane Amerikalı hemşire var, iniyorlar çarşıya, esnafla ahbap oluyorlar, gece onları yataklarına alıyorlar... Etraftan şikayetler geldi, talebeler içeri erkek alıyormuş diye. Okulu kapatma kararı verdim. Aslında o kadar verimliydi ki... Ve hastanedeki üç tane doktor, onların kanına girdi. Yapmayın, etmeyin, dedim onlara. Yazık olur bu okula dedim. Talebelerimi Sağlık Bakanlığı'na devrettim. İki sömestir boyunca Antep'in köyünden, işçilerin kızları, hepsi, hayatlarını kazandılar. 1961'den 1963'e kadar orada çalıştım."³²⁶

Amerikan kadrosuyla, Gaziantep kentinin yerel kültürü arasındaki sürtüşmelere de bağlı olarak varlığını sürdürmekte zorlanan bu hemşire okulu, tıp alanında eğitim vermenin maliyeti ve güçlükleri nedeniyle de, hastane yönetimi açısından sürdürülemez bir kurum haline gelmiş olabilir. İstanbul'daki, kazanç getiren bir kurum niteliğiyle ve bir şirkete bağlı olarak varlığını sürdüren Amerikan Hastanesi'nin aksine, Antep Amerikan Hastanesi, bir vakıf hastanesidir ve kazanç amacı gütmemektedir. Tıp eğitimi vermenin maliyeti düşünüldüğünde, kazanç amaçlı olmayan bir eğitim kurumunu sürekli kılmanın, hastane için büyük bir güçlük oluşturduğu ve eğitimin bu nedenle kısa ömürlü kaldığı varsayılabilir.

---

³²⁶ Kürkçü, Muzaffer, 2004, Milliyet Gazetesi Pazar Eki, <http://www.milliyet.com.tr/2004/05/24/pazar/paz13.html>, erişim tarihi: 24.11.2013

8. ANTEP AMERİKAN HASTANESİ'NİN ŞEHRE KATKILARI VE ETKİLERİ

Antep kentindeki misyoner faaliyetlerinin, Antep kentine etkisi neler olmuştu? Bu çalışmada, bu sorulara cevap aranırken, misyoner anlatılarından ziyade, Antep kentinin hafızasını yansıtan kaynaklar kullanıldı. Bunun nedeni, bu karşılaşmaya bir kez de, Protestan misyonerlerin müdahalelerini sonuçları itibarıyla değerlendiren yerel ortamın gözünden bakmak ihtiyacıydı. Antep kentinin, Amerikan Hastanesi'nin varlığından nasıl etkilendiğini, en iyi Antep kentinin sakinleri bilecektir. Protestan misyonerlerin bu hastaneyi kurmak ve işletmekle neler hedeflediği, kendi anlatılarına göre yöntem ve uygulamaları, sonuçlara ilişkin değerlendirmeleri, daha önceki bölümlerde ele alınmıştı. Bu bölümde, özellikle 1960'lı yılların "Antep Kültür Dergisi" sayılarında Amerikan Hastanesi ve yürüttüğü çalışmaların nasıl tasvir edildiğine bakılacaktır.

Antep Kültür Dergisi'nde, Antep Amerikan Koleji ve Hastanesi üstüne yazılan yazıların bir kısmında dile getirilen ortak nokta, Antep'in 19. yüzyılın sonlarıyla, Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde bir kültür merkezi olduğu, kolejin ve hastanenin de, bu kültürel canlılıkta önemli rol oynadığıdır³²⁷. Hastanenin kent tarafından benimsenmesinin, varlığını sürdürebilmesini sağladığı, Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği'nin kuruluşu dolayısıyla yapılan toplantıda sunulan raporda şöyle dile getirilmişti:

“Adana, Talas, Maraş, Merzifon Hastaneleri, hizmet ettiği şehir halkının ilgisizliği ve çok zarar etmesi yüzünden şirketçe kapatılmış ve bu hastanelerin bir kısım eşyası Gaziantep Amerikan Hastanesi'ne devredilmiştir”.³²⁸

Modern tıp geçmişi, Antep'e sadece bölgenin kültür merkezi olma imtiyazını tanımakla kalmıyordu, sağlık alanında bir otorite de veriyordu. 1963 yılında Antep vilayet makamına sunulan beş yıllık kalkınma planında belirtildiğine göre:

---

³²⁷ örn. Bak. Barlas, U., 1968, s.260, Barlas, M., 1964, s.11

³²⁸ Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği'nin Kuruluşu münasebetiyle yapılan toplantıda sunulan rapor, 1964, s.42

“Gaziantep Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun sağlık otoritesi konumuna gelmiştir. Bunun oldukça eski bir mazisi vardır. 1880 senesinde kurulan, misyoner zihniyeti ve Amerikan yardımı ile çalışan Amerikan hastanesinin bunda şüphesiz mühim bir rolü vardır.. Eskiden yurdun bir çok yerinde ampirik kocakarı ilacı ile tedavi yapılırken, burada eşine az rastlanır bir hastane ve zamanın yenilik ve bilgileriyle çalışan bir hekim camiası vardı³²⁹.”

Buradan yola çıkarak, Antep'teki yerel idareler, 1960'lı yılların başlarında, kente daha büyük ve modern bir hastane ve bir tıp okulu kurulmasını talep ediyordu. Buna göre, Antep'e yapılacak sağlık hizmetlerinde, burayı sadece bir il olarak değil, bütün bir bölge olarak ele almak gerekirdi, çünkü Antep zaten fiilen, Güney Anadolu'nun sağlık merkezi konumundaydı.

Güney Anadolu'daki ilk modern hastanenin burada kurulması ve tıp alanında burada ABCFM misyonerlerinin çalışmaları dolayısıyla, Antep'in çevresindeki merkezlerden çok daha güçlü bir sağlık hizmetleri dokusu olduğu fikri, sadece Antep'linin savunduğu bir iddia değildi. 1963 yılında, Hatay Gazetesi'nde "Bir Doktor Gözü ile, Gaziantep'te Sosyal Yardım Hizmetleri" başlıklı yazısında, Dr. Edip Kızıldağlı da, benzer bir görüşü öne sürmüştü. Kızıldağlı, Antakya ve Antep'teki sosyal yardım ve dayanışma ağlarını, sağlık kurumlarını kıyasladığı yazısında, Antep'i her açıdan üstün bulmakta, bu durumu, üstü kapalı şekilde, kente ulaşan Amerikan yardımlarına, Amerikan hastanesinin varlığına bağlamaktadır. Kızıldağlı, şöyle diyor:

“Hakiki fakir ve acizlere bizim belediyenin yaptığı hizmet 15-20 lira arasında bir yardımdan ibarettir. “Gaziantep'te ne yapıyorlar?” diye merak ettim. Beni Acizler ve Düşkünler Yurduna götürdüler.Kilerleri Amerikan yardımından zahire ile dolu, üst başları temiz, ekserisi yatalak.Gelelim G.Antep körlerine: Türkiye'de Siirtten sonra körler diyarı Antep bu sosyal derdin de çaresini bulmuştur. Körler okulunun Amerikadan aldığı yıllık yardım milyonları buluyormuş. Amerika, körlerin daha çok insanlığa hizmet edeceğine inandığı için, bunlara olmaz yardımı yapıyormuş.Ben Antep Çocuk Esirgeme Yuvasını

---

³²⁹ Gaziantep Vilayet Makamına Sunulan Beş Yıllık Kalkınma Planına Göre Gaziantep'in Sağlık İhtiyaçlarını Belirten Rapor", 1963, s.251

gezerken çok güzel bir tesadüf oldu: Antep Türk Amerikan Kadınlar Birliği yardım kolu bir grup halinde oyuncaklarla gelip, etraflarına çocukları toplayıp, onlara şefkat gösterdiler. Antep Devlet Hastanesinin bizimkinden bir farkı yok, tam bir çiftlik. Fakat ortada bir Amerikan Hastanesi var ki, 1876 yılından beri şan vermiş. Bana kale gibi gelen, eski stil fakat ruhu yepyeni ve çalışma sistemleri bizi mat ediyor. Haftada bir gün doktorlar grup halinde bir köye gidiyor. Elleri kolları dolu olarak, ayakkabı ve entariden tutun, her türlü ilaç ve oyuncuğa kadar taşıyorlar. Köyde öyle esaslı bir inceleme yapıyorlar ki, o köyden hastaneye gelecek bir adamın bütün serveti samanı onlarca malum oluyor, tapu kaydı, muhtar ilmuhaberi istemiyorlar, köy fişlerine bakıp, ücret istiyorlar.. Biz daha hastayı iyi etmekle uğraşyoruz, onlar sağlamları hasta etmeme yolu sağlıyorlar, yani biz giderken onlar geliyorlar. Aradaki fark bu...³³⁰»

Kızıldağlı'nın izlenimlerinden anlaşıldığı kadarıyla, 60'lı yıllarda, misyonerler kenti terk ettikten uzun süre sonra da, Amerikalıların varlığı Antep'te kendini hissettirmeye devam ediyordu. Sosyal hizmet kurumlarıyla bağlar, yardımlaşma ve dostluk dernekleri, Antep ile Amerika arasında bir temasın süregitmesini sağlamıştı. Bu bağ, daha çok Amerika'dan gelen maddi yardımların, Antep'te ihtiyaç içinde olanlara aktarılması şeklinde işliyordu.

Bağın kurulmasında şüphesiz, misyoner çalışmalarının rolü olmuştu. Antep Amerikan Hastanesi'nin bölgede hala varlığını sürdürmesi de, bu bağın kopmamasına katkıda bulunuyordu. Amerikan Hastanesi doktorlarının halk sağlığı çalışmalarına, köylerde tarama ve tedavi faaliyetlerine devam etmesi, olumlu karşılanıyor ve örnek alınması gereken bir yaklaşım kabul ediliyordu. Misyonerlerin de benimsediği, "Osmanlı'nın geri halkları" bakışı, burada "onlar bizden ileri" sözüyle, karşılığını bulmaktadır. Kentteki sağlık hizmetlerinin ve iyileşme pratiklerine yaklaşımın, modern tıbbın hakimiyetiyle dönüştüğü ve 1960'lara gelindiğinde, sorgulanmayacak şekilde Batı tıbbının üstünlüğünün kabul edildiği söylenebilir.

---

³³⁰ Kızıldağlı, E., 1963, s.183

Eldeki bulgulara dayanarak, net bir şekilde şu söylenebilir: Antep Amerikan hastanesinin ve misyonerlerin çalışmalarının rolü, bölgede erken aşamada tıp eğitimi ve hizmetleri veren kurumlar oluşturarak, burayı üstün kabul edilen biyo tıp sisteminin merkezi haline getirmek olmuştur. Kent, bu rolü gururla benimsemiş, çevresinde de, bu şekilde takdir edilmiştir.

Kartpostalın solunda, en tepedeki büyük bina, Amerikan Hastanesidir. Hastanenin üzerinde kurulduğu tepe, kısa zamanda varlıklı ailelerin, sarı Antep taşından yapılmış, büyük konaklarıyla dolmuştu. Daha eski fotoğraflarda, oldukça boş görünen bu tepede, büyük olasılıkla hastanenin etkisiyle, muteber bir semt oluşmuştu³³¹. Hastane, kent merkezinin Öksürük Tepesine doğru kaymasında rol oynayarak, eskiden kentin dışında kalan bu bölgeleri canlandırmıştır. Günümüzde, Amerikan Hastanesi'nin bulunduğu tepe, kent merkezinin içinde kalmaktadır.

Ancak, Antep'te Amerikan Hastanesi'nin rolü, sağlık alanıyla sınırlı kalmamıştır. Burada, 1961'de Amerikan Hastanesi müdürlüğünden ayrılan Mr. Isley örneğinde, daha geç bir dönemden de olsa, kentin Amerikan Hastanesi'nden bir Amerikalıyla girdiği ilginç ilişki, etkileşimin yönleri açısından bilgi vermektedir.

³³¹ <http://img87.xooimage.com/files/8/5/f/a-ntab-turquie----...ricain-f-3849764.jpg>, erişim: 16.12.2012

Mr. Isley, kırk yol boyunca, Antep Amerikan Hastanesi'nde müdürlük yapmıştır. Ama, Mr. Isely'nin kent ile etkileşime girmesi, hastanedeki çalışmalarından ziyade, bölgeyi ağaçlandırma konusundaki çabalarıyla gerçekleşmiştir. Mr. Isley, belirtildiğine göre, Antep'e beş milyondan fazla ağaç kazandırmıştı³³². Günümüzde bir mesire yeri olan Dübük tepesi, onun zamanında tamamen kıraçtı. Şimdi üstünde bir orman olan bu tepeyi, o ağaçlandırmıştı. Ayrıca, bir projeksiyon ve slayt aleti vardı ve bununla köyleri gezerek, çeşitli bilgilendirme filmleri gösteriyor, ayrıca okullarda, İngilizce dersi veriyordu. Ancak kent halkı onu, özellikle ağaçlandırma çalışmalarıyla tanımıştı ve hatırlıyordu. Antep'te bir görüşme yapılan, 64 yaşındaki bir elektrikçi, gençliğinde onun idaresinde, hastanede çalıştığını, Mr. Isley ve eşinin son derece mütevazı, kibar ve çalışkan insanlar olduğunu belirtti. Özellikle hatırladığı, hastanenin her gün benzinle yıkanarak, dezenfekte edildiği ve Mr. Isley'nin ağaçlandırma çalışmalarıydı.

Antep Kültür Dergisi'nin Mayıs 1961 sayısında, Mr. Isley ile yapılmış bir röportaj bulunuyor³³³. Mr. Isley, bu röportajda Antep'teki deneyimlerini şöyle naklediyor:

“1921 yılında buraya, Beyrut yoluyla geldim.Otomobiller yeni icat edilmişti. Halep'ten buraya, aklımda kaldığına göre, Dodge pikap ile gelmişim. O zaman Antep nüfusu yaklaşık 25 bindi, 40 sene içinde 125 bine yükseldi. O zamanlar Amerika henüz inkişaf etmemişti, Amerika ile Antep aynı ayardıydı. Yalnız orada radyo vardı, o da yeni piyasaya sürülüyordu.Buraya geldiğimiz zaman, buranın nüfusu azdı. Aileler daha sık birbiriyle temas ediyordu. Hareketsiz bir şehirdi, bu yüzden halk arasında daha fazla sıcaklık vardı. Şimdi şehir canlandı, genişledi, herkes kendi işine bakıyor. Bu yüzden eski sıcaklığını biraz kaybetmiştir”³³⁴.

Mr. Isely'nin anlatısı, biraz geçmişe özlem de içeriyor. Sanki, misyonerlerin ulaşmayı hedeflediği canlı ve işlek Antep hayali, gerçekleştikten sonra, "herkesin kendi işine baktığı" bir yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Ancak Mr. Isley, kentte

---

³³² Özer, A., 1961, s.147

³³³ Küçükdağ, İ.,1961, s.119

³³⁴ ibid.

gerçekleştirdiği bir değişiklikten memnundur, o da diktiği ağaçlardır. Bu konuda, şöyle demektedir:

“En çok hoşlandığım şey, bulunduğum yeri yemyeşil görmek. Ağaç, ağaç dikmek ve onları yetiştirmek. Büyüdüğünü görmek. Tam 40 yıldan beri de, bu şirin şehri yeşillere bürünmüş olarak görmektir. Elimden geldiği kadar diktim. Fakat şimdiki valimiz Niyazi Araz kadar bu işle uğraşan birine rastlamadım. Keşke Araz bu şehre 10-15 sene önce gelseydi, bu şehrin çehresi bambaşka olacaktı.”³³⁵

“Bin yıllık uykusundan uyanacak Doğu’ya medeniyet getirme” çabası içindeki ABCFM misyoner ekipleriyle, pragmatik bir anlayışla, kendilerine faydalı olan hizmetleri almaya hazır Antep halkı arasında yaşanan etkileşim, görüldüğü kadarıyla kent yaşamına ağaçlandırma çalışmalarından, köylerde sağlık taramalarına kadar uzanan bir alanda verimli sonuçlar vermiştir. Misyonerler, zaman içinde bu kente karşı duygusal bağlar geliştirmiş, siyasi ve ekonomik hesapların ötesinde, kişiler olarak kent yaşamının içinde yer almış ve Shepard ailesi örneğinde olduğu gibi, kentin hafızasında derin izler bırakmıştır. Şüphesiz, Antep kentinde ABCFM misyonerleri gelmeden önce de, belediye tabibi, eczacısı, bir süre sonra, belediye eczanesi ve ebesi vardı. Kurumsallaşmış olmasa da, Antep halkı modern tıp hizmetlerini tanıyordu. Ancak, gezici doktorluk uygulamasıyla köylere sağlık hizmetlerini götürmeleri, kolera ve tifo salgınlarında halka ilaç dağıtmaları ve karantina uygulamalarını takip etmeleri, trahom vakalarına etkili müdahaleleri ve bölgede yaygın olan göz hastalıklarında çok sayıda hastanın gözlerini kurtarmaları, kıtlık zamanı olan 1880’lerin sonunda açtıkları aşevi ve muhtaç hasta evlerine gıda ve ilaç yardımı yapmaları, modern tıp yöntemlerinin kullanımının halk arasında yayılmasına ve modern tıp kurumları olan hastanelere güvenin artmasına katkıda bulunmuştur.

---

³³⁵ ibid.

9. TARTIŞMA

Osmanlı İmparatorluğu'nun değişim yüklü ve sarsıntılı bir döneminde karşımıza çıkan Protestan misyonerler Osmanlı topraklarında ne yapmaya çalışıyordu? Kendi anlatılarına dayanılarak, Protestan misyonerlerin 1) Osmanlı halklarını çağdaş dünyanın bilimsel bilgisine ve refah düzeyine erdirmek, 2) Çağdaş dünyanın hukuk önünde eşitlik, modern eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, gibi vatandaşlık haklarını tanımalarını sağlamak gibi; çağdaşlaştırmak, 3) gerçek Hıristiyanlık ve İncil bilgisini taşıyarak, ruhlarını kurtarmak, 4) Kaderci, teslimiyetçi, acı ve cehalet içinde kıvranan bu halklara yardım eli uzatarak, fiziksel acılarını dindirmek, gibi hayırseverlik hedefleri olduğu söylenebilir³³⁶.

Bugünden sonuca bakıldığında, Protestan misyonerlerin 19. yüzyılda başlayan, 20. yüzyılda büyük bir açlıkla yeni pazar ve hammadde arayışına giren, küresel sanayileşme dalgasına hizmet ettikleri kabul edilebilir. Eşitsiz bir güç ilişkisi içinde, küresel bir hammadde-sınai ürün-emek pazarına dünyanın her köşesini dahil etme hareketinin, Avrupa devletleri ve ABD tarafından, günümüzde dahi, çoğu zaman silah zoruyla sürdürüldüğü söylenebilir. Bu işgalci yayılma, kültürel, sivil toplumcu ve dini cemaatlere yönelik yöntemlerle de desteklenmektedir.

Ancak, yeni bölge ve nüfusları, Avrupa'da ve ABD'de gelişen yeni teknolojilere ve üretim ilişkilerine açma çabasında, Protestan misyonerlerin ne derece bilinçli birer aktör oldukları, buradaki, kendilerince dile getirilmeyen niyet ve bağlantıları, bu çalışmada ayrıntılı tartışılan bir konu olmamakla birlikte, tümüyle göz ardı edilebilecek bir konu da değildir. Bu tezde, misyonerlerin bireysel kültürlerarası deneyimlerinden etkilenmeleri, motivasyon ve hedefleriyle, American Board kurumunun, bu kurumun destekleyicisi olan şirketlerin (Rockefeller holding, General Oil vb), ABD ve İngiltere devletlerinin, motivasyon ve hedeflerinin her zaman aynı olmadığı gözlemlenmektedir. Misyonerlik faaliyetlerini finanse eden devletler ve sermayenin American Board kurumuyla ilişkileri, alanda çalışan misyonerlerin hizmet sundukları sırada etkileşime

---

³³⁶ Örn. bak. Dennett, T.,1918 ve *Ecumenical Missionary Conference Studies, Studies I-V, Philanthropy in Missions*, 1901

girdikleri halklarla olan ilişkileriyle karşılaştırıldığında, ikincisinin çok daha karmaşık ve çelişkilerle yüklü olduğu söylenebilir.

Misyoner bireyler ve yerelde ilişki kurdukları bireyler arasındaki ilişki ağı, onları çevreleyen ve yaşamlarına sarsıcı şekilde etki eden şirket ve devletlerin ilişki ağından farklıdır. Birinci Dünya Savaşı ve, peşinden, Osmanlı Devleti'nin çöküşü, şirket ve devlet politikalarının belirleyici gücü, misyonerlerin çeşitli Osmanlı milletlerinden bireylerle ilişkilerini parçalamış, kimlikler ve toplumlar arasındaki gündelik etkileşimler, dünya siyaseti ve ekonomisinin krizleri ortasında, kendi iç dinamiğini yitirmiştir. Fakat bu durum, bireyler ve cemaatler arası gündelik ilişkilerde, dünya siyaset ve ekonomik ağlarının ötesindeki dinamiklerin de bir anlam taşımadığı anlamına gelmez. Bu nedenle, American Board yönetim kurulu tarafından tanımlanan "Dünyaya hizmet (*errand to the world*)", pratikte her zaman kitapta yazıldığı gibi durmamış, üst idarecilerin ve hayırseverlik çalışmalarına sponsor olan imtiyazlı kesimlerin kararlarının ötesinde etkiler üretmişti.

Aslında, bu tezdeki konulardan biri olan "Antep Amerikan Hastanesi'nin tarihi", bireylerin ve cemaatlerin kendi kararları ve etkileşimlerinden ziyade, makro düzeyde akan ekonomik ve siyasi dönüşümlerin belirleyici gücünü sergiler niteliktedir. Zira, Antep Amerikan Hastanesi'nin Antep kentinin çağdaşlaşmasında, bölgenin bir modern sağlık merkezi olarak ayrışmasında, insanların sağlık ve iyileşme alanındaki fikir ve pratiklerini değiştirmekte, temel bir rolü olabilmesi, ülkemizdeki diğer Amerikan hastaneleri arasında, en uzun ömürlü ve etkin çalışan merkez olarak sivrilmesi, burada görev yapan misyoner bireylerin ve karşılaştıkları cemaatin kendine özgü dinamiklerine de bağlıdır.

Bu hastanenin tüm Osmanlı topraklarındaki sağlık kurumlarından daha etkili, sürekliliği olan ve çevresiyle iyi bir etkileşimi kesintisiz geliştiren karakterinde, hastaneyle özdeşleşen misyoner bireylerin, özellikle Dr. Shepard ve ailesinin, belirleyici etkisi vardır. Bu nedenle, siyasi ve ekonomik çerçevenin ötesinde, bireylerin de toplumsal yaşamın dönüşümüne olan etkisini anlamak için, Antep Amerikan Hastanesi'nde yürütülen misyoner çalışması, iyi bir örnek sunmaktadır.

Ancak, yerelde karşılaşılan örnekler ve karşılaşma mekanlarının kendine özgüğü, misyonerlik çalışmalarının niteliğini etkilese de, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar ve kendi karakterleri, bölgelerine yaklaşımları nasıl olursa olsun, tüm Protestan

Amerikan misyonerlerin paylaştığı ortak hedefler ve çalışma yöntemleri vardı. Tüm Protestan misyonerler kendi çalışmalarını, "çağdaştırma" (*a civilizing mission*)³³⁷ olarak tanımlıyorlardı. "Çağa uydurma", "geri kalmış halkları yeni çağın gereklerine uygun hale getirme" şeklinde de tanımlanan bu çaba, misyonerlerin çocuksu ve kadercı buldukları halklarda gördükleri, "misafirperverlik", "toplumsal dayanışma ruhu" ve "adanmışlık", "minnet", "sadakat" gibi değerlere bir yandan romantik bir yüceltme ve özlemle yaklaşmalarını da içeriyordu.

Antep örneğinde de, Ussama Makdissi'nin tanımıyla, "Amerikan misyonerlerinin, evrensel ve hayırsever bir Protestanlığın parçası olduklarını düşünürken, 19. yüzyılın laik teknolojisi ve Avrupa'nın dünya üzerinde giderek güçlenen hegemonyası ile girdikleri tedirgin ilişki"³³⁸ kendini göstermekte, Dr. Shepard'ın, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla dile getirdiği haklı isyanda, dile gelmektedir. Bu ilişkinin romantize edilen nesnesi, "çağdaştırılması" hedeflenen, yani "modern-öncesi" bir çağda yaşadığı düşünülen nüfuslardı. Bu kitleler, gelişen ve kalkınan dünyayla ortak bir zamana çekilmek üzere dönüştürülecekti. Çünkü Amerikan Protestan misyonerler, Müslümanların donmuş bir zaman algısı içinde yaşadığına ve buradan kendi başına çıkamayacağına inanmaktaydılar. Eğer Türkiye Ortaçağ İslamı'ndan Evanjelizm'in öncülüğünde çıkarsa, tüm Türk dünyası kendini Amerikan Uygarlığı'nın ayrılmaz bir parçası olarak hissedecek ve kimliğini dönüştürülmeye açacaktı.

Misyonerler, İncil'in kutsal toprakları olarak gördükleri bölgelerde çalışırken karşılarına aldıkları yerel kiliseleri de, uzun yüzyıllar Müslümanlarla yaşamının getirdiği bir geri kalmışlık içinde görüyor, onların İncil'i okumak ve anlamak değil, bir kutsal tapınma nesnesi olarak görmek eğiliminde olduğunu; batıl inançlarla cemaat ritüellerine sarıldığını, ruhbanların Tanrı ve birey arasındaki ilişkiyi güçlendirmekten ziyade, cemaat hiyerarşisini koruma ve toplumu dünyevi alanda da yönetme işini üstlendiğini savunuyordu. Misyonerlere göre, Müslümanlarca kuşatılmış olmanın ve Osmanlı merkezi otoritesiyle organik bağlarının bu geri kalmışlıkta önemli rolü vardı.

---

³³⁷ "*Civilizing*" medenileştirme olarak da çevrilebilir. Ancak, kendi anlatılarından anlaşıldığı kadarıyla, misyonerler Osmanlı ülkesini medeniyetin dışında değil, medeniyetin gerisinde, yani "modern çağın" gerisinde görmektedir. Bu kelimenin tam çevirisi "muasır medeniyetlerin seviyesini yakalamak" olabilirdi. Burada bir zamanda ilerleme kaygısı olduğundan, çağdaştırma kavramının daha uygun olduğu kanısındayız.

³³⁸ Makdissi, U., 1997, s.681

Bu düşüncelerle yola çıkan ABCFM misyonerleri, Antep'te nasıl bir yol izlemeyi seçti? Antep'in modern dünya tarafından keşfedilmesi ve dönüştürülmesinin en canlı örneğini, Fanny Shepard'ın çalışmalarında görebiliriz. Fanny, eşi gibi, Yale mezunu bir doktor olmasına rağmen, yasal sınırlamalar dolayısıyla, 1876 yılına kadar resmen tıp hizmeti veremedi, yani reçete ve rapor yazmak için kocasının imzasına ihtiyacı vardı. Bir yandan ev ziyaretleriyle kadın hastalara hizmet verirken ve poliklinik muayenelerinde eşiyle beraber çalışırken, bir yandan da, Tıp Okulunde botanik derslerine giriyor ve böylece bu alanda da derinleşiyordu. Çağdaş bir botanikçinin gözlem ve kategorizasyona dayanan yöntemini Antep dağlarında uygulayan Fanny, böylece bölgede dokuz endemik bitki türü keşfetti ve bilim dünyasına kazandırdı. Topladığı bitki örneklerini Beyrut Üniversitesi'nde botanik öğretim üyesi olan Dr. Post'a (1836-1909) gönderen doktor Fanny Shepard, Post'un yayınladığı *Flora of Syria, Palestine and Sinai* eserinde, bulduğu yeni endemik türlerin yer almasını sağladı. Bu türlerin altısında da, epitet olarak onun adı kullanıldı. Fanny Shepard'ın topladığı tiplerden oluşturduğu, 300'den fazla örnek içeren koleksiyonu, G. E. Post'un herbaryumuna dahil edildi. Fanny Shepard, büyük olasılıkla, bir kadın ve pratisyen doktor olarak botanik alanında otoritesi kısıtlı olduğundan, kendi yayın yapmamış ve bitki tayin etmemişti.

Aynı zamanda, kadınların ev içinde sınırlı kalan, piyasa üretimi için kullanılmayan emeğini keşfeden Fanny, yerli kadınların dantel işini dünya pazarında satmalarını sağlayacak bir ağ kurarak, Antepli kadınların para ekonomisine dahil olmasını sağladı. Böylece, kıtlık ve savaş zamanlarında bu kadınlar için önemli bir gelir kanalı oluşturdu.

Dr. Fanny Shepard'ın çalışma yöntemi, tam da Amerikalı misyonerlerin çağdaştırma kavramının iki yönlü bir örneğiydi: Yerelin kaynaklarının (ve endemik bitkileri gibi, kendine has zenginliklerinin) modern dünya tarafından keşfedilmesi; aynı zamanda, yerelin üretkenleşerek, modern dünyanın refahından pay alması. Sağlık alanında bu refah ve üretkenlik, daha az ölüm (özellikle anne çocuk ölümü) ve daha az çalışamaz hale getiren hastalık olarak tanımlanabilirdi. Çağdaştırma çalışmalarının başarısını ölçmek ve kaynakların giriş çıkışını denetlemek için de, şüphesiz bu tip sayısal veriler gerekiyordu.

İşte bu nedenle, Antep'te çalışan tıp uzmanları, sadece modern sağlık hizmeti verebilecek bir yerel modern sağlıkçı kadrosu oluşturmakla kalmıyor, aynı zamanda, modern sağlık sisteminin kaydeden, arşivleyen ve rapor eden çalışma biçimini uygulayarak, yerelde modern hasta rolünü de yaratıyordu.

Misyoner doktorlar, kaç hasta baktıklarını, tedavi edilen hastalıkların neler olduğunu, çıkan salgın hastalıkları, kullanılan ilaç ve malzemeleri titiz bir şekilde kayıt altına almıştı. Ayrıca, fakir hastaların cemaat liderlerinden (örneğin cami hocalarından) getirmeleri gereken muhtaçlık belgelerini toplayarak arşivlemiş, bunları merkezlerine aktarmıştı. Bu, hastanın doktoruyla ve hastaneyle girdiği bürokratik bir ilişki demektir. Hastaneye kaydolmak, gelir durumunu belgelemek, hastalık takibiyle, sağlık kurumuyla sürekli bir ilişkiye girmek, Antep'li, bir yandan da, modern hastalara dönüştürmekteydi.

Modern hastanelerin Osmanlı topraklarına girmesiyle, yeni bir paradigmanın, toplumun sağlık işleyişini dönüştürmesi söz konusu olmuştur. Müslüman ve Hıristiyan tebaaların başvurduğu tüm sağlıkla ilgili yapılar, modern hastanelerden, sağlık ve hastalığa bakışıyla farklıdır. Hem Darüşşifalarda, hem manastır hastanelerinde, hem kırsalda başvuru ziyaret ve ocaklarda, hedef canlı organizmaya saldıran mikroplara karşı mücadele vermek değil, bedenin sarsılan dengesini yerine getirmek, bazı bölgelerdeki velilere, dedelere ve ziyaretlere başvurularak, hasta kişinin ya da ailesinin yaptığı bir yanlış sonucunda çektiği hastalık cezasının affedilmesi için gerekli arınma ritüellerini gerçekleştirmek, kısaca, bozulan bir düzeni yeniden tesis etmektir. Zira, cerrahi alanında büyük paradigma değişiklikleri olmasa da, hıtlar teorisinin yerini, mikrop ve bulaşıcı hastalıklar teorisinin almasıyla, hekimlik mesleğinde çok temel bir değişim yaşanmıştır. Laboratuvar araştırmaları ve bunlara bağlı olarak üretilen, standardize tedavilerin uygulanmasının aracı olan fabrika tipi ilaçlar ve ilaç etken maddeleri, tedavilerin temel direği haline gelmiştir.

Manastır hastaneleri ve Darüşşifalar, insanlara neden hasta olduklarını, hastalıktan korunmanın geleneksel yöntemlerini, açıklayan şifa merkezleri ile, çevre yerleşimlere giderek, aşı kampanyaları, taramalar yürüten, anne çocuk sağlığı, iş sağlığı gibi alanlarda bilgilendirme çalışmaları yapan doktor kurumları arasında büyük fark vardır. Bu merkezlerin hastaları yönlendirişi ile, "hasta hakları" birimleriyle, insanlara sağlık uzmanlarıyla karşılaşmalarında neleri talep edebileceklerini, neler yapıp

yapmamaları gerektiğini açıklayan yani onları hastalar olarak eğiten modern sağlık kurumları birbirlerinden çok farklıdır.

Mikroskopları, ölçüm ve test araçları, tarama ve görüntüleme aletleriyle, hastanın kendi bedenini, ondan daha iyi ve detaylı görebilen teknolojik cihazlarıyla, modern hastaneler ile, hastayı bakıma ve dinlenmeye alan, ona bir kısmı kendi ilaç bahçesindeki bitkilerle hazırlanmış ilaçlarla hizmet veren vakıf şifahaneleri arasında çok fark vardır.

ABCFM misyonerlerince Anadolu'da yayılmaya çalışılan modern tıp kurumları, Anadolu'daki insanların üretim ve tüketim alışkanlıklarını dönüştürmeyi hedefleyen, kalkınmacı bir hamlenin ürünüdür. Sermaye, ABD'nin ordu ve devlet gücü ve Protestan Kiliselerinin ilginç bir üçlü işbirliği olarak kendini gösteren bu aydınlanmacı ve kalkınmacı hamle, Osmanlı İmparatorluğunda henüz paternalistik bir hayırseverliğe daha yakın duran sosyal hizmet yaklaşımlarından farklı bir aşamada seyretmektedir. Sultan Abdülhamid'in, şahsi kullanımına ayrılan bütçesinden yaptırdığı modern hayır kurumlarının aksine³³⁹, örneğin İstanbul Amerikan Hastanesi, Standart Oil Company'de görev yapan iş adamlarından, ABD ordusunun amirallerinden Bristol'a kadar uzanan bir filantropik idareciler ve destekçiler ittifakına dayanıyordu. Osmanlı topraklarında iş gören Amerikan hastanelerinde, ciddi bir kurumlaşma, kişi ve tekil yapıları aşan, bürokratlar, misyonerler, iş adamları ve diplomatlardan oluşan bir yöneticiler ağı, en alt basamağında yerel Protestan kilisesi mensubu Ermenilerin ve Türk çalışanların durduğu bir hiyerarşi görüyoruz. Bu anlamda, daha esnek, kişilerin vicdanlarına, merhametlerine bağlı olarak etkisi değişen dini hayırseverlik ağlarından daha organize, bir yapının olduğu düşünülebilir.

Öte yandan, burada, "insan ya da tanrı gözünde inayet kazanmaktan arınmış" bir yardım çabası söz konusu değildir. Protestan misyonerlerin insan severliği, Katolik ya

---

³³⁹ Nora Şeni, kavramın ortaya çıkışını şöyle özetliyor: "...Filantropinin işaret ettiği yardımlaşma, tanrı aşkının bir göstergesi olarak yapılan *charity* ya da sadaka' dan farklı olarak, insan ve Aydınlanma felsefe ve hassasiyeti çerçevesinde yeşermiş, dine değil de akla dayandığını iddia eden bir faaliyet tarzı, bir toplumsal değer olarak gelişmiştir. Katolikliğin *charity* nosyonu yardımlaşmayı tanrı sevgisinin bir göstergesi olarak emreder, zorda olana, fukaraya, hastaya, yetime bu sevginin işareti olarak el uzatmayı yeğler. Filantropi ise hastalığı, fakirliği engelleyecek önlemleri düşünür, o yönde işleyebileceğini düşündüğü değişimleri başlatır, kurumları, okulları kurar, meslek öğretir, temizlik ve sıhhi kurallarını geliştirir (*hygienisme*), yeni sosyal kontrol normları oluşturur. Dolayısıyla filantroplar, henüz var olmayan bir sosyal devletin rolünü yüklenen kişiler ya da kurumlar olarak karşımıza çıkarlar. Filantroplar, Bilime, ilerlemeye (*Progres*) inanırlar, üretim ve üretkenlik artışının, ülke ve/devlet zenginliğinin, kişisel yaşam koşullarını düzeltereği varsayımından hareket ederler." Şeni, 2009, s.83

da Müslüman hayırseverliğinin tersine, gerçekten tüm inançlardan daha fazla “insanlar”a açık olmakla, modern insanseverliğe yakındır. Fakat, yine de, burada nihai amaç, yardım faaliyetleri esnasında karşılaşılan nüfusları, İncil'in sözüyle tanıştırmak, uzun vadede, bütün dünyayı evanjelistleştirmektir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Amerikan Protestanlar arasında yaygın olduğuna dikkat çekilen milenyalizm³⁴⁰ akımının beklentilerine göre, insanlara sunulan modern teknoloji ve yöntemlerin başarısı, onlara bu hizmetleri sunanların yüksek ahlakı ve hayranlık uyandırıcı yaşam biçimi, yardımları alanları eninde sonunda Protestan Hıristiyanlığın üstünlüğüne ikna edecekti. Usama Makdisi, ayrıca bu yaklaşımın ümitlerini güçlendiren siyasi durumu şöyle özetlemektedir:

“Amerikan Devrimi'nin başarısı, Fransız Devrimi'nden sonra Katolik Kilisesinin içinde bulunduğu karmaşa, Hindistan'da İngiliz emperyalizminin yayılımı, bu anın Amerikan uluslar arası misyonerlik girişimleri için çok uygun, hatta kader tarafından belirlenmiş bir an olduğunun kanıtı gibiydi. Bu anlamda, misyonerlerin taşıdığı aydınlanmacı yaklaşım, ne laik, ne de liberaldi. Tüm ruhların değerli olduğu ve hepsinin eşit kardeşler sayılacağı, tümünün Hıristiyan hayırseverliğinden yararlanmayı hak ettiği fikri, şüphesiz misyonerlerin çabalarını açıklamalarında her zaman faydalı bir argümandı. Ama şimdi, bu soyutlamalar, dünyanın bu kadar erişilebilir hale gelmesiyle, birden bire getirisi olan, gerçekleştirilebilir ve daha az hayalci projeler haline gelmişti.”³⁴¹

Amerikan Protestan misyonerlik çalışmaları, karşılık beklemeden ve merhamet temelinde, refaha ulaşabilenlerin, ihtiyaç duyan kardeşlerine yardım elini uzattığı, onlara "balık vermek yerine, balık avlamayı öğretene" ve böylece toplumsal barışa ve adalete hizmet eden insan severlik faaliyetlerinden bu noktada ayrılıyordu. Misyonerlere yöneltilen "ABD odaklı kültürel emperyalizme hizmet etmek" suçlamasına, belki bu açıdan yaklaşmak da mümkündür. American Board yöneticilerinden Timothy Dwight, misyonerlerin geri kalmış olarak tanımladıkları

³⁴⁰ Gribben, C., 2006, s.56-57

³⁴¹ Makdisi, U., 2008, s. 61. Milenyalizm akımına göre, yüzyıl dönümünde inananlar ve düşmanları arasında büyük savaş yaşanacak, bundan sonra İsa'nın krallığı yeryüzünde kurulacaktı. Bu, Müslümanlığın ordularıyla, İsa'nın ordularının birbiriyle dövüşeceği bir savaştı. Kehanetlerine göre, bunun için önce Musevilerin Ortadoğu'daki kadim krallığının yeniden kurulması gerekiyordu. Bu nedenle de, Protestan misyonerlerin İsrail'in kurulmasına katkıda bulunduğunu savunan çalışmalar vardır.

halklara sadece modern tıp ve eğitim hizmetlerini değil, başka bir kültürü taşıdığı gerçeğini, şöyle dile getirmişti:

“Roma Katedrali, cami, pagoda, taş üstünde taş kalmayacak şekilde yıkıldığında, Papalığın, Muhammed'in, Hinduların, Çinlilerin dünyası yeniden yaratıldığında, karşılaşacağımız değişim, ne kadar heyecan verici olacak.”³⁴²

Bu doğrultuda, American Board özellikle yıkılma sürecinde olan Osmanlı İmparatorluğu'na dair büyük ümitler besliyordu. 1917 yılında Rockefeller Vakfı'na³⁴³ sunulan raporda, Osmanlı dünyasının yeniden yaratılmasında tıbbi misyonerliğin rolü şöyle özetleniyordu:

“İçinde bulunduğumuz Dünya Savaşı, Yakın Doğu'nun toplumsal dokusunu temelinden sarsmıştır. Savaşta bütün büyük Avrupa güçlerinin kaynakları tükendiğinden, Amerika Yakın Doğu'da daha iyi bir uygarlık inşa etmek için çok özel bir fırsat yakalayacaktır. Bu uygarlığın gelişmesine, İsa'nın ruhunu taşıyan tıp profesyonellerinin liderlik edebilmesi için, tıp alanındaki misyonerlik faaliyetlerini güçlendirmek üzere, çabalarımızı birleştirmeliyiz.”³⁴⁴

Bu çalışma yöntemini somut durumda incelersek, Antep'te, tıp alanındaki misyonerlik çalışmalarında, fakirlere sunulan ücretsiz sağlık hizmetleri, aşevleri ve koruyucu tıp faaliyetleriyle kendini gösteren, hayırseverlik hedefleriyle harmanlanmış insan severliğin şu işlevleri yerine getirdiği söylenebilir:

- 1) Misyonerlik çalışmalarının hedefi olan, çeşitli dinlerden nüfusların bedenlerinin ve sağlıkla ilgili yaklaşımlarının dönüştürülmesi, bedenlerin kontrol ve denetim altına alınması, terbiye edilmesi.

³⁴² Makdisi, U., 2008 içinde alıntı, s.61

³⁴³ Rockefeller Holdingi, ABD'nin Güneyinde kölelik kaldırıldıktan sonra, muazzam büyüklükteki arazilerde sınıai tarım yapmaya başlamıştı. Ancak, belli bölgelerde emek verimliliğinin düşüklüğü, şirketin kısa süre içinde dikkatini çekti ve konuyu çözmek üzere, bir Protestan rahip olan James Gates görevlendirilerek, Rockefeller Vakfı'nın başına getirildi. Yerel sağlık hizmetlerinin halk sağlığı ayağını örgütleyen, bu vakıf oldu. Burada kast edilen de, Amerika'nın Güneyindeki tarım işçilerinin emek verimliliğini büyük ölçüde düşüren çengelli bağırsak kurduna karşı başarılı halk sağlığı çalışmalarını finanse ederek, tıp alanında insan severlik faaliyetlerine parlak bir giriş yapan Rockefeller Vakfı ve American Board arasındaki işbirliğidir. Rockefeller Vakfı, şüphesiz, American Board'un aksine, tamamen insan severlik temelinde çalışan, laik ve liberal bir Vakıftır. Ulus ötesi iş gören bir misyonerlik örgütüyle işbirliği, ulus ötesi yatırımlarını güvenceye almasını sağlayacak şekilde, henüz sanayileşmemiş Yakın Doğu'da fabrika tipi çalışmaya uygun bir iş gücünün yaratılmasına katkıda bulunabilirdi. Bu hedef, American Board'un yaratmak istediği Protestan Dünya ile de çelişmiyordu. Bu nedenle, klasik dini hayırseverlik yaklaşımının, insan severlikle harmanlanması ve buradan çıkan melez söylem, American Board'un çalışma yöntemini oluşturabiliyordu.

³⁴⁴ Meyer, E., 1917, s.109

- 2) Zenginden alıp fakire veren bir sistem içinde, kaynakların “yeniden dağıtımı” (*redistribution*), oluşmakta olan burjuva sınıfının dünya pazarına eklenmesiyle artan ekonomik eşitsizliğin baskısını hafifletme
- 3) Misyonerlere duyulan güvensizliğin, hayır işlerinde sağlanan başarıyla hafifletilmesi. Halkın ihtiyaç duyduğu bu hizmetler karşılığında, misyonerlere tahammül etmesini sağlamak.
- 4) Trahom, tifo, kolera, Şark çıbanı gibi bölgede çok sık rastlanan hastalıklarda kullanılan ilaç ve müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi ve büyük nüfuslar üstünde denenmesi, geri beslenme yoluyla biriken bilginin ABD'deki bilgi dağarcığına eklenmesi. Günümüzdeki ilaç deneylerine benzer şekilde, yeni iyileştirme yöntemi ve ilaçların denenmesi.

Şimdi, bu maddelerin her birini, Antep ilinden somut örneklerle kısaca açmak doğru olacaktır.

1) Misyonerlik çalışmalarının hedefi olan, çeşitli dinlerden nüfusların bedenlerinin ve sağlıkla ilgili yaklaşımlarının dönüştürülmesi, bedenlerin kontrol ve denetim altına alınması, terbiye edilmesi.

Dr. Shepard'ın kızı Alice Shepard Riggs'in anılarında değindiği, sterilizasyon aleti, forseps, ekstremitelerin sabitlenmesinde kullanılan ateller ve kuvöz gibi teknik donanımın ülkede bulunmadığı ve doktorların talimatıyla, yerelde ustalar bulunup, özel yaptırıldığı, noktasını hatırlıyalım³⁴⁵. Bu yeni teknolojiler, onlarla ilk defa karşılaşan halk için, yeni bir dünyayı da tanıtıyordu. A. S. Riggs, anılarında, hastanede bir günü anlatırken, şöyle diyor:

“Kapının yanında, küçük köyünün ilk defa dışına çıkan, uzun ve güçlü bir kürt hasta yatıyor. Amerikan hemşire hastanın ağzına termometreyi sokuyor. Bunun yeni tür bir hap olduğunu düşünen köylü, termometreyi hemen yutuyor. Neyse ki, hemşire koşup, sırtına vurunca, termometre ağzından fırlayarak, yere düşüyor.”²⁴²

Amerikan sağlık uzmanlarının karşılaştıkları halkları cahil çocuklar gibi görmesi, kendi teknolojilerini farklı bir iyileştirme kültürü olarak değil, üstün bir

---

³⁴⁵ Shepard Riggs, A., 1920, s.71

iyileştirme kültürü olarak algılamalarıyla da ilgiliydi. Tıp faaliyetlerini yürütebilmeleri için, önce bu cahil halklara hastalığın neden oluştuğunu, sağlıklı kalmak için neler yapmak gerektiğini, iyileşme ve tedavi prosedürlerini anlatmaları, talimatlara uymayı öğretmeleri gerekiyordu. Yani önce, onların sağlık dünyasını dönüştürmeleri ve onları modern hastalar olarak terbiye etmeleri gerekiyordu. Termometreyi yutmamayı öğrenmek, A.S.Riggs'in bir diğer hikayede anlattığı gibi, kendilerine verilen, yüzünde sıra numarası, arkasında İncil'den bir satır bulunan dispanser kartını muska sanıp, suyla içmeye çalışmamak, bu terbiyenin birer parçasıydı. Doktorların halk sağlığı çalışmaları da, bu bağlamda önem kazanıyordu.

2) Zenginden alıp fakire veren bir sistem içinde, kaynakların yeniden dağıtımı. Yeni oluşan burjuva sınıfı için hayırseverlik yoluyla prestij kazanma. Öte yandan, zenginlerin dünya pazarına eklenmesiyle artan ekonomik eşitsizliğin baskısını hafifletme:

American Board, bağışlarla iş gören bir hayır kurumuydu. Bu bağışlar, sadece Amerika'dan gelmiyordu, Antep'in yerel zenginleri, hatta Müslüman ayandan kişiler ve özellikle Gregoryen Ermeni cemaatinin hali vakti yerinde kişileri, Amerikan hastanesini bağışlarıyla desteklemekteydi³⁴⁶. Burada büyük olasılıkla, toplumların alışık olduğu sosyal dayanışma ağları, yani hayır işlemek için, ihtiyaç duyanlara hizmet veren bir kurumu desteklemek, motivasyon nedeniydi.

Ancak, bağışların yapılabilmesi; hastane gibi masraflı bir kurumun sürekliliğinin sağlanabilmesi ve Antep'te 1888'de yaşanan büyük kıtlıktan itibaren artan gıda ve temel ihtiyaç desteğinin sağlanabilmesi, dış dünyayla ticaret bağları sayesinde giderek zenginleşen bir nüfusun varlığıyla da ilgilidir. Alice Shepard Riggs, 1910-1911 yılında korkunç bir kış yaşandığını, insanların ilaç ve tıbbi destekten çok, yemeğe ihtiyaç duyduğunu ve bu sene, 1907 yılında hastanenin arkasında açılan, dört odalı küçük refakatçi evinde, bir aşevi oluşturulduğunu kaydetmektedir³⁴⁷. Bu aşevinde, evlerdeki hastalara ve fakir ailelere, çorba, süt ve kömür dağıtılıyordu.

---

³⁴⁶ Johnson, 2008, s.26

³⁴⁷ Shepard.Riggs, A., 1920, s.72

Dr. Shepard, üç çocuklu, kocası savaşa gitmiş ve yatalak bir kadın hastayı evinde ziyaret ettiğinde, hastanın verilen ve masrafı dört kat daha yüksek olan ilaçtan çok, getirdiği çorba ve ekmeğe sevindiğini anlatmıştı. Bölgede, koyu bir fakirliğin, giderek zenginleşen ve Batı kültürüne eklenen bir burjuva kesimiyle eş zamanlı olarak varlığını sürdürmesi, misyonerlerin çalışmalarıyla hafiflettiği bir sosyal gerginliğin varlığına işaret ediyor.

Tüccar, esnaf ve kentte yaşayan büyük toprak sahiplerinden oluşan burjuva kesim, daha önce değindiğimiz gibi, şarap ve alkol üretiminden, büyük ölçekli dokuma tezgahlarına kadar uzanan bir yelpazede, dünya pazarı için büyük üretim yapan bir sanayiciler sınıfının ilk örneklerini dahi barındırıyordu. Sermaye gücüne sahip bu sınıf, giderek köylerden toprak almaya, küçük çiftçiyi bağımlı ırgata dönüştürmeye de başlamıştı. Sadece toplumsal prestijini artırmak için değil, savaş, kıtlık ve salgın hastalıkların yoğun yaşandığı bu dönemde, artan zenginlik karşısında şiddetli bir tepkinin oluşmasını önlemek için de, hayır ve yardım kurumlarını desteklemek, bu kesim için faydalı görünmektedir. Ayrıca, kitlelerin ve siyasi kitle hareketlerinin önem kazandığı 19. yüzyılda, zengin ve fakir arasındaki adaletsizliği ilahi bir adaletin tecellisi olarak açıklamak, giderek güçleşiyordu. Avrupa'dan çıkarak, Rusya üstünden yayılan sosyal adalet arayışları, ilahi adalete duyulan inancın zayıflamasıyla birleşmekteydi. "Çalışmak ibadettir" ve "Topluma hizmet, tanrıya hizmettir" gibi sloganlarla desteklenen Protestan hayırseverliği, materyalist adalet arayışlarına karşı bir alternatif sunabilirdi. Misyoner Stone, bu rolü şöyle tanımlamıştı:

“Hıristiyan ulusun Misyoner Topluluğu gelecekteki entelektüel ve sosyal yaşamın gelişimi için gerçeği öğrenmek isteyen insanlara gerekli olan kurumları temin etmekle yükümlüdür. İnsanların inanca olan ihtiyacı karşılanmadığı zaman materyalist düşünceler onları etki altına alabilirler. Bunun için insanları kendi çaresizliği içerisinde bırakmayıp bunlara yardım edilmelidir.”³⁴⁸

Üstelik, nasıl eskiden sarayın, dini seçkinlerin ve ordunun içinde ya da etrafında olarak (örn. ordu ya da sarayın tedarikçisi olarak) ekonomik ve sosyal konuma sahip olan seçkinler hayır işleri ve vakıflarla toplumsal prestijlerini pekiştiriyorsa, para

---

³⁴⁸ Stone, F.A., 1915, s.8

ekonomisinin egemenliğiyle oluşan yeni sermaye sahibi seçkin kesim de, konumunu ve bu konumu hak ettiğini gösteren meşrulaşmayı, hayır işlerinden kazanmayı umuyordu.

Avrupa'da nasıl burjuvazi, aristokrasinin yerini almak için, eskiden aristokratlarca yerine getirilen toplumsal işlevleri devraldıysa, Osmanlı'da da benzer bir hareket baş göstermiş, örneğin Ermeni cemaati içinde, kilise idari meclislerine seçim yoluyla ruhban olmayan Ermeni seçkinler de girebilme hakkı kazanmıştı. Aynı şekilde, zenginlerin okul ve hastane gibi projelere destek vermesiyle, Ermeni burjuvazisi, eskiden saray ve ordu bürokrasisinden seçkinlerinin yerine getirdiği hayır işlerini devralmış oluyordu. Bu sayede, Antep'teki Ermeni cemaatinin Müslümanlardan çok önce, iyi işleyen, modern bir eğitim ve sağlık hizmetleri ağı örgütlediği sık dile getirilen bir noktadır.

Protestan Ermeni burjuvazi, Amerika ile yakın ilişkileri sayesinde hızla zenginleşmiş olmalıdır. Amerikan Hastanesi'nin üstünde kurulduğu Öksürük Tepesinin, hastanenin ilk kurulduğu dönemlerde çekilmiş fotoğraflarında, bu tepe tamamen boş ve ıssız bir yerdir. Bugün Antep'te bu tepe, en zengin, büyük ve ihtişamlı Ermeni evlerinin bulunduğu yerdir. Günümüzde restore edilerek, daha çok turistik amaçlarla kullanılan bu evler, Ermeni Protestan cemaatin Amerikan hastanesi etrafında öbeklenmesiyle yerini bulmuş olmalıdır. Evlerin gösterişli hali, bu cemaatin durumunun iyi olduğuna işaret eder. Hastane etrafında konuşlanan bu zengin Protestan Ermeniler, hastaneyi de gerek olduğunda desteklemiş olmalıdır.

Ayrıca, hastanenin doktorları da, daha hastanenin kurulmadığı dispanser günlerinden, Azariah Smith'in zamanlarından beri, zengin hastaları yüksek ücretlerle tedavi ederek, kazandıkları parayı hastane ve tıp okulunun ihtiyaçları için kullanıyordu. Örneğin Dr. Shepard, cerrahi becerisinin yanı sıra, Osmanlı topraklarına gelmeden önce kısa bir dişçilik eğitimi alarak, temel dişçilik becerilerini de kazandığı için, hizmetleri yoğun talep gören bir uzmandı³⁴⁹.

Örneğin 1886'da, Tıp Okulu o kadar büyük bir mali kriz içindeydi ki, doktor Shepard Tıp Okulunun son sınıf öğrencilerini de toplayarak, zengin hastalara bakmak

---

³⁴⁹ Hatta ABCFM'nin misyonerleri arasından da çoğu kişi ona, dişçilik hizmeti almak üzere başvuruyordu. (bak. Johnson, B., 2008, s.25)

üzere, 40 günlüğüne Halep'e gitmişti. Alice S.Riggs'in belirttiğine göre, doktor sıklıkla para toplamak için Halep'e gidiyordu, çünkü eski bir atasözüne göre, “Halep zenginliğiyle, Kilis pisliliğiyle, Maraş suyuyla, Antep yalanlarıyla ünlüydü.”³⁵⁰

3) Misyonerlere duyulan güvensizliğin, hayır işlerinde sağlanan başarıyla hafifletilmesi. Böylece, misyonerlere tahammül edilmesini sağlamak.

Alice S.Riggs, 1895 yılındaki sorunlu dönemin hemen öncesinde, Merkezi Türkiye Koleji'nin su ihtiyacını karşılamak üzere, babasıyla beraber, gezgin bir misyonerin bir artezyen kuyusu açmaya giriştiğini anlatıyor. Su derinlerde olduğundan, misyonerler epey derin bir kazı işine girmişti. Yazar, Türkler arasında şöyle bir söylentinin dolaştığını anlatmaktadır: "Bu Amerikalılar neden bu kadar derin bir çukur kazıyor? Bunlar herhalde, Amerikaya kadar uzanan bir tünel açacak. Oradan da, Amerikan askerleri gelip, Ermenilere yardım edecekler."³⁵¹

Azariah Smith'in dispanserini kurduğu başlangıç yıllarından itibaren, devlet, yerel kiliseler ve Müslüman cemaat ve halk, misyoner çalışmalarına şüpheyle yaklaşmıştır. Bölgede yaşanan etnik ve dini çatışmalar, misyonerlerin de taraf tutmaktan kaçınmamalarıyla, bu güvensizliği pekiştirmiştir.

Ancak, daha önce sıklıkla değindiğimiz gibi, sağlık hizmetlerinin ayrıcalıklı bir rolü vardır ve Fransız işgal kuvvetlerinin üssü olan Amerikan Koleji yerle bir edildiğinde dahi, bir dönem boyunca Müslüman nüfuslara hizmet vermeyen, Fransız, İngiliz askerlerine ve Ermeni destekçilerine hizmet veren Amerikan hastanesine yönelik hiçbir saldırı olmamıştır. Bu örnek bize, sağlık alanındaki hayırseverlik faaliyetlerinin, eğitim alanındaki faaliyetlerden çok daha minnetle karşılandığını, halkın tahammülünü artırdığını ve hizmetleri benimsemesini sağladığını göstermektedir.

4) Trahom, tifo, kolera, Şark çıbanı gibi bölgede çok sık rastlanan hastalıklarda kullanılan ilaç ve müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi ve büyük nüfuslar üstünde denenmesi, geri beslenme yoluyla biriken bilginin ABD'deki bilgi dağarcığına eklenmesi. Günümüzdeki ilaç deneylerine benzer şekilde, yeni iyileştirme yöntemi ve ilaçların denenmesi.

---

³⁵⁰ Shepard Riggs, A., 1920, s.39

³⁵¹ ibid. s.76

Lock ve Nguyen, *An Anthropology of Biomedicine* kitabında, modern tıbbın Batı dışındaki hareketlerini iki evrede tanımlamıştır³⁵². Yazarlara göre, kolonizasyon ve modern tıbbın kolonilerde kullanımı en başından itibaren elele giden süreçlerdi. Ancak, askeri doktorların ve tıbbi misyonerlerin ilk aşamadaki görevleri, kolonize eden Batılıları korumak ve iyileştirmek, kolonize edilenleriye, "medenileştirmek" idi. Tıp fakültelerinde tropik tıp bölümlerinin açıldığı, bazen acımasız uygulamalarla gerçekleştirilen halk sağlığı kampanyalarının maliyet-fayda hesaplarında hassasiyetlerle tasarlandığı bu dönemde, amaç batılı yerleşimcilerin, misyonerlerin ve askerlerin sağlığının korunmasıydı. Yazarların "emperyal dönem" adını verdiği bu aşamada, henüz batılılarla, kolonize edilen halkların biyolojik açıdan aynı olmadığı, Afrika ve Asya'daki sıtma, humma, uyku hastalığı gibi enfeksiyonların, yerlileri etkilemediği ve bu yabancı çevrenin sadece beyaz insana düşman olduğu düşünülüyordu. Erken dönemlerde, tıbbi misyonerler aslında ağırlıklı olarak diğer misyonerlere ve kendi ülkelerinin vatandaşlarına hizmet vermek üzere görevlendiriliyordu.

Ancak, özellikle 1. Dünya Savaşından sonraki dönemde, yerli halkların emek gücünün batı ekonomileri için vazgeçilmez hale gelmesi ve salgınların batı için de önemli tehdit oluşturması durumu giderek değiştirdi. Artık, dünyadaki tüm ırklardan insanın, biyolojik açıdan aşağı yukarı benzer olduğu kabul ediliyordu. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, medikal uygulamaların halkın erişimine sunulmasında çok hızlı aşama kat edildi. Kolonyal kuvvetlerin askeri ve sivil doktorları, misyoner doktorları, artık ağırlıklı olarak yerel halklara hizmet veriyordu ve yerel halktan modern tıp uzmanı kadrolarının yetiştirilmesi işine giderek daha fazla yatırım yapılıyordu. Mesele emperyal orduları ve beyaz yerleşimcileri tropikal hastalıkların gazabından korumak değil, biyotıp yöntemlerini ve modern hijyen kurallarını tüm dünya halklarına benimsetmek olmuştu.

Bu noktada, birkaç satırla, misyoner doktorların özellikle Afrika ve Asya'nın ücra köşelerinde modern tıp uygulamalarını kabul ettirebilmesini, çantasındaki ağı

---

³⁵² Lock, M., ve Nguyen, V.K., 2010, s.149

kesici, kinin ve tentürdiyota borçlu olduğunu savunan misyoner Tyler Dennett'in açtığı tartışmaya girmek faydalı olabilir³⁵³.

Denett, misyoner doktorun yanında taşıdığı ecza dolabı sayesinde, patentli ilaç üreticilerinin de kısa sürede Asya ve Afrika pazarına girebildiğini, bu nedenle, ilaç şirketlerinin misyoner doktorlara kasalarca tanıtım numunesi tedarik ederek, bunları da misyon davasına kendi katkısı şeklinde lanse ettiğini söylüyordu³⁵⁴. Daha sonra, Tokyo ve Mumbai'nin işlek caddelerinde, renkli ve büyük ilaç reklamları, bu mucizevi batı ilaçlarının tanıtımını desteklemekteydi. Dennett'e göre, misyonerler artık derslerini öğrenmişti ve patent ilaç numunesi dağıtmak ve kullanmaktan geri duruyorlardı, ama sektör bir kez onlar aracılığıyla, bu yeni pazarlara sızmayı başarmıştı. Üstelik, ilaç sektörü yeni pazarın gereksinimlerini de hızla kavramış ve ürün çeşitliliğini buna göre düzenlemişti. Çin'in Çang-Şa eyaletindeki Yale misyonundan Dr. Edward Hume'un aktardığına göre, bir ilaç firması, Çinli kadınlar arasında modası geçmekte olan, bağlanarak ufaltılmış ayakların tedavisi için bir ilaç geliştirdiğini, gazete reklamlarıyla duyurmaktaydı³⁵⁵.

Bu alanda en belirleyici deneyim, sıtma ile yaşandı. 1820'de kinin üretiminin kolaylaşması, ilacın batılı ve yerli herkese eriştirilmesini sağladı. Sıtmayla mücadelede kazanılan başarı, uygun altyapı sistemleri ve basit müstahzaratlarla, kolerada da tekrarlandı. Örneğin Dr. Azariah Smith, Benjamin Schneider isimli bir meslektaşının merkeze aktardığı raporunda belirttiğine göre, Antep'te "1848 kolera salgınında, reçeteler yazdı ve ilaçları düzgün kullanan bütün vakalarda, tedavi tamamen başarıya ulaştı".³⁵⁶

Biyotıp yöntemleriyle büyük kitlelerin sağlık durumunu yönetmek ve bunu bütün ülkelerde ve tüm halklar arasında aynı yöntemlerle yapmak mümkündü. Bunun için, tıp uzmanı kadrosu, yaygın bir hastane ve dispanser ağı ve ilaç akışının sağlanması gerekiyordu. Aynı zamanda, insanlardan sürekli geri beslenme alınması ve özellikle kitlesel hastalıklarda, yeni yöntemlerin ve ürünlerin halklar üstünde denenmesi

---

³⁵³ Denett, T., 1918, s.112-114

³⁵⁴ ibid. S.112

³⁵⁵ ibid.

³⁵⁶ Johnson, B., 2008, s.5

gerekiyordu. Bu, batıda geliştirilecek uygulamalar açısından da gerekliydi. Hastanelerin ve hizmet ağının kurulmasında da, geri beslenimin sağlanmasında da, insanlara erişim açısından bir işleyiş kurmuş olan misyoner doktorlar fayda gösterdi.

Ayrıca ilginç bir konu, batılı tıp uzmanlarının farklı coğrafyalarda topladıkları bilgi ve deneyimler ve bunların modern tıp bilimine katkılarıdır. Bunlardan Antep ilinde de sık görülen bir örnek, Şark çıbanı (ya da Halep çıbanı) olarak da bilinen, Leishmaniasis hastalığıdır ki, yine Dr. Shepard'ın kızının anılarından, Amerikalı doktorların, bu çıbanın yüzde bıraktığı izleri silme çabasıyla, Antep'te, özellikle genç kızlara, çok sayıda deri nakli operasyonu yaptığını biliyoruz. Batı bu hastalıkla ilk kez 1756'da, bir Türk hastayı muayene eden Alexander Russell yoluyla karşılaşmıştı³⁵⁷. Hastalığı taşıyan parazitleri tanımlamak ve isimlendirmek de, 1903 yılında Amerikalı James Homer Wright'a nasip oldu. Hindistan'daki hastalarda ordu askerleri tarafından ilk defa keşfedilen ve daha sonra, Madras'taki bir İngiliz hastanesinde parazitinin tanımlandığı hastalığa ilişkin bilgi birikimi³⁵⁸, daha sonra Antep ve Halep'te çalışan Amerikan misyoner doktorların işine yaradı.

Şüphesiz, insanlar üzerinde ilaç ve tıbbi yöntem denemelerinin somut örneklerine ulaşmak, günümüzde zordur. Burada, Dr. Shepard'ın kızı Alice Riggs Shepard'ın aktardığı hikayelerden iki örneğe dayanılarak, en azından, misyoner doktorların gerektiğinde yeni yöntemleri denediğine dair bir tartışma açılacaktır. Alice Shepard, babasının Halep'e yaptığı tedavi turlarından birinde, koleraya yakalandığını anlatmaktadır³⁵⁹. Doktor, 24 saat içinde 12 kilodan fazla vermişti ve neredeyse bilincini kaybetmek üzereyken, birdenbire yeni ve henüz denenmemiş bir tedaviyle ilgili bir bilgiyi hatırladı. Hemen bu tedaviyi denedi ve kendi kendini iyileştirerek, evine dönmeyi, eşi ve çocuklarıyla tatile çıkıp, dinlenmeyi başardı. Büyük olasılıkla, Dr. Shepard bu tedavi hakkındaki bilgiyi eline ulaşan tıp yayınlarından almıştı. Alice S.Riggs, şöyle diyor: "Zorlu bir iş gününün sonunda, uzun bir akşam boyunca genellikle

---

³⁵⁷ Arfan ul Bari, 2006, s.24-27

³⁵⁸ ibid.

³⁵⁹ Shepard Riggs, A., 1920, s.38

en son ve en iyi tıp dergileri okunurdu. Doktor genellikle, kendinin de daha önce keşfetmiş olduğu ve denediği bir yöntemin dergide tanımlandığını görürdü."³⁶⁰.

Doktor ihtiyaç duyulduğunda şüphesiz, bu tedavileri sadece kendi üstünde değil, hastaları üstünde de deneyecekti. Bu hikayenin bize anlattığı, misyoner doktorların Batıdaki gelişmelerden kopuk yaşamadığı, yeni ve denenmemiş ya da az denenmiş tedavilerden haberleri olduğudur.

Dr. Shepard'ın mesleğindeki son gelişmelerden ne kadar haberdar olduğunu anlatırken, Alice. Riggs, daha önce uygulamayı başka hiçbir yerde görmediği halde, spinal anesteziyi sıklıkla kullandığını belirtmektedir. Kızının anlatısına göre Doktor, bu yöntemi normal anesteziyi kaldıramayacak vakalarda yaygın olarak ve başarıyla kullanıyordu ve aslında bu uygulama, dönemi için yeniydi ve onun üniversitedeki eğitiminin bir parçası olmamıştı.

Ülkemizde modern tıbbın tek resmi iyileştirme sistemi olarak kabul edilmesi ve bu konuma yükselmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ertesinde gerçekleşti. Böylece bir bakıma, tıp alanında misyonerlerin hedeflediği değişim de gerçekleşmiştir. Tıp eğitiminde, tüm Anadolu'yu saran bir tıp, sağlık bilimleri ve eczacılık fakülteleri ağı kurulmuş, köylere kadar uzanan modern sağlık hizmetleri örgütlenmesi büyük ölçüde sağlanmıştır, yerleşimlerde sanitasyon ve alt yapı düzenlemeleri modern tıbbın yaklaşımına uygun şekilde kurulmaktadır. Aslında, ABCFM'nin sağlık alanında önerdiği ve gerçekleştirmeyi hedeflediği tüm kurumsal düzenlemeler, Cumhuriyet hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu özellikleriyle, misyonerlerin tıp ve eğitim alanındaki faaliyetlerine şüpheyile bakan Cumhuriyet'in kurucularının, aslında misyonerlerin çağdaştırma projesinin laik bir versiyonuna sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çağdaşlaşma hedefindeki bu ortaklık, Osmanlı, daha sonra İttihat ve Terakki hatta en sonunda, Cumhuriyet hükümetlerinin, Protestan Amerikan misyonerlerin çalışmalarına verdiği çekinceli onayı açıklayabilir. Sağlık hizmetleri alanında devlete rakip bir kurumsallaşma oluşturmalarına rağmen, Amerikan misyonerlerin tıp kurumları hiçbir hükümet tarafından resmen kapatılmamıştır. Ermeni ve Rum ayrılıkçı

---

³⁶⁰ ibid. s.49

hareketlerine destekleri, Müslümanlığa düşman yaklaşımları, vergi muafiyeti talepleri, gayrimenkul alma ve mülkiyetlerini genişletme çabaları bile, çözülebilir gerilimlerin ötesinde zorluklara yol açmamıştır. Bu hoşgörünün nedeni, misyonerlerin tüm Anadolu’da tıp hizmetlerinin çağdaştırılması için gereken kadro ve donanım desteğini sağlaması olabilir.

Osmanlı ve daha sonra, Türkiye Cumhuriyeti yönetimlerinin “çağdaştırma” hedefinde misyonerlerle ortak kavramlara sahip oluşları, misyonerlerin hayırseverlik çabaları söz konusu olduğunda, bozulmaktadır. Protestan hayırseverliğinin içerdiği dini anlam, hem Osmanlı, hem Cumhuriyet hükümetleri açısından rahatsız ediciydi ve bu dini içerik çalışmaya yansıdığı noktada, hükümetler tepki vermiştir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı askerleri Antep Amerikan Hastanesi’nde tedavi görürken, hasta askerlere ilahi ve dua okunmasının men edilmesi, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin misyoner hastanelerinde her çeşit dini faaliyet ve çalışmayı yasaklaması, bu tepkilere işaret etmektedir.

Osmanlı hükümeti, din temelli hayırseverlik çalışmalarına daha müsamaha gösterirken, Türkiye Cumhuriyeti’nin laik yapısı gereği, Hıristiyan içerikli hayırseverlik kamusal alanda tamamen yasaklanmıştı. Bu nedenle, devletin yanı sıra toplumsal hizmet veren, dış ülke kökenli kurumların, coğrafyamızda giderek daha filantropik (insansever) bir içerik kazandığı söylenebilir. 50’li yıllardan itibaren ülkemizde tıp eğitimi ve tıpta uzmanlaşma alanında çeşitli burslar veren Rockefeller Vakfı’nın çalışmaları, bu tip filantropik faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir.

Kilis’te, büyükbabası Amerikan Hastanesi’nde kolera teşhisiyle yatmış, 75 yaşında bir hanımla yaptığımız bir görüşme, genelleştirilemese de, dini hayırseverliğe halkın bakışını yansıtması açısından ilginçtir. Bu hanım, büyükbabası hastanede koleradan ölmüş olsa da, Dr. Shepard tarafından karantinaya alınması ve köye geri gönderilmemesi sayesinde, köylerinde çok sayıda insanın hayatının kurtulduğunu belirtmişti. Hastanenin Hıristiyan bir kurum olmasının onu rahatsız edip etmediği sorusuna, şöyle yanıt verdi: “Hastanenin kapısında, ‘Şifa da, ölüm de güzel Allahtan

gelir' yazıyormuş. Demek ki, onlar da bizimle bir Allah'ı tanıyor. Hıristiyan olmuş, Müslüman olmuş, fark etmez. Önemli olan, iyi insan olması."³⁶¹

Bu ifade, hastanenin aslında dini bir yaklaşımla bağlantılı olmasının, belki de, halk açısından daha da olumlu bir nitelik kabul edildiğini göstermektedir. Başka bir yoldan olsa da, misyonerlerin Allah'ı tanıyan ve ona hizmet etmeye çalışan insanlar olması, Müslüman halkın da bu çalışmalara güvenini arttırmış olabilir. Öyleyse, hayırseverlik kavramını, faaliyetlerinin esas motivasyonu olarak ön plana çıkarmaları, devletle gerilimlere yol açsa da, yeni sağlık uygulamalarını neden yaymaya çalıştıklarını anlamak açısından, belki halkın işini kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak: Tıp misyonerlerinin, Antep'teki halkı sağlık alanında çağdaştırma amaçları, Osmanlıdan cumhuriyete, merkezi iktidar tarafından da paylaşıldığından, nihayetinde başarıya ulaşmış, Antep'te modern tıp kurumları, iyileştirme alanında hakim otorite haline gelmiştir. Antep Amerikan hastanesi, kâr amaçlı olmayan, bir vakıf tarafından işletilen, ülkemizdeki tek Amerikan hastanesi olarak, faaliyetlerine devam etmektedir. Bu hastane, Antep'in Güney Anadolu'da "çağdaş dünyaya başarıyla eklenmiş bir merkez" kimliğiyle kendini tanımlamasında rol oynamaktadır ve kentin güncel kimliğinin oluşmasına katkısı olduğu, kent sakinlerince daha 1960'larda yazılmaktadır. Amerikan hastanesinin sürekliliği ve burada uygulanan iyileştirme yöntemlerinin kent halkınca benimsenmesi, tıp misyonerlerinin, "bölgedeki sağlık hizmetlerini çağdaştırma" çabalarında başarılı olduğunu gösterir.

Ancak, Hıristiyanlık odaklı hayırseverlik faaliyetleri, aynı derecede başarılı olmamış, hastane giderek laik sağlık hizmetleri veren bir kuruma dönüşmüştür. Bunda, hükümet politikalarının belirleyici rolü vardır. 60'lı yıllarda Amerikan kökenli yardım faaliyetlerinin Türk-Amerikan dostluk derneği ya da Hastaneyle dayanışma derneği üstünden yürümesi de, "hayırseverlik"ten "yardımseverliğe" (filantropiye) kayan bu çizgiye işaret eder. Günümüzde de, hastane ABD'deki yardım vakıflarıyla, Antep'teki ihtiyaç sahipleri arasında aracılık ederek, muhtaç hastalar için belli bir kota ve bütçe ayırarak, bütçesinden, hastane kadrosu tarafından yürütülen halk sağlığı çalışmalarına

---

³⁶¹ 3.6.2012 tarihinde, Kilis'te, 73 yaşındaki Feride Bebekoğlu ile yapılan görüşme.

kaynak sağlayarak, bu dini niteliği olmayan insani yardım faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu niteliğiyle, misyonerlerin Protestan hayırseverliği yoluyla yerel halkla ilişkiye girme çabalarının hedeflerine ulaşmadığını ve nitelik değiştirerek, modern bir yardımseverlik çerçevesi benimsendiğini söyleyebiliriz.

İlginç olan, misyonerlerin yerel nüfustan, kendi paradigmalarını ve hedeflerini benimseyen bir kadro yetiştirme çabalarının da, dini olmayan bir nitelikle, başarıya ulaştığıdır. Bu başarı da, Antep Amerikan hastanesi örneğinde görülmektedir. Hastanenin idari kadrosu ve tıp uzmanı kadrosu günümüzde tamamen yerli nüfustan oluşmaktadır ama, bu kadro hastanenin kimliğini taşımakta ve geçmişini sahiplenmektedir. Ayrıca, hastaneyi idare eden vakıf da, Amerikan okulları mezunlarının idare ettiği bir kurumdur ve bu vakfın mütevelli heyeti, tamamen Türkiyeli bir kadrodan oluşmaktadır. Bu kadroda büyük olasılıkla hiç kimse, Protestanlığa geçmiş değildir, ama Amerikan okullarında aldıkları eğitimle, idare ettikleri ve yüz yıldan fazla bir süre önce Amerikalı Protestan misyonerler tarafından kurulmuş okulları ve bir hastaneyi, kuruluş amaç ve ilkelerine fazla yabancılaşmadan, kökendeki kurumsal kimliği fazla değiştirmeden, sürdürmektedirler.

Yerelleşme ve laikleşme eğilimleri, bu kurumların bu kadar uzun süre sonra ve tüm değişimlere rağmen hayatta kalmasını ve günümüzde de, etkili olmasını sağlamıştır. Antep Amerikan Hastanesi'nin şaşırtıcı sürekliliğini, bu esnek işleyişte ve temeldeki çağdaştırma ve modern tıbbı yayma hedefinden sapmadan, dini kimlikten taviz verme yaklaşımında bulmak mümkündür. Dini bir hayır kurumundan, laik bir vakıf işleyişine geçme manevrası, hastanenin, değişen siyasi ortamın haşin dalgaları arasında dibe çökmemesini sağlamıştır. Türkiye'deki tüm iktidarların kalkınma ve modernleşme amacını paylaşması da, yereldeki halkın, hastanenin modern tıp hizmetlerini, Amerikan hastanesi kurulmadan önce başvurdukları iyileştirme yöntemleriyle beraber kullanmasını engellemiştir. Modern tıp, Amerikan Hastanesinin kurulmasından itibaren, giderek bölgede sağlık alanında başvurulan tek sistem haline gelmiş, böylece hastane de, bu hakim sistemin ilk taşıyıcısı olarak, özel bir konum kazanmıştır. Antep'te nihayetinde kurulan tıp okulunun de, merkezi Türkiye Koleji'ndeki Tıp bölümüyle bağlantısının ima edilmesi, tamamen laik nitelik taşıyan tıp eğitimi ve tıp hizmeti yapısının, Protestanlarca kurulan bu ilk örneklerle bağlantıya sokulmasında bir sakınca görülmediğini göstermektedir. Öyleyse, ABCFM

misyonerlerinin Antep'te Protestanlığı olmasa da, Amerikan kültürünü yaymayı başardığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Açıkses, E., 2003, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Akça, B., 2004/Yaz- Sonbahar, "Antep Protestan Okulu ve Ermeni Meselesi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı.14-15, s.42-49
- Akgün, S., 1992, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 3, s.1-16
- Alan G. ve Gülbadi, P., 2011, "The American Board and the Ottoman Women's Education", *History Studies: ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, s.105-117
- Alan, G., 2002, *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi
- Altıntaş, Ayten, Ağustos 2001, "Osmanlı Devleti'nde Cerrahlık Eğitiminin Tıp Eğitimi İçine Alınması", *Türkiye Klinikleri Tıp Tarihi*, Cilt:1/Sayı:2, s.111-117
- Altıntaş, Ayten, 2006, *Tıbbiye'de Doğan Diğer Eğitimler*. İçinde: Hatemi, H. ve Altıntaş A. (Ed.), *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, s.156-185
- Andrew John, A. III., 1992, *From Revivals to Removal: Jeremiah Evarts, the Cherokee Nation, and the Search for the Soul of America*, Athens, University of Georgia Press
- Arfan ul Bari, 2006, "Chronology of Cutaneous Leishmaniasis: An Overview of the History of the Disease", *Journal of Pakistan Association of Dermatologists*, Sayı 16, s.24-27
- Atasoy, Ali Rıza, 1945, *Şam Türk Tıbbiye Mektebi Tarihi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları
- Aydın, Erdem, 2004, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 15, S. 185-207

Aytekin, H. 1999, "Gaziantep'te Eğitim Kurumları". İçinde: Doç.Dr.Yusuf Küçükdağ (Ed.), 1999, *Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan. Gaziantep*, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, s.189-195

Badr,H., 1992, *Mission to Nominal Christians: The Policy and Practice of the American Board of Commissioners for Foreign Missions and Its Missionaries Concerning the Eastern Churches Which Led to the Organization of a Protestant Church in Beirut (1819-1842)*,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton İlahiyat Enstitüsü

Baktıaya, A., 2008, "Syrian Protestant College's Struggle Legitimacy as Reflected in Archival Sources", *International Review of Turcology*, Vol. 1/ No. 2, s. 25-41

Barkley, H.C., 1891, *A Ride Through Asia Minor and Armenia: Giving a Sketch of the Characters, Manners, and Customs of Both the Mussulman and Christian Inhabitants*, Londra, Murray Publishers

Barlas, M., 10 Şubat 1958, "Antep Harbinde Sıhhat Teşkilatımız", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Sayı 4, s.5

Barlas, M., 1962, "Gaziantep'in Son Yüz Yıllık Sağlık Durumu (I)", *Gaziantep'i Tanıtıyoruz*, sayı 4, Ağustos, Gaziantep

Barlas, M., Ocak 1964, "Gaziantep Şehri Ne idi Ne Oldu?-II", *Gaziantep Kültür Aylık Bilgi ve Fikir Dergisi*, Cilt 7, s.11-12

Barlas, U., Temmuz 1959, "Gaziantep'te Amerikan Hastanesi, Kızlar Okulu, Kolej ve Yetimevi", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 2/Sayı 21, s.162-163

Barlas, U., Eylül 1959, "Gaziantep Tıp Okulu Tarihi", *Gaziantep Kültür Aylık Bilgi ve Fikir Dergisi*, Cilt 2/Sayı 23, s.249-250

Barlas, U., "Gaziantep'te Eczacılık", 1963, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 1/Sayı 223, s.19

Barlas, U., Haziran 1968,"Merkezi Türkiye Koleji Tıp Okulu Müfredat Programı, Yıl: 1881-1872", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 11/Sayı 126, s.129-131

Barlas, U, 1971, *Gaziantep Tıp Okulu Tarihi ve Azınlık Okulları*, Karabük, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları

Bartlett, Samuel C., 1972, *Historical Sketches of the Missions of the American Board*, New York, Arno Press

Barton, E., 1915, "Report to the Board Committee". İçinde: Meyer, E., 1917, *Medical Education and Medical Practice in Turkey*, Rockefeller Vakfı Uluslar arası Sağlık Kuruluna sunulan rapor, Boston, Yayınlanmamış Daktilo Metin, s. 8-11

Baytop, A., 2003, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Akademik Dizi 3, Ankara, TÜBİTAK Yayınları

Baytop, T., 2008, *Antep'in Öncü Hekimleri: Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*, İstanbul, SEV Yayınları

Bewer, A., Nisan 1914, "Nursing in Mission Stations: A Hospital in Turkey", *American Journal of Nursing*, 14(7), s.543

Bostridge, M., 2008, *Florence Nightingale: The Making of An Icon*, New York, Farrar, Straus and Giroux

Brown, R., Eylül 1976, "Public Health in Imperialism: Early Rockefeller Programs at Home and Abroad", *Public Health Then and Now*, Vol. 66/No 9, s.897-903

Brown, R., 1979, "Exporting Medical Education, Professionalism, Modernization and Imperialism", *Social Science and Medicine*, Vol. 22/No. 13, s. 585-595

Cevizliler, E. ve N., 2004, "Van Vilayetinde Amerikan Misyonerlerine Ait Kurumlar", *Kazım Karabekir Eğitim Okulu Dergisi*, Sayı:9, s.169-180

Ceyhan, E., 1999, *Gaziantep Tarihi*, Gaziantep, GTO Kültür Yayınları

Cintosun, M., 2006, *Misyonerlik ve Harput'taki Misyoner Okulları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlı Urfa, Harran Üniversitesi

Curtis, W.E., 1911, *Around the Black Sea*, New York, Hodder&Stoughton

Çalık, R., Tepekaya, M., 2007, , "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, s.205-228

Çeviker, G., 2012, *Amiral Bristol Hemşirelik Okulu Tarihi*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları

Çiftçi, A.E., Aralık 2009, *İlk Çağdan Günümüze Gaziantep Tarihi*, Damla Matbaası

Çukurova, B., 2003, "1922 Yılında Ermenilerin Antep'ten Suriye'ye Göçlerinde Sosyo-Ekonomik Faktörler", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri Cilt III*, s.162-170

Çukurova, B., 2007, "XIX. Yüzyılda Anadolu'da Aile ve Toplumda Kadının Statüsü (Antep İli Örneği)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), s.128-133

Çukurova, B., 2007, "Antep'te Ermeni Uluşçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, s.615-623

Danacıoğlu Tamur, E., 2006/Bahar, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, V/12, s. 3-20

Denett, T., 1918, *The Democratic Movement in Asia*, Association Press, New York

Doğanay, R., 2009, "Amerikalıların Antep Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Bir Deneme", *History Studies*, vol.1/1, s.17-34

Dwight, H.O. ve ark., 1904, *Encyclopedia of Missions*, Londra

Ekdal, Müfid, 1982, *Tıbhane'den Nümune'ye*, İstanbul, Haydarpaşa Nümune Hastanesi Yardım Derneği Yayını

Etherington, N., 2005, *Missions and Empire*, Oxford University Press

Fabian, J., 1983, *Time and the Other, How Anthropology Makes Its Object*, New York, Columbia University Press

Fanon, F., 1965, *A Dying Colonialism*, New York, Grove Publishing

Field, J., 1969, *America and the Mediterranean World: 1776-1882*, Princeton N.J

Foreign Missions Library, 1901, *Ecumenical Missionary Conference Studies, Studies I-V, Philanthropy in Missions*, New York, The Winthrop Press

Foucault, M., 2002, *Kliniğin Doğuşu*, İstanbul, Doruk Yayınları

Gaziantep Amerikan Hastanesi, Şubat 1964, *Gaziantep Kültür Aylık Bilgi ve Fikir Dergisi*, Cilt 7/Sayı 74, s.42

Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni Yaşatma ve Sağlık Personelini Yetiştirme Derneği'nin Kuruluşu Münasebetiyle Yapılan Toplantıda Sunulan Rapor, 1964, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 7/Sayı 42, s.42

Gaziantep Vilayet Makamına Sunulan Beş Yıllık Kalkınma Planına göre Gaziantep'in Sağlık İhtiyaçlarını Belirten Rapor, Kasım 1963, *Gaziantep Kültür Aylık Bilgi ve Fikir Dergisi*, Cilt 6/Sayı 71, s.251-252

Goodsell, F., 1916, "Shepard of Aintab, The Beloved Physician", *Envelope Series*, 19 (2), Boston, s.5-31

Greenwell, K., 2002, "Picturing Civilization", *Missionary Narratives and the Margins of Mimicry*, *BC Studies*, no. 135, s.3-45

Gribben, C., 2006, *Protestant Millennialism, Evangelicalism and Irish Society*, Hants, Palgrave Macmillan

Güllü, R., 2009, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gaziantep Ermenileri*, İstanbul Üniversitesi Tarih ABD'na sunulan, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul

Güllü, R., 2010, "Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri ve Antep Amerikan Koleji", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, İstanbul, s.145-156

Güzelbey, C., *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, s. 92-93-c134, Belge Tarihi 15 Cemaziyelahir 1204 (3 Mart 1790). İçinde: Şıvgın, H., 1997, *19. Yüzyılda Gaziantep*, Ankara, s.271

Güzelbey, C., 1966, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri – Cilt 144-152 (Miladi 1841-1886)*, Gaziantep Kültür derneği Kitap ve Broşür Yayınları sayı:47, Gaziantep, Sanat Matbaası

Halidi, M., Farruh, Ö., 1998, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, İstanbul, Nun Yayıncılık

Harris, P. 2004, "Denominationalism and Democracy: Ecclesiastical Issues Underlying Rufus Anderson's Three Self Program". İçinde: Wilbert R. Shank (Ed.) *North American Foreign Missions 1810-1914; Theology, Theory and Policy*, Michigan, Eerdmans Publishing Company, s.67-76

Haydn, H.C. ed., 1880, *American Heroes on Mission Fields*, New York, American Tract Society

Herrick, G.F., 1874, *An Intense Life: A sketch of the Life and Work of Rev. Andrew T. Pratt*, New York, Fleming B. Revell

Hogan, E., 1991, *Irish Missionary Movement: A Historical Survey 1830-1980*, Catholic University of America Press

İbnü'ş Şeyh Nâfi, M.C., 2001, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı -XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Ankara

İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1999, *Suriye 'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Okulu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını

İhsanoğlu, Ekmeleddin, 2004, *Ottoman Educational Institutions During the Reform Period*, Manchester, Foundation for Science Technology and Civilization

İlikan Rasimoğlu, C., 2012, "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanının Diplomasız Çalışanları", *Biyotik Araştırmaları*, İstanbul, s.185-193

İncetahtacı, M.B., 1926, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gaziantep Vilayeti 1926*, Ankara

Johnson, B., 2008, *Şifahane, The House of Healing*, İstanbul, SEV Amerikan Hastanesi basımı

Johnson, B., 2010, "Americans Investigating Anatolia: The 1919 Field Notes of Emery Niles and Arthur Sutherland", *The Journal of Turkish Studies*, 34/2, s.129-147

Kawashima, Koji, 2000, *Missionaries in a Hindu State: Travancore 1858-1936*, Oxford University Press

Kennedy, J.W., 2008, *American Missionaries in Turkey and Northern Syria and the Development of Central Turkey and Aleppo College: 1874-1967*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, College of William and Mary, Williamsburg, Virginia

Kızıldağı, E., 1963, "Bir Doktor Gözü ile, Gaziantep'te Sosyal Yardım Hizmetleri", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 6/Sayı 68, s. 182-185

Kocabaşoğlu, U., 2000, *Anadolu'daki Amerika*, Ankara, İmge Yayınevi

Kodaman, B., 1999, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara

Koylu, Z., Nihal, D., 2010, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, Cilt 34/Sayı 3, S. 209-215

Köse, O., 2010, "İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre, Türkiye'de Amerikan Manda İdaresi'nin Kurulma Gerekçeleri (1919)", *History Studies*, Cilt 2/Sayı 1, s.207-218

Küçükdağ, İ., "Mr. Isley ile Bir Konuşma", 1961, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 4/Sayı 41, s.119-120

The Lancet, 1906, Ekim 13, "Constantinople", Cilt168/Sayı 4337, s.1033-1034

Lange, Raeburn, "European Medicine in the Cook Islands". İçinde: Mcleod ve M. Lewis (ed.) *Disease, Medicine and Empire*, 1988, Londra, s.59-81

Lock, M., ve Nguyen, V.K., 2010, *An Anthropology of Biomedicine*, Oxford, Wiley-Blackwell

Lyman, E.W., 1918, *The Experience of God in Modern Life*, New York, Charles Scribner's Sons

Makdisi, U., 2008, *Artillery of Heaven: American Missionaries and the Failed Conversion of the Middle East*, Londra, Cornell University Press

Makdisi, U., Ocak1997, "Reclaiming the Land of the Bible: Missionaries, Evangelism and Evangelical Modernity", *American Historical Review*, Vol.102/No. 3, s.680-713

Mazıcıoğlu, M., Hatipoğlu, N., Ustünbaş, H., 2009, "1890'ların Başında Kayseri Amerikan Hastanesi'nin Faaliyetleri", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 13 (2), s.101-110

Mazııcıoğlu, M., Üstünbaş, H., 2010, "Gaziantep'te American Board Tarafından Yürütülen Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Aile Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi", *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC)*, Sayı 2, s.8-11

Meyer, E., 1917, *Medical Education and Medical Practice in Turkey*, Rockefeller Vakfı Uluslar arası Sağlık Kuruluna sunulan rapor, Boston, Yayınlanmamış Daktilo Metin

Ognibene, 2003, "The Missionary Position: Barbara Kingsolvers Poisonwood Bible", *College Literature*, Cilt 30/Sayı 3, s.19-36

Ortaylı, İ., 1981, Osmanlı Amerikan Okulları Üzerine Bazı Düşünceler, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 14/Sayı 3, Ankara, s.87-96

Öksüz, M., 2010, "Osmanlı Topraklarında Hukuki Statü Arayışı ve Varlık Mücadelesi İçinde Amerikan Kurumları", *History Studies*, Vol. 2/1, s. 147-187

Özer, A., 1961, "Mr. Isely'nin Arkasından", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Cilt 4/Sayı 43, s.147-148

Özgül Yayınları Yayın Kurulu, 1968, *İlimiz Gaziantep*, İsparta, Özgül yayınları

Özkan, R., 2002, "Amerikan Fundamentalizminin Dünü, Bugünü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No.18, s.33-47

Özpalabıyıklar, S, 2011, ed., *Gaziantep Dört Yanı Dağlar Bağlar*, İstanbul, YKY Yayıncılık

Özsoy, H., 1995, *Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*,Yayınlanamamış Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi

Öztürk, A., 2007, "American Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde kurduğu Misyonlar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı :23, s.63-74

Penrose, S.B.,1941, *That They May Have Life: The Story of the American University of Beirut, 1866-1941*, New York, The Trustees of the American University of Beirut

Reeves-Ellington, B., Kish Sklar K. ve Shemo C. ed., 2010, *Competing Kingdoms: Women, Mission, Nation and the American Protestant Empire*, Durham ve Londra, Duke University Press

Robinson, C.H., 1916, *History of Christian Missions*, New York, International Theological Library

Sarı, Nil, 1998, "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri". İçinde: Yıldırım, N.ed., *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyet'in ve Tıp Fakültesi'ne Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, İstanbul, Novartis, s. 451-465

Sevinç, N., 2004, *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul, Milenyum yayınları

Schoepflin, R.B., Eylül 2005, "Making Doctors and Nurses for Jesus: Medical Missionary Stories and American Children", *Church History*, Vol. 74, No. 3, s. 557-590

Sheldon, K., 2010, "No More Cookies or Cakes Now, "C'est La Guerre", An American Nurse in Turkey, 1919 to 1920", *Social Sciences and Missions*, 23, s.94-123

Shelton, E., 2011, *Faith, Freedom and Flag: The Influence of American Missionaries in Turkey and Foreign Affairs: 1830-1880*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University, Washington .

Shepard Riggs, M.A., 1920, *Shepard of Aintab*, New York, Interchurch Press

Sigerist H.E., 1934, *American Medicine*, New York, W. W. Norton

Stevens, Rosemary, 1971, *American Medicine and the Public Interest*, New Haven, Yale University Press

Stone, F.A., 1984, *Academies for Anatolia: A study of the rationale, program and Impact of the Educational Institutions Sponsored by the American Board in Turkey. 1830-1980*, London, University Press of America

Strong, W.E., 1910, *The Story of the American Board, An Account of the First Hundred years of The American Board of Commissioners For Foreign Missions*, Boston, The Pilgrim Press

Sweet, W.W., 1939, *The Story of Religion in America*, New York, Harpers

Şeni, N., 2009, *Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Şıvgın, H., 1997, *19. Yüzyılda Gaziantep*, Ankara, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Tarihçi, Delice, S., 2006, *Hemşirelik Mesleği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Hemşirelik Mesleğine Etkilerinin Betimlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi

Tarolli, J., 2000, "First Ladies in Medicine at Michigan", *Medicine at Michigan*, vol.2, no.3, s.6-19

Taşkın, F., 2007, *Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji, 1876-1924*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi

Taşkın, F., 2011, "Antep'te Bir Misyoner Hekim: Dr. Fred D. Shepard (1855-1915)" *Lokman Hekim Journal*, 1(3), s.22-27

The New York Observer, 29.11.1906, "Editorial", s.685

Tetik, F., 2007, *Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi Kamu Sağlığı Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi

Tozlu, N., 1991, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara, Akçağ Yayınları

Tozlu, N., 1999, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", *Osmanlı*, C:5, Ankara, s.329-339

Tyler, W.S., 1850, *Memoir of Rev. Henry Lobdell, M.D., Late Missionary of the American Board at Mosul: Including the Early History of the Assyrian Mission*, Boston, The American Tract Society

Ussher, C.D. ile kişisel görüşme kaydı, 27 Nisan 1917. İçinde: Meyer, E., 1917, *Medical Education and Medical Practice in Turkey*, Rockefeller Vakfı Uluslar arası Sağlık Kuruluna sunulan rapor, Boston, Yayınlanmamış Daktilo Metin, 1917, s.31

Van Dyck, C., 1849, "On The Present Condition of the Medical Profession in Syria", *Journal of the American Oriental Society*, Vol.1/No.4, s.559-591

Wheeler, C., 1.9.1906, "The Trained Nurse in Turkey", *The Outlook*, , s.34

Yener, Ş.Ş., 2005, *Gaziantep'in Mahalli Tarihi*, Gaziantep, Gaziantep Kültür Derneği Yayını

Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, Üçüncü Cilt, İstanbul, s.1012

Yıldırım, N., 2005, "İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczaneleri (1845-1895)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/2, s.151-182

Yıldırım, N., 2009, "Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XI, 1-2, , s. 273-283

Yıldırım, N., 2010, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi

Yıldız, Ö., 2009, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl, İl: Dünü, Bugünü, Yarını; 1982, Cilt 4, İstanbul, Anadolu Yayıncılık

Yücel, İ., 2005, *Kendi Belgeleri Işığında American Board'un Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü, Kayseri

İnternet Kaynakları

Teach Us History Portalı, "Religious Revivals and Revivalism in 1830s New England", www.teachushistory.org, erişim: 15.1.2012

Armenians on web forum: Aintab, <http://team-aow.discuforum.info/t1393-Antep.htm?start=30>, erişim: 16.12.2012

Bradsby, H.C., 1891, <http://www.joycetice.com/bradsby/bio1195.htm>,
Erişim tarihi: 26.11.2012

Gaziantep Portalı, "Gaziantep'te Meslekler",
<http://www.gaziantep.com/tr/album/gaziantep-meslekler?page=2>, erişim tarihi:
6.12.2012

Harvard College Library, Houghton library, American Board of Commissioners for Foreign Missions. American Board of Commissioners for Foreign Missions archives, ABC 78.1, Picture Collection: Individuals,
<http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~hou01467>, erişim tarihi: 5.11.2012-
16.12.2012

xooimages online fotoğraf arşivi, <http://img87.xooimage.com/files/8/5/f/a-ntab-turquie---...ricain-f-3849764.jpg>, erişim tarihi: 16.12.2012

2che online fotoğraf arşivi,, <http://2che.me/post/13963004542>, erişim tarihi:
7.11.2012

"Gaziantep'te Nostaljik Gezinti: Eski Fotoğraflar", Yükleme tarihi: 21.2.2011,
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=2102503>, erişim tarihi: 5.11.2012

"Obituary to Lorrin Shepard", The New York Times Gazetesi, 21 Temmuz 1983,
<http://www.nytimes.com/1983/07/21/obituaries/lorrin-a-shepard-missionary-in-turkey-till-57-dies-at-93.html?scp=1&sq=lorrin+shepard&st=nyt>, erişim: 24.11.2012

"Barclay Shepard", Sonbahar 2005, FABSIT, "Friends of the American Board Schools in Turkey" Dergisi, <http://fabsit.org/documents/FABSITFall05.pdf?PHPSESSID=32bf88f447196a34a93f6ac1deb66682>, erişim: 26.11.2012

Kürkçü, Muzaffer, 2004, "Hastabakıcılık Sanattır", *Milliyet Gazetesi Pazar Eki*,
<http://www.milliyet.com.tr/2004/05/24/pazar/paz13.html>, erişim tarihi: 24.11.2013

Maxfield, C., *The "Reflex Influence" of Missions: The Domestic Operations of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1810-1850*,
www.maxfieldbooks.com/ABCFM.html, erişim tarihi: 15.1.2012

McKay, B., 9 Mayıs 2012, <http://www.turkishnews.com/en/content/2012/05/09-a-letter-from-dr-robert-b-mckay-armenian-issue/>, erişim tarihi: 24.11.2012

Merril, M.F., 1998, <http://www.isely.info/WH/Merrill/mildred.html>, erişim tarihi: 28.11.2013

Natali Avazyan Arşivi, <https://twitter.com/NataliAVAZYAN>, erişim tarihi: 14.12.2012

Sağlık Merkezleri Rehberi, SEV Amerikan Hastanesi web sayfası, <http://www.saglikmerkezleri.net/detay.asp?id=120&firma=SEV%20AMER%DDKAN%20HASTANES%DD>, erişim tarihi: 10.12.2012

SEV Antep Amerikan Hastanesi web sitesi, <http://www.amerikanhastanesi.com/Default.asp?GB=2&GD=13&Param=>, erişim tarihi: 20.10.2011

Ünsal Tuzcu, A., 11 Kasım 2012, “Antepli Halk Hekimleri”, *Gaziantep Sabah Gazetesi*, <http://www.gaziantepsabah.com/yazi.php?id=765>, erişim tarihi: 26.11.2013

Görüşmeler

2011 Temmuz ayında, Antep Amerikan hastanesi Halkla İlişkiler birimiyle yapılan görüşme

2012 Haziran ve Temmuz aylarında, Dersim merkeze bağlı Sılij köyü’nde Mustafa-e Sılij’in oğulları Celal Çiçek, Rıza Çiçek ve torunu Şahin Çiçek ile yapılan görüşmeler.

3.6.2012 tarihinde, Kilis’te, 73 yaşındaki Feride Bebekoğlu’yla yapılan görüşme.

5.6.2012 tarihinde, Gaziantep’te Josef Kerkesyan ile, yapılan görüşme.

EK 1: MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİ TIP OKULU DERS PROGRAMI, 1886

I. Sınıf (<i>Freshman</i>)	II. Sınıf (<i>Sophomore</i>)	III. Sınıf (<i>Junior</i>)	IV. Sınıf (<i>Senior</i>)
Anatomi	Anatomi	Tıp Pratiği ve Fiziki Muayene	Tıp Pratiği
Histoloji	Fizyoloji	Genel Cerrahi	Kadın Doğum
Biyokimya	Histoloji	Tıbbi Bitkiler Bilimi	Göz Hastalıkları
Dissecstion	Materia Medica	Üroloji	Kulak Hastalıkları (<i>Otoloji</i>)
	Genel Patoloji	Hastane Uygulaması	Pratik Anatomi
	Eczacılık		Adli Tıp
	Dissection		Hijyen
			Hastane Uygulaması

Kaynak: Taşkın, 2007, s.165

EK 2: MERKEZİ TÜRKİYE KOLEJİ ÖĞRENCİLERİ (1876-1900)

Öğrenciler							
Yıllar	Hazırlık	Kolej	Tıp	Master	Toplam	Yatılı	Gündüzlü
1876-77	27	11			38 ⁶⁰⁷		
1877-78			14		59 ⁶⁰⁸		
1878-79			12 ⁶⁰⁹		80 ⁶¹⁰		
1879-80			7		80		
1880-81	32	44	12 ⁶¹¹		86 (88) ⁶¹² (87) ⁶¹³		
1881-82	20	53	11		84		
1882-83					94		

1883-84	38	46	18 ⁶¹⁴		102 ⁶¹⁵		
1884-85	51	57	19 ⁶¹⁶		(127) ⁶¹⁷ 142		
1885-86					125		
1886-87					108 (102) ⁶¹⁸		
1887-88	18	53	7		78		
1888-89	29	55			84 (74) ⁶¹⁹		
1889-90	51	47			98		
1890-91	46	48			94		
1891-92	55	44			99		
1892-93					90		
1893-94	54	54			108 ⁶²⁰		
1894-95					127		
1895-96					150 (160) ⁶²¹		
1896-97	75	67			142	41 ⁶²²	101 ⁶²³
1897-98					152		
1898-99	72	85			168	73 ⁶²⁴	95 ⁶²⁵
1899- 1900	46	88			124 (133) ⁶²⁶	52 ⁶²⁷	72

Kaynak: Taşkın, 2007, s.166-167

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Gülkızılca	Soyadı	Yürür
Doğ.Yeri	Ankara	Doğ.Tar.	3.10.1967
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti	TC Kim No	21989553226
Email	kizilca2002@yahoo.com	Tel	05316994702

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	Mez. Yılı
Doktora	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı	
Yük.Lis.	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı	2010
Lisans	Boğaziçi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı	2000
Lise	Ricarda Huch Schule- Almanya	1990

İş Deneyimi (Sondan geçmişe doğru sıralayın)

	Görevi	Kurum	Süre (Yıl - Yıl)
1.	Öğretim görevlisi	Yeditepe Üniversitesi	2009-2012
2.	Çevirmen	Medical Tribune Dergisi	2007-2009
3.	Editör	Optimist Yayınları	2004-2007

Yabancı Dilleri	Okuduğunu Anlama*	Konuşma*	Yazma*	KPDS/ÜDS Puanı	TOEFL Puanı
İngilizce	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi		111
Almanca	Çok iyi	Çok iyi	Çok iyi	Sınava girmedim	

*Çok iyi, iyi, orta, zayıf olarak değerlendirin

	Sayısal	Eşit Ağırlık	Sözel
LES Puanı	61,564	67,786	73,049
(Diğer) Puanı			

Bilgisayar Bilgisi

Program	Kullanma becerisi
Word	Çok iyi
Excel	İyi

Yayımları:

A.Kitaplar

1.Civaner, M., Yürür, K., Pala, K., 2011, *Sağlık Alanında Hizmet Kaynaklı Zarar: Hekimler Ne Diyor?*, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara

B.Kitap Bölümü

1.Elçik, G., Özenç,T. ed., 2010, *Bedende Kıpırdanmalar*, içinde: “Kadın Bedeni ve Modern Tıp”, Varlık Yayınları, İstanbul, s. 309-319

C.Makaleler

2.“İlkçağlardan Beri Uygulanan Bir Cerrahi Yöntem: Trepanasyon”, 2007, *Türkiye Klinikleri: Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 15:3, s.160-166

3.“İşyeri Hekimliği Açısından, Mobbing Faaliyetlerine Yönelik Öneriler”, 2009, *Ceza Hukuku Dergisi*, 4:11, s.56-71

4.“Bulgaristan’da 19. yüzyıl’daki Modernleşme Sürecinde Amerikalı Protestan Misyoner Örgütlerinin Tıp Faaliyetleri”, 2011, *Türkbilim Dergisi*, S.7, s.73-87

D.Tebliğ Özetleri

1.“Örnek Üstünden Bir Yöntem Tartışması: Anket Çalışmaları Nasıl Olmamalı?”, 2008, *Uluslararası Katılımlı V. Tıp Etiği Kongresi “Tıp Etiğinden Biyoetiğe” Bildiri Özetleri Kitabı*, Ankara, s.186

2.“Doğru Çareyi, Doğru Yerde Aramayı Bilmek: Antakya’daki Şeyh Yusuf Hekim Ziyareti ve Toplumsal Aidiyet Bağlarını Güçlendirmeye Katkısı”, 2009, *VI. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Bildiri Özetleri*, Adana, s.81

3.Yürür, K., Vatanoglu, E., 2010, “Yeni Su Siyasetleri ve İnsan Sağlığı”, *Türkiye Biyoetik Derneği VII. Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, İstanbul, s.35-36

4.Yürür, K., Artvinli, A., 2010, “1905-1939 Yıllarında Amerikan Basınındaki Haberlere Göre, İstanbul Amerikan Hastanesi ve Uygulamalı Hemşirelik Okulu’nun Kuruluşu ve Ayakta Tutulma Çabaları”, *Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongresi Bildiri Kitabı*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, s.487

5.Yürür, K., Civaner, M., 2010, “Tıp Tarihi Alanındaki Değişim İçin Bir İzlek: Türk Tıp Tarihi Kongrelerinin İstanbul’dan Türkiye’ye Yayılması”, *Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık Kongresi Bildiri Kitabı*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, s.488

6.Yürür, K., Civaner, M., 2010, “İstanbul örneğinde İспенçiyari Karışımından Kişiselleştirilmiş İlaça: Değişim Neden Doğrusal Değil?”, *Geçmişten*

Günümüze İstanbul'da Sağlık Kongresi Bildiri Kitabı, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, s.490

7.Yürür, K., Civaner, M., "Discrimination in Healthcare: Can We Avoid All Instances?", 2011, *Avrupa Tıp Etiği Merkezleri Yıllık Kongresi EACME Özet Kitabı*, İstanbul, s.91

8.Yürür, K., Civaner, M., "Filantropi ve Tıp Eğitimi: Yirminci Yüzyılın Şafağında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bir Örnek", 2. *Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, İstanbul, 2012, s.177-178

9."Yerel İyileştirme Gelenekleri ve Modern Tıp İlişkisi: Ülkemizdeki Attarlar ve Eczacılar Örneğinden Bir Tartışma", *Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, İstanbul, 2012, s.179-180

10."Tunceli'de Bir Yerel İyileştirici-Mustafa Sılij", *Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, İstanbul, 2012, s.181

E.Tebliğler

1."Canlı Donörlerden Organ ve Doku Bağışı Konusuna Yaklaşım: İstanbul'da Bir Lisenin Öğrencileri ve Veliler Arasında Gerçekleştirilen Bir Anket Çalışması", 2007, *1. Uluslararası Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Kongresi Bildiri Kitabı*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, s.282-285

2."Sağlık Hizmetlerinde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımı-Tıbbi Etik Yaklaşımı", 2009, *II. Uluslararası Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Kongresi Bildiri Kitabı*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, s.174-176

3."Alevi Ocakları/Aşiretleri Ağında Bir İyileştirme Merkezi Olarak Düzgün Baba Ziyareti", 2012, *1.Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Tunceli, s.165-171

Özel İlgi Alanları (Hobileri):

Antropoloji, dalgıçlık, dağ tırmanıcılığı